

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Litteraturen i Norden 2007:
  - Henrik Wivel
  - Lars Bukdahl
  - Mervi Kantokorpi
  - Gustav Widén
  - Úlfhildur Dagsdóttir
  - Hans H. Skei
  - Birgit Munkhammar
- Arkitekten Eero Saarinen
- Konstmuseet ARos
- Intervju med NR-pristagaren Naja Marie Aidt
- Sture Näslund om folkbibliotekens roll
- Bokessä om Gösta Mittag-Leffler

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningarna Norden ■ ■

Årg. 84 • 2008 • Häfte 3

INNEHÅLL

Artiklar

Omvurdering af alle værdier. <i>Henrik Wivel</i>	203
Brede brød med smalle smil. Dansk skønlitteratur 2007. <i>Lars Bukdahl</i>	207
Kvinnor & män, dikter & prosa. Finsk litteratur 2007. <i>Mervi Kantokorpi</i>	217
Med Europa som hembygd. Finlandssvensk litteratur 2007. <i>Gustaf Widén</i>	227
Högonkonjunktur, fjäll och minnen. Isländsk skønlitteratur 2007. <i>Úlfhildur Dagsdóttir</i>	235
Ungdommen på fremmarsj. Litteraturen i Norge 2007. <i>Hans H. Skei</i>	243
Stormningen av fadersbastionen. Svensk litteratur år 2007. <i>Birgit Munkhammar</i>	255
Eero Saarinen – Stjärnarkitekt i USA. <i>Erik Kruskopf</i>	267
ARoS – over regnbuen. <i>Torben Weirup</i>	277
NT-Intervjun. Naja Marie Adit om det hierarkiske abesamfund. <i>Lisbeth Bonde</i>	285

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Folkbibliotek eller allmänt kulturhus. <i>Sture Näslund</i>	291
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	295

* * *

Bokessä

Ett biografiskt storverk om Gösta Mittag-Leffler. <i>Inge Jonsson</i>	299
---	-----

* * *

Kring böcker och människor

Ingmar Bergmans konstnärliga gärning. <i>Astrid Söderbergh Widding</i>	307
Politikern som novellist. Sauli Niinistö minns. <i>Henrik Wilén</i>	309
Over strengen. <i>Jesper Vind Jensen</i>	311
Ambitiös biografi om C.J.L. Almqvist. <i>Anna Hedelius</i>	314
Margareta Winberg ser tillbaka. <i>Claes Wiklund</i>	316
Sammanfattning.	321
Tiivistelmä.	322

HENRIK WIVEL

OMVURDERING AF ALLE VÆRDIER

Således talte den tyske filosof Friedrich Nietzsche i slutningen af 1800-tallet, da han havde erklæret Gud for død. Er bogen det også her et sekel senere? Langtfra, slet ikke – og dog alligevel i sin traditionelle form og færd. Alle synes at være enige om, at forholdene inden for bogmarkedet har ændret sig dramatisk de seneste årtier, hvor klassiske værdier står for fald.

Finlandssvenske *Gustaf Widén* skriver i årets litterære oversigt om, hvordan fokus på TV-kanalernes seertal har bredt sig til bogbranchen og kulturjournalistikken, der udelukkende fokuserer på oplag og salgstal. Norske *Hans H. Skei* skriver om det øgede salg igennem boghandlerne og det mindre i forlagenes bogklubber, og føjer til, at det glædelige salg af skønlitteratur primært skyldes den særlige statsligt støttede indkøbsordning i Norge, der sikrer enhver bogudgivelse et minimumsoplag.

Svenske *Birgit Munkhammar* påpeger på sin side, at støtten til den seriøse litteratur synes at vakle, samtidig med at selve læsningen mere er blevet et socialt spørgsmål, og peger i den forbindelse på den feministiske svenske litteraturs opgør med de litterære ”faderguder” og den kønspolitiske mangel på lighed inden for litteraturen.

I Danmark kunne man pege på de store forlags følg pengene-princip, hvor bestsellerforfatterne render med hele marketingsbudgettet, og resten af forfatterstanden henlever en skribenttilværelse, der ofte sammenlignes med bøndernes hoveri under enevælden. Såvel i Danmark som det øvrige Norden sker der i disse år også en ændring af bibliotekernes rolle, hvor de fra at være primære steder for printmedier og bøger i stift bind forvandler sig til almenkulturelle væresteder med vægten lagt på visuelle og audiovisuelle medier og it-generationens behov.

Bogindkøbet falder af samme grund år for år, og hverken forlag eller forfattere er længere sikret en minimumsindtægt fra biblioteksvæsenet. Sverige har i en årrække haft fri prisdannelse på bøger og noget tilsvarende er på vej i Danmark, hvor en fuldstændig liberalisering af bogmarkedet synes nært foreståede. Den siddende kulturminister i VK-regeringen, Carina Christensen, støtter en fuld liberalisering og dermed en reel markedsøkonomi på bogmarkedet, der i årtier har nydt særlige privilegier og haft gedulgte aftaler, hvor de enkelte store forlag mest af alt konkurrerede med sig selv med en skyhøj pris på ordinærudgaverne og en tilbudspris nogle måneder senere i deres egne bogklubber, mens boghandlerne slet ikke havde nogen mulighed for at konkurrere. Dommedagsprofetier i anledning af det potentielt liberale bogmarked har det i de senere år ikke skortet på, og der er blevet talt om, hvordan de mindre

forlag og boghandlere måtte lukke, og hvordan de smalle forfattere måtte se sig om efter en anden metier.

Denne udvikling, der notorisk betyder en mere markedsorienteret forlagsbranche og nogle mere markedsorienterede forfattere, er imidlertid så langt fra alene et udtryk for tidernes ugunst og kulturel degeneration. For aldrig har mulighederne været flere end i dag, og aldrig er der blevet produceret så meget tekst. I dag er det at skrive et globalt anliggende for enhver.

Ser man på printmedierne først, kan enhver med et bare nogenlunde skrive- og redigerings- og billedbehandlingsprogram starte sit eget forlag. Den enkelte forfatter eller publicist behøver ikke at leve på de etablerede forlags nåde, men kan begynde selv med et minimum af kapital og få trykt og udgivet bøger *on demand*, som det hedder, i det oplag og det udstyr, som nu er passende. Og de frie bogpriser, eksempelvis i Sverige, har ikke betydet bog- eller forlagsdød, tværtimod er der opstået et nyt blomstrende marked for pocketbøger til billige priser, ligesom de traditionelle salgskanaler er blevet suppleret med supermarkeder og kiosker.

Bøger når i dag en langt større del af befolkningen end tidligere, fordi de er blevet et konkurrenceparameter i markedet. Og hvor bogmesser tidligere var et internt anliggende for forlæggere, der købte og solgte titler, er det i dag en offentlig markedsplads, hvor eksponeringen af forfatterne er det primære, og hvor stjerne kvaliteten virkelig slår igennem og er at ligne med den, som tidligere alene var helliget filmens. Bøger læses ikke længere alene derhjemme i tæt udveksling mellem skrift og fantasi, nej bøger opleves som begivenheder, hvor forfatterne bag er en del af oplevelsen og i mere end en forstand det litterære værks signatur og ikoniske tilstedeværelse.

Og så er bøger jo ikke nødvendigvis bøger mere, men fortløbende tekster på nettet med store interaktive kvaliteter. De første net-romaner rejser for tiden af sted i det virtuelle rum, ofte skrevet af flere forfattere i dialog med hinanden og fortællingens stof, ligesom forfatterblogs og netforlag med rene netudgivelser er et faktum. Bøger på nettet er i de fleste tilfælde gratis at læse, og er de forfattet på et verdenssprog kan de potentielt påkalde sig global interesse. At rejse med bogen er ikke nødvendigvis længere en rejse igennem ”tyst rum”, som Per Wästberg engang skrev så smukt om, men et omfattende socialt anliggende i en åben verden.

Der er en ukuelighed over forfattere og tekster. De vil bare fremsættes og finde deres læsere. Og ser man på det traditionelle marked for skøn- og faglitteratur af kvalitet udgives der fortsat et stort opløftende antal titler. Nordisk Tidsskrifts altopofrende skribenter har hvert år deres møje med at læse sig igennem de store årgange af nye titler. Men det ender jo med at være en lyst, fordi talentet aldrig fornægter sig og den gode bog altid brænder igennem.

Det var den norske filosof Arild Haaland, som engang sammenlignede det at udgive bøger med en hund, der pisser på en telefonstolpe. Det sker mest af alt for at vise, at man har været der! Prosaisk, men sandt.

Bøger efterlader et spor, et mærke, en signatur, som for en tid kan få mennesker til at live op. Så død er den ikke, bogen, men på vej mod en ny form og et nyt udtryk – og måske et nyt publikum.

LARS BUKDAHL

BREDE BRØD MED SMALLE SMIL -Dansk skønlitteratur 2007

Ingen grund til at beklage bestselleriet i det skønlitterære år 2007, eftersom årets bedst sælgende sprogkunstværk var ikke bare OK og i orden, hvilket ville have været flot nok, og ikke bare godt og glimrende, hvilket ville have været vildt nok, men faktisk absolut *fremragende* og et upåtvivleligt hovedværk i både forfatterskabet og dansk litteratur, hvilket er intet mindre end en sensation; jeg taler selvfølgelig om *Jens Smærup Sørensens* roman *Mærkedage*.

Der oven i købet var fræk nok til ikke at kalde sig en "roman" på forsiden, men blot i al beskedenhed "En historie", selvom det er særdeles skævt, hvis ikke zigzaggende ud af landevejen til hjembyen Staun, den er fortalt: zoomende ind og ud af en konfirmation i 1934, et sølvbryllup i 1967 og en tresårsdag i 2003, men det er åbenbart heller ikke et problem, når først publikum er på kroen, måske endda tværtimod: pludselig opdager de (igen), at det kan være en kunst, herunder en trapezkunst (for nu at skifte metafor, men beholde z'et) at forme en roman; bogens historie eller historier snarere handler om bondekulturens forfald og undergang, men Smærup fortæller den/dem med et livsklogt artisteri, der effektivt spænder ben for alle (rimelige!) ansatser til nostalgi og sentimentalitet, således fx ved konfirmationsmiddagen:

"Og de unge står så nogenlunde tavse ved åbningen til den lille sal og kan tydeligt se alt det. Hvordan alle de her gæster stiller sig an og grubliserer, hvordan de hjanter fra side til side og pludselig styrter sig frem, og det er alligevel overvældende med al den menneskemasse. Alle de hoveder og hjerter og øvrige indvolde der her er trængt sammen, og som hver især gisper og higer så anspændt efter at være med i det hele, og alligevel udgøre sit eget uforvekslelige selv. Selv om de hele eftermiddagen har gået og dækket op til de hundrede og otteogtres, så er det altså ikke rigtig til at rumme længere. For det er jo ikke et nok så drabeligt antal kuverter der nu fylder salen, men lige så mange mennesker med alt deres kød og deres larm og deres lugte, og tusind ting i sinde. God nok noget af et gilde, mumler Else-Marie så."

Og det er jo lige akkurat det, romanen formår at levendegøre, eller mere højtideligt: puste (mindre højtideligt pruste) liv i: så mange mennesker med alt deres kød og deres larm og deres lugte, og tusind ting i sinde.

Smærup tilhører den 70'er-avantgarde, der i samtiden ved gud ikke fik megen opmærksomhed, men i stigende grad anerkendes som en af de Store Generationer i dansk litteratur; prosa-medlemmerne af generationen har længe skrevet de store (og små) samtidsromaner, som visse kritikere altid skingert savner: Jævnfør bare sidste bind af *Henning Mortensens* såkaldte Sondrup-trilogi, *Rita Korsika*, der har sit overgivne og -legne sjov med både semi-

kriminalistik og farceagtigt groteskeri, men samtidig, ligesom i forbifarten (dér på landevejen) frembringer en række ømt humoristiske portrætter af nye og gamle danskere, stedt med hinanden i provinsens naturskønne udørk, der synes at ligne på en vilter prik.

Eller hvad med *Bent Hallers Den ottende bonde*, der splejser en grim og gotisk mor-søn-skæbnehistorie med igen en slægtsroman om landmandslivets ud- og afvikling de sidste 50 år: Uha og aha! Jeg kunne også nævne andet bind af *Ib Michaels* nye erindringstrilogi, *Sorte huller*, hvis der havde været lidt mere glød i dens ivrige (og bl.a. Borges'ke) forsøg på at peppe ret uophidsende 60'erindringer op – til en højere pop.

Især nogle af de kvindelige prosa-medlemmer af 70'er-generationen, Kirsten Thorup og Vibeke Grønfeldt bl.a., savnedes i 2007, men til gengæld kom den inkarnerede lyriker *Marianne Larsen*, efter flere års pause fra (regelret) romanskriveri, stærkt tilbage med den hypnotisk storøjede barndomsroman *Den forelskede unge*, og det ungen, klart nok en mini-Marianne er så forelsket i, er bare verden og menneskene i den, og så jo i den grad sproget, som hun leger sig tættere på det hele med.

I poesien dominerede som sædvanligt 70'er-generationen ret absolut, når man altså først fik øje på den: I det bredvingede stræk fra – til egen store (og frugtbare) irritation – nyklassiske *Henrik Nordbrandt* med samlingen *Besøgstid*, over fyndigt langflimrende *Peter Nielsen* med *I sommervinden* og glasklart finurlige *Eske K. Mathiesen* med *Træpenge* og lynsnart tænksomme *Per Aage Brandt* (professor i USA, men desto skarpere digtende på dansk)

med *Oxymeron* og *Negationer* til frivolt selvopløsende *Viggo Madsen* med *Fremtiden hænger i garderobeskabet*.

Kongen – og gerne stodderkongen! – over 70'er-poeterne er og bliver *Peter Laugesen*, der ikke udsendte en af sine sædvanlige, viltert brogede poesi-mursten, men i stedet en lille, skarp buket af haikuer, og det der ordknapt ligner, med den enkle, men jo faktisk temmelig ambitiøse titel *Vejrudsigter*, og hvis nu tv's nyhedsudsendelser skiftede deres forævlede meteorologer ud med Peter Laugesens anderledes *poetisk* præcise udsigter til vejr, er jeg sikker på, at han ville sælge dobbelt så mange bøger som sin gamle avantgarde-kammerat Smærup (de skrev i sin tid firehændige, såkaldte "sammenskrifter" hånd i hånd med Henning Mortensen og forbandet afdøde Dan Turèll), og tre gange så mange i regnvejr:

"to vandkander grøn/ og rød i regnen/ med tudene hver sin vej".

Det der ikke ligner sig selv heller

En anden positiv overraskelse på bestsellerlisterne var den nyskabende Gonzo-journalist og forudsigelige romanforfatter *Morten Sabroes Du som er i himlen*, som nemlig viste sig at være en ægte hybrid (hvilket dog ikke var et ord forlaget brugte i sin reklame!). Der ikke ligner noget (andet), fordi den (stadig mere) nægter at ligne sig selv: en bestilt biografi om Hillary Clinton forvandler sig brat til et inderligt furiøst anklageskrift mod forfatterens ikke mindre hjerteløse mor; her er eksperiment i voldsom grad lige med nødven-

dighed, eller måske snarere omvendt: Nødvendighed lig med eksperiment.

I tilfældet *En million historier* af *Peter Adolphsen*, der vel ikke direkte var en bestseller, men alligevel blev solgt i imponerende mange eksemplarer (= et par tusinde), er eksperiment snarere lig med nørdethed, og nørdethed lig med eksperiment: I en prosaformatering af Raymond Queneaus gode gamle *100.000.000.000 digte* var ti sider med hver deres syntaktisk parallelle historie klippet op i seks dele, således at man bladrende kunne kombinere sig frem til stadig nye kombinationer og i alt en million: $10 \times 10 \times 10 \times 10 \times 10 \times 10$, hvis I forstår, hvad jeg mener, for med bogen i hånden er det slående og svimlende indlysende. Sådan lyder den tredelte (5, 3, 1) halvdel af én mulighed (eller rettere 1000 ($10 \times 10 \times 10$) muligheder!:)

”Heino sparkede sin knallert. Det var tændrøret igen. Lortemaskine. Han kiggede ud over heden med et suk. Der lå et hus lidt væk. Som gammel rocker huskede han at/ hans selvbillede var farvet af en uforklarlig tendens til svimmelhed. At være påvirket var normaltilstanden. Startpunkt for alt. Men så tog han sig selv i nakken og fremdrog/ en gibbernakker. Fortiden var plastisk, og psykoaktive substanser var måden at forme den på. Han ransagede sit hoved for at hitte på noget at putte i hjernen og fandt til sidst” (...)

Læremester for såvel Jens Smærup som Peter Adolphsen (og mig, der skriver disse linjer, men sandelig ikke for Morten Sabroe) var *Per Højholt* (1928-2004), hvis efterladte og ufuldendte manuskript *Hans Henrik Mattesen* Gyldendal omsider udgav; de tre kapitler (ud af planlagte fem) beretter fni-sende omstændeligt om den særlingeagtige titelperson og (meget lidt om) de mystiske fortællinger, han forfatter i sin jyske isolation. Og det er lige før (men også kun lige før), at man er glad for, at Højholt ikke fik skrevet (om) Mattesens fortællinger, for dermed er de jo blevet endnu mystiskere!

En genre, der er så utidig, at den næsten må genopfindes fra bunden af, er aforismen, og to så forskellige forfattere som dramatikeren *Finn Methling* (født 1917!) og desperado-poeten *Asger Stig Møller* forsøgte sig med småtekster, i henholdsvis *Skår* og *Osisiris i mit spejl*, der, hvis de ligner noget, ligner aforismer.

Betydeligst blandt de novellesamlinger, der ikke ligner novellesamlinger, og derfor oftest kaldes kortprosasamlinger, var sortemesteren *Preben Major Sørensens* rutinemæssigt galgenhumoristiske *De dødes vej*, men også unge *Marius Nørup-Nielsens* ivrigt akavede *Styrkeprøver* og endnu yngre *Kristina Nya Glaffey's* sardonisk bugtalende (debut) *Lykkejægere* viste gode, skæve takter (bare for en ordens skyld: der findes også slet hybriditet, herunder slet kortprosa, fx *Morten Bloks* metaformudrede memoirer *Hjorten i dit blod*).

Væsentligst blandt de romaner, der ikke ligner romaner, og derfor som oftest (og ikke særlig opfindsomt) kaldes eksperimenterende romaner, var ærkelyrikeren *Jess Ørnsbos* vrængende absurde *Fru P* og unge *Peter Højrup's* gnavent følsomme *Under det kogende hav*, men respekt også til *Asger Schnacks* boblende epik-poesi-mix *Tabu Tuba* og (debutanten) *Katrine Buchhave Andersens* zap-satire *Eva – et stykke vestlig hjerne med kvaps i knolden* fx .

Nej, hov, jeg var da for søren ved helt at glemme *Jeppe Brixvolds* fantastiske, magtfuldt egensindige, hvis ikke afsindige monstrum *Forbrydelse og fremgang*, der over flere omgange forvandler sig helt og aldeles, også genremæssigt: det største afsnit former sig (energisk!) som en historisk (korrekt) krønike om Alexander den Store, men vi får også fragmenteret sci fi og fordrømt myte, bl.a.!, og nej, jeg havde ikke glemt Brixvolds uroman, jeg havde fortrængt den, fordi der simpelthen ikke var plads til den i mit beskedne hoved!

Hans Otto Jørgensen burde, ovenfor eller nedenfor, fremhæves for *Med plads til 100 køer*, det intenst urolige, tredje bind i hans slægts/erindringsromantrilogi om (igen!) flugten fra og ødelæggelsen af landmandslivet, som han

fortjent fik Kritikerprisen for, men i stedet vil jeg her reklamere for Jørgensens anden og langt mere usynlige 2008-bog, *Fluebogen*, som han lige så fortjent fik Bukdahls Bet – Den Smalle Litteraturpris for, og som viste sig at være en skarp opsamling af de ungdomsskriverier, vel simpelthen tilhørende genren ”Eksperiment”, som Jørgensens alter ego klør på med i *Med plads til 100 køer*, men Jørgensen *himsel* først får udgivet nu – i en smuk, forskudt samtidighed!

Det der på godt og ondt ligner digte

De mest overrullende digtsamlinger i 2007 stod debutanter for, *Morten Søkilde*, modtager af Ribbjergs Debutantpris 2008, med dobbeltudgivelsen *Pan* og *Landskaber* og *Palle Sigsgaard* med den hyperlyrisk betitlede *Glitrende støv danser*. Begge (ikke vildt unge) ungersvende har noget med systemer og/eller julelege: Søkilde, der oprindeligt er uddannet billedkunstner, skriver såkaldte ”vokalfonokromer”, dvs. digte med et begrænset antal vokaler; *Pan* fx er en art syre-hyrdedigterisk sonetkrans, der holder sig til vokalerne a og e, hvilket lyder akkurat så kukket hypnotisk:

”ja dalen jeg drak af dens bregnesaft/ fra den tavse plante af et hjertekar/
trak jeg af vakkerbarnets cederkraft/ denne stedsefred hver vederfarne nar/
har kendt dengang hjernens gearkasse drejede knaldperlen af en narrestreg/
ja med den kanalje af en hvepsebasse/ har den travle sneglealders barneleg
sammensat en teenagers sarte planter/ med ler af det ankerfaste hjerteslag/
sparkende let med halen af en panter/ sejrsgang sang han jeg var elsket af/ ja
favntagte er de tabte barneverter/ jeg er de sankede negs velbehag”

Sigsgaards maskine i *Glitrende støv danser* er langt mere smidig og/eller lumskelig, som den gennem formelagtige forsvindingskunster i et poetisk eventyrlandskab når frem til at besynge alt det af banalt såvel som eksistentielt en ung, postmoderne pige er i *tvivl* om, så ikke bare digteren, men også læseren geråder rent i forelskelse!

To andre lovende lyrikdebuter var kært sludrende *Louise Rosengreens Lydstykker* og thought ordknappe *Katinka My Jones’ Havet er sort, kysten er hvid*. Tennis- og jazzlegenden *Torben Ulrich*, født 1928, fulgte op på sin tre år gamle pludselige lyrikdebut, med endnu et lille bind svævende impro-systematik, *Stilhedens cymbaler*. Mens 80’er-legenden *Henrik S. Holck* omsider gjorde poetisk comeback med samlingen *Drømmesøn*, der viljefast men ikke uden held forsøgte at synge sig tilbage til ungdommens stolte renfærdighed. Det var også godt at velkomme den som billedkunstner alt for succesfulde *Kaspar Kaum Bonnén* tilbage som flippet opbyggelig indretningsdigter i *Arkitektur & andre rum vi kan bygge sammen*.

Den store, indtagende og generøse digtsamling 2007 – sådan en skal der helst være mindst én af hvert år (og Peter Laugesen havde for en gangs skyld foldet sig helt sammen i minimalitet) – var *Lone Hørslevs Lige mig*, der som titlen mere end antyder, ikke forsøger at slippe udenom centrallyrikkens

jegudblæsende sølvmegafon, men bare går lige på og i krig, uden hæmninger og for fulde gardiner, ildfuldt humoristisk, som fx her i bogens afsluttende tour de force ”Man kan ikke få en anden til at male sit selvportræt”:

”Selvportræt, selverkendelse og bekendelser. Det er rimeligt at kende sit ophav, kende sine svagheder, evnesvag og svagpisser og pisseurimelig, rimelig høj og højdeskræk og denne skrækkelige hang til søde sager, alkohol og den å-åh hang til mænd. Smag for det hele, altid mere af det hele, altid mere, altid mere, Marilyn Monroe.”

Mere stilfærdigt intenst var Hørslevs husbond *Martin Glaz Serups* langdigt *Trafikken er virkelig* om digterens hverdagslige kamp og konfrontation med samfundsmæssighedens støjsender.

De to lige skæve og flittige fyrtårne *F.P. Jac*, der modtager Det Danske Akademis Store Pris 2008, og *Simon Grotrian* (der modtager det Det Danske Akademis Store Pris senest 2014), gav begge flerdobbelt lys fra sig: F.P. Jac udsendte både et bind sædvanligt usædvanlige oder til den hårdt tilkæmpede almindelighed, *Agurkerne kvækker*, og et lille dobbeltbind bestående af hans gamle, kølige 80’er-farvel, *Tretten dage af en sne*, 1981 (!), og en beroligende efterskrift – digteren er, betydeligt formildet, stadig i huset! – 26 år senere, plus et duo-hæfte med Asger Schnack, *Digte 2007*.

Simon Grotrian udsendte både to almindeligt ualmindelige digtsamlinger, *Tyve sorte kinder* og *Ofelialåger*, en henholdsvis tæt indfoldning og oprømt udfoldning af den skæbnesvangre usædvanlighed, og sit andet bind rimede, sangbare salmer, *Din frelser blir din klippe*, og det er ganske vist, at man derude i de danske landsbykirker er begyndt at synge Grotrians topsyrede lovsange – i 2007 udkom på Det Kgl. Vajsenhus forlag, der også står for den danske salmebog, et udvalg af Grotrian-salmer med noder til, passende betitlet *Salmeregn* – Vorherre må kede sig noget mindre om søndagen:

”Du er grænseløs som havets fire vægge/ det er verden, der forbyder alt det skægge/ som at ofre sine sår til bølgebålet/ og at trampe over kranier i målet./ Du er regnen mellem sorte fiskestimer/ med en knap på telefonerne, der kimer/ ved papirets rand gik solen over taget/ det er nu, vi standser op ved vinduesfaget.”

Niels Lyngsø forsøgte i 39 digte til det brændende bibliotek helt straight uden konkretistisk *bling* at skrive inderliggående centrallyrik, men det blev derefter: bombastisk silende, heller ikke meget ved *Anne Mette Kure Andersens* sirlige murren i *Andetsteds* eller stortalentet *Anne-Louise Bosmans*’ symbolistiske flaksen i *Villa* eller *Peter Christensen* murrende sirlighed i *Friværdis*. *Thomas Boberg* til gengæld skræmte atter de senmodernistiske spøgelser væk med sine skramlende og præcise raserianfald i *Gæstebogen*.

Mest direkte glædede jeg mig over *Hans-Erik Larsens* lillebitte, både koncentrerede og lynsnare digtsamling *Og så til mennesket*, der som en selvfølgelighed går helt ind til benet af den nyhed, vi ikke er under solen:

”blæsten rummer enhver/ og der står man så/ med åndedragets doseringsæske/ i maskinparken til et nedslidt tæppe/ af alder der kimer fødderne på plads// og bevares telefonen ringer ikke// tilbage ligger brikkerne/ til en banken på din dør/ under en piftet sol:// lysgløder fór vild på græsstråenes nakker// et storslået mumleri i europa/ og bevar mig vel for et øre/ der stegte lyden af en stemme/ på grillkullene til forslugne fingre// under et gebis af stjerneplomber”

Hans-Erik Larsen døde i foråret 2008, efter at have afsluttet endnu en digtsamling, mumleriet i Europa er blevet én særlig stemme fattigere.

Det der på godt og ondt ligner noveller og romaner

Novellen er en farlig genre, fordi formen så frygtelig gerne vil pointere og lukke sig formfuldendt; det er ikke noget tilfælde, at novellen er den allerpopulæreste genre i danskundervisningen (altså blandt dansklærerne!). Der er to løsninger: Enten løbe langt, langt væk til kortprosa, se ovenfor, eller tage kampen op en tvekamp ansigt til ansigt (forhåbentlig) resulterende i en personlig åbning og overtagelse: det var det der skete så brutalt og lykkedes så virtuost i Naja Marie Aids 2006-novellesamling *Bavian*, som hun i 2008 fik Nordisk Råds Litteraturpris for (og vi har stadig ikke fået armene ned: Huraaaaaaa!).

Lige så dynamisk signerede novellesamlinger var *Jens Blendstrups* grænse-

groteske *Pludselig flæben* og *Svend Åge Madsen* hardcore-snurrige *Manden der opdagede at han ikke eksisterede*; megen god kamptummel indeholdt *Ida Jessens* samling *En mand kommer til byen* og *Adda Djørups* *Hvis man begyndte at spørge sig selv*, men i begge tilfælde forekom novellefiksheden, noget ufortjent, at gå ad med sejren. *Maja Lucas'* debutbog med den resignerede titel og genrebetegnelse *Jegfortællinger* gjorde flere brave forsøg på at løbe væk til kortprosa, men mest talent viste måske faktisk de tekster, der med stille desperation var stedt i et minimalistisk, begivenhedsfattigt novellerum.

Ret mange af de bedste romaner er allerede omtalt og af-kimset (= H.O. Jørgensens *Med plads til 100 køer*) ovenfor. Den største glædelige overraskelse, ved siden af *Mærkedage's* bestellersucces, var nok *Christina Hesselholdts* *I familiens skød*: efter en hel hyldefuld udsøgte romaneksperimenter, fra kortromandebuten *Køkkenet, gravkammeret og landskabet* til passions-tragikomedien *Du, mit du*, eksperimenterede hun pludselig med at skrive en helt ordinær, socialdemokratisk synsvinklet samtidsroman om en moderne, sammenbragt (forlægger)familie, der på deres sommerferie får besøg af en udbrændt forfatter og en afghansk flygtning. Og der sker da også det, der skal ske i sådan en romansamtid: folk støder og finder sammen på kryds og tværs, mens de karakter- og tidstypisk tænker deres, men det sker og tænkes ligesom *elektrificeret* af den sitrende digressive og detaljerige Hesselholdtskhed, ligesom i de vellykkede novellesamlinger af Aidt, Blendstrup og Madsen sker der en personlig overtagelse og åbning af veteran-genren.

Christian Haun tilegnede sig i *Hans Broges Bakker* den kontrafaktiske roman (hvis nu tyskerne havde vundet og herskede i Danmark (eller nærmere bestemt Århus)) ved lige at give den en meta-litterær drejning. *Vagn Remme* og *Peter Rønnow-Jessen* fik noget henholdsvis *Remmesk* og *Rønnowsk* ud af de to midtvejskriseromaner *Arvingen* og *Reparation af spunsvægge* – begge om mænd indespærret i arvede villaer! – ved at skrue op for mystikken og gotikken. *Kim Blæsbjergs* store, fabulerende slægtsroman *Rådshusklatrerer* var tæt på bare at falde sammen med klicheen om en stor, fabulerende slægtsroman, men eftersom Blæsbjerg havde energien til i det mindste at holde klicheen i bevægelse, og at det jo er en ret skøn kliché, den store, fabulerende roman, så gjorde det ikke så meget.

Dennis Gade Kofods *Nexø trawl* var for sentimentalt en provins-hærværks-roman, *Hanne Richardt Becks* *Om så det gælder* var for konventionelt en besættelsesroman (mens *Klaus Rifbjergs* *Hovedløs* for herligt, fræsende overordentligt var en Rifbjergsk besættelsesroman), *Jonas T. Bengtssons* *Submarino* var for klynkende hårdkogt en socialrealistisk roman, *Kim Leines* (debut) *Kalak* var for 1:1-klumpet en erindringsroman (med en del godt stof), *Henriette E. Møller Jelne* var for kælent en debutroman, *Peder Frederik Jensens* *Her står du* var for (kedeligt) koket en debutroman og *Carsten*

Jensens opfølger til *Vi de druknede*, søfartsmurstenen fra sidste år, *Sidste rejse* var for kikset altmodisch og bare helt igennem forlorent en kunstnerroman, men iblandt kan det såmænd være helt forfriskende med ægte skibskatastrofer midt i den almindelige, henflydende middelmådighed ...

Endelig formåede *Juliane Preisler* med *Legetøjsliv* at skrive en kvalitativt fuldstændig skizofren roman: lige så kokset patetisk som knitrende og sort humoristisk var hovedpersonen, en københavnsk prostitueret, skildret, og så ved jo kritikeren ikke sine levende råd, og det har han rigtig godt af.

MERVI KANTOKORPI

KVINNOR & MÄN, DIKTER & PROSA

Finsk litteratur 2007

Samtidigt som den moderna poesin erövrar de nya gröna fältens mark i 2000-talets litteratur, har också olika slags artiklar och essäer som behandlar olika slags uppfattningar om diktningen hittat sina vägar in mellan bokpärmarna.

Sådana verk som två unga poeters – *Ville Hytönens* och *Ville-Juhani Sutonens* – samlarverk *Poetiikkaa. Seitsemän esseetä runouskäsitäytystä* (Poetik. Sju essäer om uppfattningarna om diktning) kompletterar på ett utmärkt sätt litteraturredan i poesitidskrifterna och på bloggarna.

Och väl så, ty ofta möts den läsare som öppnar en ny samling en text som är så frigjord från den moderna diktens tradition, att man direkt längtar efter en bok som hjälper en att gestalta poetiken när man närmar sig verket. Den nutida diktningen närmar sig kraftigt dagens bildkonst med dess begreppsmässiga stilar, där själva det verk som skall granskas är visuellt – och ofta också digitalt – jämsides med sig får sidvis med konsttal som öppnar en helhet. Sålunda är det inte alls en så galen tanke, om man till diktverket fäster t.ex. ett efterord med författarens tankar om sin uppfattning om poesin och om hur han själv tror att hans diktning placerar sig i denna.

Men om det också är mera arbete med att läsa den nutida poesin, så är det också mera glädje. I Finland utkommer det för närvarande drygt ett hundratal samlingar årligen, och en av de mest inspirerande upplevelserna 2007 var *Henriikka Tavis* (f.1978) debutsamling *Esim. Esa* (T.ex. Esa), som också belönades som årets bästa debut. Dess bärande idé är att skriva varje dikt på olika sätt, genom att bearbeta olika stilar och tekniker. På detta sätt uppstår ett torg av dagens poesi, men inte någonting diffust sönderrivet, ty Tavi skriver sin samling med en kvinna, som heter Henrietta som en samlande röst. På en textremsa nederst på sidan cyklar hon som lärarvikarie omkring från skola till skola.

”Esim. Esa” undersöker på sina sidor särskilt den visuella poesin, hur textgestalten bildas allt från bokstavskombinationer ända till sidornas grafiska utseende. Att skriva dikt är också ordsnideri i den meningen, att Tavi leker med bokstavs- och stavelskombinationer, ordräckor och sammansatta ord liksom med material, som hittats hos en bildkonstnär. Hon bryter och ändrar, sätter bitar till bitar i nya helheter, låter språket kollidera. Tavis konkreta dikter får en att tänka på de ”hittade sakerna” (found objects) i bildkonsten någon gång på 1960-talet: vilken intressant sak som helst – i en dikt en slumpartad språkbit – går an som utgångspunkt för att utveckla en ny samhörighet.

Det i all mänsklig språkanvändning återkommande stoffets materialitet och återvinningsbara egenskaper möter i samlingen också det personliga och intima. Tavis dikter stannar alltid upp vid människan och hennes erfarenhet av det primära i allting, även språkets och uttryckets. Ett befriande skratt är den fint utvecklade grundströmmen i Tavis samling, och den får sin återklang i det övriga av dagens poesi: någonting av modernismens allvarliga grundstämning förefaller till sist att ha brutit igenom i den unga finska generationens diktning.

En annan intressant skillnad jämfört med den tidigare traditionen är utom skrattet den tydliga framskrivningen av könet. Detta betyder inte några öppet sexuella frustningar i 60-talets stil, utan snarare en förundrat undersökande och även kritisk granskning av könet som en del av den egna identiteten. Detta fenomen är tydligt både i prosan och poesin, men det förefaller att få större uppmärksamhet i poesin. I vissa av 50-talets modernismdikter var diktens jag ofta en fördolt neutral, rentav en androgyn gestalt. Jämfört med detta är dagens dikt full av "flickor" och "pojkar", "män" och "kvinnor", som använder sin röst i sina kulturellt könliga roller som fäder, mödrar, söner och döttrar, älskare och älskarinnor.

Vesa Haapalas (f. 1971) debutsamling *Vantaa* (Vanda) är som omväxling en episkt berättande historia och nutiden sammanbindande dikt. Den centrala berättaren är en ung man, som funderar på sin plats som far, i kedjan av sin far och sina förfäder. Haapala företräder den nutida poesins mest traditionsmedvetna kontinuitet, där allusionerna på Paavo Haavikkos berättande

poem förefaller uppenbara. Haapala skriver i Haavikkos stil anakronistiska rolldikter bl.a. om medeltida munkar, men också om en ivrig skogsman som heter Stenvall – d.v.s. Aleksis Kivi. Samlingens starkt maskulina fiske- och fångstkulturbilder får bredvid sig en feminin naturbildsamling, Vanda å med sina grenar blir till en kvinna som breder ut sina "lår". "Vantaa" avslöjar att dess författare är en på många sätt poesibeläst person, och det är inget under: Vesa Haapala doktorerade på Edith Södergrans produktion 2005.

Ett uttryck som undersöker maskulturen spirar också i en annan ung diktares verser: *Teemu Manninens* (f. 1977) andra samling *Lohikäärmeen poika* (Drakens son) är ett utmärkt

exempel på den allvarligt-komiska flarf-poesin, vars användningsmaterial rör sig kring internets diskussionsforum och det jäktiga irc-galleriets ungdom. På samma sätt som Henriikka Tavi rör sig Manninen på experimentella vägar, men spelet och leken har inte heller hos honom mål som är självändamål, utan de är medel till att lyssna på den moderna människan. Bakom den av våld och aggressivt språk dolda manskulturen döljer sig de eviga frågorna som: hur borde vi leva? Även Manninen är en knut i nätet mellan det nya diktspråket som söker något nytt och det traditionella. Anakronistiska allusioner och intertexter för oss i verserna hundratals år bakåt: poeten förbereder mycket riktigt en avhandling om den engelska poesin under 1500-1800-talet.

Tuomas Timonens (f. 1975) andra samling *Oodi rakkaudelle* (Ode till kärleken) är starkt tillskuren med ironi, såsom redan av namnet kan anas. Den talar med rentav aggressiva tongångar om sex, makt, kärlek och parförhållanden. Synpunkten på människorelationerna är nihilistisk: de är bedrägliga spel av maktutövning och manipulation. Men det finns också andra besvärliga projekt: skrivande, diktning och kärlek blir alla likadana i sin orimlighet – och sin nödvändighet. Timonen använder parallella strukturer som teknik i ett fint diktdrama, vars röst förs av en själv-ironisk, maskulin knogare.

En stark feminin medvetenhet omger däremot *Satu Manninens* (f. 1978) debutdiktsamling *Sasteeseen unohdettu saari* (Den i regnet glömda ön). Dess underrubrik 'Dialogi Virginian kanssa' (Dialog med Virginia) berättar om ursprunget för diktsamlingens idé: författaren Virginia Woolf och hennes verk är den centrala intertexten för Manninens diktsamling. Serien av monologer utvecklas till en diktsamling om kvinnoöden, där två parallelliteter i historisk tid återvänder som den moderna kvinnans existensfrågor. Manninen är också bildkonstnär koncentrerad på fotografi, och diktsamlingen undersöker också sensitivt frågor som gäller att finnas på bild och att bli avbildad. Dikternas kvinna blir inte bara ett objekt: hon vill ut och till gemenskap med andra från sin ensamma, tysta erfarenhetsvärld.

På det hela taget var nivån på debuterna – och särskilt diktsamlingarna – synnerligen hög året 2007. *Sinikka Vuolas* (f. 1972) *Orkesteri jota emme kuule* (Orkestern som vi inte hör) undersöker en annan konstarts erfarenhetsfär. Musiken som icke-framställande, absolut konst blir föremål för förundran av den som talar som dikt. Att ana är att se med ögonen slutna, och denna erfarenhet ger Vuola också ett poetiskt uttryck. Tematiskt är vi igen framme vid kvinnan och hennes erfarenhet. Dikterna parallelliserar med skiftande analogier de musikaliska, ordlösa iakttagelserna och den erotiska erfarenheten. Vidare uppnår Vuola i sin strofstruktur fina mönster och en elegant sjunkande rytmisk båge. Mannens och kvinnans relation uttrycker Vuolas diktmusik vackert: "Aikamme vilahti instrumentin läpi" (Vår tid ilade förbi genom instrumentet) säger dikten och sörjer kärlekens alltid flyende tempo.

Kärlek till människan och till språket bär också upp *Mia Toivios* (f. 1974) debutsamling *Loistaen olet* (Du är lysande). Till det yttre förefaller den att mycket medvetet vända ryggen åt modernismens behärskade bild och diktspråk; Toivio länkar sina dikter med ironiska antydningar till centrala finska diktare börjande med Haavikko. I stället erbjuds litet överraskande ett uttryckssätt som bygger på språkets ljudmässiga klang. "Loistaen olet" gläder sig åt vokalernas fylliga rundhet och för i sin sångbarhet i sinnet en arkaisk folksång. Även Toivios poetiska uttryckssätt tycks på något sätt vara på ett mycket öppet och självberättigat sätt feminint.

Naisen paikka (En kvinnas plats) är namnet på *Vilja-Tuulia Huotarinen*s andra samling, och den är tematiserad kring kvinnogenerationerna och deras röster. I likhet med många andra unga kvinnliga poeter söker Huotarinen folkdiktens och folksångens register för att uppnå ett arkaiskt allhistoriskt kvinnospråk. *Saila Susiluoto* fortsätter i sin redan fjärde samling *Missä leikki loppuu* (Där leken tar slut) sitt diktspråk som bygger på ett mytiskt, drömligt uttryckssätt. Än en gång lyfter Susiluoto fram talare i kvinnogestalt, vars styrka utgörs av en lust som föder liv. Samhällets hårda gränser ritas upp av det maskulina härskandet, men Susiluoto är inte en kategorisk könsdelare, utan i gestalternas kaos smälter människan också ihop till ett.

Riina Katajavuori lyfter flickan, lillasystemen och kvinnan upp på estraden med en liten gest genom att ge sin diktsamling namnet *Kerttu ja Hannu* (Hans och Greta). Poeten har lekfullt kallats "sandlådefeminist", ty hon har gång på gång skrivit om barnens ställning i de vuxnas värld och särskilt om moderskapet som en samhällelig uppgift. "Kerttu ja Hanna" tematiserar samma landskap, nu bevingat med bröderna Grimms kända saga. Särskilt syskonskapet som ett samband som ger livet form och bär upp det blir sympatiskt skildrat. Katajavuori kommenterar också poesin och hör till de poeter, som talar öppet om människan, utan ockultismens och sofismens dunkelhet.

Även i *Helena Sinervos* prosadiktsamling *Täyttä ainetta* (Fullt material)

är människan ett barn – för evigt halv vuxen och ”på kroken som ett offer”. Poeten har som grundtext för sitt verk valt den tibetanska ”De dödas bok”, och dennas fel och visdom som på en gång glänsande ljus. Hur skall man välja den rätta vägen, hur skall man känna igen sin egen glädje och lycka? Sinervo skriver roligt och glädjesprudlande även då hon skildrar den nutida neurotiska stackars människan, som kämpar med sin panikstörning och inte kan urskilja de tibetanska ljusen av visdom. De ting som bär upp livet – kärleken, barnen som skrikande leker under fönstret, djurens vänlighet – blir kvar för att trösta vandraren som kämpar med sin självförståelse.

Det är speciellt flerkonstnärligheten som förenar flera av diktsamlingarna: Tavis experimentella, visuella bilddikt, Satu Manninens poem som tar upp bildens filosofi och Vuolas musikalitet. *Laura Lindstedts* (f. 1976) debutroman *Sakset* (Saxen) är ändå bokårets mest häpnadsväckande verk i sin tvärkonstnärlighet. Det är en beskrivning av en ung kvinnlig tjänsteman, som strävar ut ur sin deprimerande ensamhet med hjälp av adoptionsföräldraskap. ”Ett barn kan fås också utan att man rör vid en man”, tänker hon och får efter olika faser en dotter i lekåldern från Kina. Romanen förändras till en tragedi, eftersom kvinnan som blivit otrygg i sin barndom, inte duger som mamma åt en liten flicka.

Lindstedt bygger sin roman skickligt förbi adoptionsproblematiken. Verket formas av en bildkonstnärlig ram, vars mest väsentliga inslag är Paul Gauguin och särskilt dennes Tahiti-målningar. Bilderna följer berättelsens kvinna och deras motiv sysselsätter henne ständigt. Gauguins berömda triptyk ’Varifrån kommer vi? Vem är vi? Vart går vi?’ namnger också delarna i Lindstedts roman. På det sättet blir Gauguins problemknippe för den moderna människan på ett starkt sätt också en del av romanen: man kommer bara ihåg, att just han skördade en tvivelaktig berömmelse genom att ensam försvinna till sin paradiso och lämna bindningarna till sin borgerliga familj, d.v.s. sin hustru och sina fem barn i direkt elände. Romanen frågar starkt, vilket som är livets ändamål och mening ur individens synpunkt? Är det trots allt ett barn, som kvinnan i

romanen tänker sig. Och vad är det i själva verket som vi önskar, då vi vill ha ett barn, är den fråga som romanen lämnar sin läsare ensam med.

Lindstedts ekfrasis-teknik med sina ordliga bildfördjupningar är omgiven av ett fint berättande, och som beskrivare av medvetenheten är den unga författaren en begåvning. I detta sammanhang är det skäl att nämna, att hon håller på att slutföra en disputation om Nathalie Sarrautes produktion som företrädare för den nya franska romanen.

Den unga moderna kvinnans värld är temat för flera debuter. *Aina Bergroth* (f. 1975), *Taina Latvala* (f. 1982), *Miina Supinen* (f. 1976) och *Essi Henriksson* (f. 1981) skriver alternativt om en rentav mycket kroppslig kvinnoerfarenhet, och könsidentitetens utveckling kan därför betraktas som det stående temat i förstlingslitteraturen. Temats likhet ger dock synnerligen olikartade förverkliganden: Bergroth närmar sig medvetandeströmmen i sin analys av medetandet hos en kvinna som strävar efter kärlek, Supinen placerar en ung kvinna som del av en grotesk och tokrolig familj, Henriksson uppfinner ett nytt språk och utvecklar deskriptiva verb för att nå fram till två unga kvinnors kroppsliga värld av erfarenheter. *Taina Latvalas* novellsamling *Arvostelukappale* (Recensionsexemplaret) är annars igen en novellsamling, som med sitt serieformat antyder romanformen. I berättelsernas centrum finns en ung flicka, som växer upp till kvinna i den älskade skuggan av sin tidigt döda far.

Latvala och Supinen smyger båda i sina prosaberättelser också in skratt, vilket är ett onödigt sällan förekommande register i den litteratur som skrivs av finska kvinnor. Att se på den moderna världens okontrollerbarhet i komisk belysning förefaller i den finska litteraturen att ha blivit en klart manlig uppgift. Berättelserna kring detta har blivit inte bara berättade av män, utan också berättade om huvudpersoner som kan igenkännas som män. *Kari Hotakainen* är redan en gammal känd figur i detta landskap. Han gav 2007 ut en samling prosastycken *Finnhits*, som är en serie snabba tvärsnitt av det finska livet. I Hotakainens fotspår rör sig redan yngre författare, men stilistiskt på sina egna spår, så mycket att det just inte mera likhet finns än mansblicken & tragikomedin.

Mikko Rimminens andra roman *Pölkky* (Stocken) berättar en märkelig historia om en ensam utomstående, som försöker arbeta som skötare av en skridsko-bana i Helsingfors. Romanen är som ett svårt vridet personfotografi, som blir kvar som en plåga för sin betraktare: vem är han, varifrån kommer han, vart går han? Kritikern Kuisma Korhonen jämförde figuren med hjälten i en stumfilmskomedi, som stapplar fram genom boken från en prövning till en annan. Berättelsen är en sorglig skildring av en ung mans skräck för människor och kraftlöshet, tragikomiken kring honom växer från hans försök att agera och att få kontakt med världen. Rimminens fullständigt oefterhärmliga språk är fullt av egendomliga detaljer, som utvecklas till en romanvärld som egentligen inte

kan jämföras med någonting. ”Pölkky” är en ensamhetens lidandeshistoria, alldeles som författarens föregående verk ”Pussikaljaromaani” var en skildring av en grupps vänskap. Tillsammans övertygar de om Mikko Rimminens förmåga att öppna en helt ny strömning i den finska prosan.

Juhani Känkänen likaså andra roman *Kilttipakko* (Snälltvång) beskriver det nutida Finlands arbetarkultur och dess historia. Han rör sig i samma allvarligt komiska litterära vatten som Rimminen, men för fram sin berättelse på helt annat sätt. Känkänen är mera dramatisk, tillspetsande i grotesk riktning och berättar flera historiska linjer parallellt. Romanens tema är socialt viktigt och mycket diskuterat: finnarnas karakteristiska arbetsgalenskap förenad med den globala marknadsekonomin har lett till utbrändhet på grund av arbete och depression som ny folksjukdom. Finnen försöker tänja sig inför de fortsatta kraven, ty i vår kultur har arbetet en exceptionellt stor tyngd för uppbyggnaden av identiteten. Detta är speciellt betonat i mannens roll. ”Kilttipakko” lyckas med att bryta upp denna nationella härva kritiskt och roligt.

Till den nutida finskheten för oss också *Juha Itkonens* tredje roman *Kohti* (Mot). Den är en intressant dagsanalys av medelklassens värden och brist på värden placerad i ett familjedrama i en ganska global värld: efter tsunamin samlas Thailand en ex-ministers familj till ett utredningstillstånd. Romanen kritiserar genom sina personer bl.a. den ”andliga socialdemokrati”, som leder socialstaten till kassakris: ”Finland är värst. Det enda som är värre är Sverige”. Även den ointellektuella ”alternativiteten” och det ”gröna” får sig en hurril i romanen, liksom den yankee-mässiga materialismen och överoptimismen, den oändliga tron på handeln och varuutbytet som redskap för utvecklingen.

Itkonens berättande avviker från den tidigare skisserade finska prosan i riktning mot den angloamerikanska, intrigledda romanen, och är redan därför en välkommen breddning av spelfältet. Som ypperlig personskildrare får han sina figurer att leva utan att de värden de representerar och deras habitus vore på något sätt pålimmade. Detta är det skäl att betona, ty förkärleken för en viss karikatyrmässig, av satir polerad person-

beskrivning har enligt min mening redan länge präglat dagens prosa. Itkonen skriver inte något sketchmanuskript, utan ger på ett något slags gammaldags men gott sätt sina personer möjlighet att t.o.m. ”utvecklas” under loppet av sin digra roman.

Pirjo Hassinen är som Itkonen en författare som analytiskt sätter sig in i människors relationer och är kanske likaså i sin dramatiskhet en aning ofinsk. *Suistola* (Mynningslandet) är redan Hassinens tionde roman, men ändå igen alldeles olika i sin berättelseutveckling. Nu rör vi oss i efterkrigs-Finlands förändrade värden, som romanen belyser genom att beskriva generationernas skillnader i förhållande till kärleken, sexualiteten, penningen och ideologierna. Som berättare iaktas världen av en medelålders tjänsteman, vars grundförutsättningar är helt andra än på hans ungdoms 60-tal. Likheten med Itkonens roman återfinns just i denna generationernas idémässiga icke-möte, som dock överskrids genom den kroppsliga erfarenheten, det stora återkommande temat i Hassinens prosa.

En förbryllande beskrivning av kärlek är *Jari Järveläs Romeo ja Julia* (R & J), liksom sin klassikerförebild två mycket unga människors berättelse, men från i dag. Den korta romanen väckte då den kom ut debatt, för den tycktes förutspå den i den finska skolan i Jokela inträffade våldsamma döden av ungdomar. I Järveläs on-the-road-berättelse är det en 17-årig pojke och en 13-

årig flicka som drivs in i en cirkel av förintelse, liksom drivna av ett oförklarligt hat. I bakgrunden finns naturligtvis deras egna erfarenheter av den omgivande kulturen och dess värderingar. Romanen är skickligt berättad ur de ungas synvinkel och fokuserad på deras språkliga värld. Skakande blir den av den unge mannens syn på varför hans våldsamma verksamhet är berättigad: han anser att hans motiv är ren kärlek. Järvelä visar igen sin berättarförmågas bredd genom att byta både tema och uttrycksregister från den finska trilogi han skrev före denna roman.

Pojan kuolema (En sons död) är namnet på *Veikko Huovinens* tragiska biografiska prosaverk. Författarens satiriska prosa har bytts ut mot allvarlig bekännelse, då han

skriver om sin sons liv och dess slut i självmord. Både hos fadern och sonen och i deras relation finns någonting uppskakande finskt. Våldiga, alldeles för stora förväntningar, otillräcklighet, besvikelse och uppgivenhet. Svårighet att kommunicera, misslyckade försök att uttrycka känslor och omsorg är för den finska manskulturen så vanliga stötestenar, och den skam som de ger upphov till lindras med alkohol. Huovinen har säkerligen skrivit denna bok för att dela och lindra det lidande, som ett självmord ger upphov till hos offrets närmaste.

Redan Lindstedts debutroman visade, att flerkonstnärligheten inte bara är en idé, som har slagit rot i dagens diktning. Den som bildkonstnär meriterade *Hannu Väisänen* fortsätter i sin biografiska roman *Toiset kengät* (De andra kängorna) sin fantastiska historia om att födas till konstnär. Redan dess första del "Vanikan palat" (Knäckebrödsbitarna) (2004) väckte uppmärksamhet genom sitt episodartade berättande, som utmärkt nådde fram till ett barns detaljerade iakttagelser i det efterkrigstida Finland. Nu fördjupar Väisänen detta sitt opus "Taiteilijan omakuva nuoruuden vuosilta" (En konstnärs självporträtt från ungdomsåren) särskilt genom att fördjupa bildkonstnärens utveckling. Han förmår ge ord åt sina visuella iakttagelser på ett unikt sätt och visa, hur de ger form åt många av grundidéerna i hans konstnärliga arbete. De viktigaste av dessa är de skiftande materialens spektrum och interaktionen mellan konstarna. Dessas utveckling i barnets oändligt uppfinningsrika sinne följer romanen med sin berättarkonst som strålar av livsglädje och energi. "Toiset kengät" fick helt berättigat Finlandia-priset i litteratur år 2007. Dessutom tog Väisänen också statens konstpris för sin stora produktion som gick över konstarnas gränser.

Väisänen rör sig i sin roman – vars komplettering åtminstone till en trilogi redan kan väntas – från slutet av 1940-talet till nutiden. Till ett Finland som är ännu äldre sträcker sig *Antti Tuuris* blick. Vår nutida litteratur är inte bara i händerna på unga författare, och därför är det skäl att lyfta fram också en erfaren prosaists starka historiska roman, som inte tidsenligt understryker kön eller identitet, utan

undersöker den inträffade finska världen genom en individs erfarenhet. Tuuris roman *Kylmien kyytimies* (De kallas skjutskarl), som är placerad i inbördeskriget, för i ett slags historisk tidlöshet osökt i sinnet Veijo Meris ”Vuoden 1918 tapahtumat” (Händelserna år 1918). En människa som har kastats mitt ut i kriget försöker klara av de uppgifter som har getts honom tillsammans med sin vän hästen, och misslyckas. Trots det helt sakliga och realistiska berättandet växer krigets vansinniga onödighet i romanen till ett absurt drama. ”Kylmien kyytimies” hör till Antti Tuuris finaste romaner och är ett bevis på, att man kan ta upp ett gammalt tema och berätta det som om det vore nytt, om man kan.

Översättning från finska:
Dag Lindberg

GUSTAF WIDÉN

MED EUROPA SOM HEMBYGD

Finlandssvensk litteratur 2007

Litteraturens livskraft mäts ofta med prosans mått.

De ”stora” romanerna brukar alltid efterlysas, inte minst av förläggarna, ständigt jagade av kravet på vinst i en turbulent bransch. Ett lyckat bokår ska vara ekonomiskt framgångsrikt, ett synsätt som i hög grad anammats även av massmedierna. Precis som tv-kanalerna numera är helt fixerade vid antalet tittare handlar mycket i litteraturbevakningen om försäljningssiffror. Att ”sälja dåligt” är det värsta omdöme en författare kan råka ut för.

Den finlandssvenska litteraturen är förstas inget undantag. Böcker som blir bästsäljare uppmärksammas automatiskt i medierna – och det betyder att siffrorna stiger ännu mera. Fixeringen vid de kommersiella framgångarna innebär att hela det litterära fältet präglas av ett klasstänkande, som sällan har med kvalitet att göra. Marknaden tycks bara klara av några bästsäljare per år; resten blir en tämligen anonym massa. Och en smal roman, hur bra den än är, blir ohjälpligt bortglömd. Den snabba omloppstiden är i mina ögon ett av de stora problemen i dagens litterära värld.

Att viktiga verk på det här sättet får en orättvist undanskymd position är ett trist faktum. För ett så litet litterärt fält som det finlandssvenska är kvalitetskraven inte alltid så lätta att hålla fast vid. Utgivningsvolymen är ungefär densamma från år till år, men beställningen på god romankonst effektueras inte motståndslöst. Det var bokåret 2007 ett bra exempel på.

Många hade väntat sig att *Lars Sunds* nya roman *En lycklig liten ö* skulle höja sig över allt annat. Efter succéer som ”Colorado Avenue” (1991) och ”Eriks bok” (2003) blev förväntningarna närmast förkvävande på en författare som i sitt fantasifulle fabulerande har en unik röst i svenskspråkig litteratur. När han lämnade den fiktiva orten Siklax i Österbotten, med dess galleri av egensinniga gestalter, förlorade prosan styrkraft. Miljön blev nu en ö någonstans i Östersjön, där den trygga vardagen plötsligt bryts av signaler från en verklighet av våld och förtryck. Döda människor i ökande antal, tydligen offer för en miljökatastrof på andra sidan havet, flyter i land och ställer både myndigheter och enskilda människor på svåra prov. Varifrån kommer dessa lik? Vad ska man göra med dem? Och vad ger dem över huvud taget rätten att störa öfolkets frid?

De moraliska frågeställningarna är högst aktuella i båtflyktningarnas tid. Men Lars Sund har inte riktigt kunnat bestämma sig för vilken sorts roman han vill skriva. Det här är ju i grunden en högst allvarlig historia; ändå förlitar sig Sund emellanåt på sin invanda humoristiska berättarkonst. Det uppstår en

diskrepans mellan ämnet och det språkliga tonfallet som gör att det ambitiösa projektet ter sig sällsamt ofullbordat.

Detsamma kan sägas om en annan stort upplagd roman, *Johanna Holmströms Ur din längtan*. Efter två extremt välskrivna novellsamlingar låter hon prosan flöda över nästan 400 sidor, där novellistikens precision ersatts av en alltför omständlig meningsbyggnad. Berättelsen kretsar kring tre systrar som ärver en gård i glesbygden. I familjehistorien anas mörka stråk som förenas med nuets flyktingproblematik när en ung algerisk man uppenbarar sig, anställs på gården och blir en känslomässig katalysator för hela syskonskaran. Det finns ett gåtfullt sug i Holmströms roman, man blir aldrig riktigt färdig med den, men vet inte varför. Till slut blir läsningen ganska frustrerande.

Ett liknande syndrom lider också *Henrik Janssons* i hög grad självbiografiska *Protokollsutdrag från subversiva möten* av. Genom ett myller av detaljer beskriver han sitt 1970-tal och engagemanget på den yttersta vänsterkanten inom de så kallade taistoiterna, en minoritetsgrupp inom Finlands kommunistparti. Efter Sovjetunionens fall talade man inte gärna högt om sådana bindningar, men romanens påstått fiktiva huvudperson – som heter Henrik Jansson! – förnekar inte sitt förflutna. Hur fel man än hade rent politiskt fanns det i engagemanget en medmänsklig klarsyn, en solidaritet som fortfarande ger en känsla av lycka.

Det mesta i denna mörka berättelse kretsar kring sex, svek, våld och fylla. Just därför blir stråken av nästan nostalgiskt skildrad gemenskap så drabbande, något som ger texten bärvidd in i nuets kaos där moraliska och ideologiska värden inte står högt i kurs.

En som till skillnad från 70-talets medelklassrevolutionärer växt upp på samhällets botten är *Tom Paxal*, som i sina tidiga böcker gav fräsja minnesbilder från en uppväxt i Helsingfors arbetarkvarter. Det är en miljö som sällan förekommer i finlandssvensk litteratur. Nu väljer han ett direkt självbiografiskt tilltal i sin hittills största satsning, *Farlig hamn*. Det är en frustande vital bok i Hemingways anda, där man får följa honom på en väg som leder från den ena katastrofen till den andra, antingen det handlar om att segla utan elementära kunskaper i navigation, att jobba som mentalskötare och själv vara det värsta psykfallen eller att likt en sentida Harry Martinson mönstra på en ångare i det inre av Afrika och bli åsyna vittne till Biafrakrigets skändligheter. I sina bästa stunder är Paxal en lysande berättare som mitt i helvetet lyckas bevara sin känsla för humor. Och då förlåter man honom det småslarviga språket; det hör liksom till genren. ”Farlig hamn” gestaltar ett pulserande liv fjärran från normalitetens påbud.

Bland årets mera ”normala” romaner höjer sig två över omgivningen, *Hannele Mikaela Taivassalos Fem knivar hade Andrej Krapl* och *Agneta Aras Det har varit kallt i Madrid*. Det är psykologiskt djupborrande berättelser,

som leker med tidsbegreppet och framgångsrikt balanserar mellan realism och mystik. Mycket sker mellan raderna, i en sorts drömvärld som ingen innehållsbeskrivning ger rättvisa.

Det realistiska dominerar i *Marianne Peltomaas* vardagsnära tonårsporträtt *Färgen under huden*, det unga löftet *Emma Juslins Frida och Frida* och *Sten-Erik Abrahamssons Stad i skugga*, tredje delen i hans läsvärda trilogi om människor och öden i småstaden Mariehamn.

I gränslandet mellan lyriskt och berättande befinner man sig i *Kent Danielssons* egenartade *Balladen om Bel Ols*. Det är en text som med sitt medeltida motiv skildrar hat, våld och kärlek i ytterst suggestiva vändningar. I sitt formspråk bygger Danielsson en ordens katedral, där dialogen med en gåtfull Gud blir själva fundamentet. Och innerst handlar det om konstens, färgens, förmåga att läka själsliga sår: ”Alla bilder står kvar. Sjunger sina svar! Alla färgerna som klarnat genom de stumma rummen, ljusnat under marken, djupnat i fotstegen. Runnit fram i penseln. Där står de, änglarna och helgonen”.

Under många år har *Jörn Donner* talat om att han måste skriva en biografi över Elmer Diktonius (1896-1961). När boken *Diktonius. Ett liv* äntligen kom ut visade det sig att väntan inte hade varit förgäves. Det är en av bokårets bästa böcker, oavsett litterära kategorier.

Donner har en unik inblick i den äldre kollegans liv; för den unge rabulis-

ten i början av 50-talet blev den modernistiske pionjären en vän och förebild. Redan då var Diktonius märkt av den sjukdom som gjorde honom till en i förtid åldrad man. Hans en gång så expressiva texter mattades av, till slut sinade orden och han inneslöts i tystnaden på Nickby sinnessjukhus utanför Helsingfors.

Den en gång så berömde Diktonius, beundrad inte minst av kolleger i Sverige, har som så många andra drabbats av glömskan. Men det finns några dikter – om barn, moln, åländsk skärgård – som bevarat sin fräschör och försvarar sin plats i lyriska antologier:

Så har jag åter fot mot jord
och jorden är min vän.
Var sten, vart strå jag rör så lätt
så klumpigt lätt,
och markens mull min fot gör varm:
sol bor i mull,
jag bor i mull –
allt vad jag älskar bor i mull
och är en bit av mull

I jämförelse med Edith Södergran och Gunnar Björling är Diktonius ingen lyrisk nydanare, men själva ettrigheten i språket – som suveränt för in ett finskt tonfall i svenskan – gör att man fortfarande badar i hans texter med glädje.

Till förtjänsterna i Donners biografi hör för övrigt att han struntar i konventionell litteraturvetenskaplig vokabulär. Det medför friheter som professionella litteraturvetare ogärna tar sig, vilket *Boel Westins* ambitiösa storverk *Tove Jansson – ord, bild, liv* tydligt klargör. Hur väldokumenterad texten om Mumins skapare än är saknas en stilistisk spänst av Donners slag. I boken om Diktonius skriver en författare om en annan författare, ett fritt och egensinnigt disponerat vänporträtt som samtidigt berättar mycket om dess skapare.

På ett likartat sätt arbetar *Merete Mazzarella* i *Fredrika Charlotta född Tengström*, en fyllig presentation av Fredrika Runeberg, nationalskaldens hustru, som i sina egna litterära verk var en pionjär för en ny syn på kvinnans rätt att förverkliga sig intellektuellt på egna villkor. Finlandssvensk litteratur, där flera viktiga författare fortfarande väntar på sin levnadstecknare, behöver mycket mera av den biografiska varan.

Däremot är läsarna knappast svältfödda på lyrik. Medan poeterna på de flesta håll kämpar mot marknadskrafternas herravälde ter sig situationen fortfarande ljus för dem som skriver dikter på svenska i Finland. Antagligen har det med tradition att göra – och med många poeters förunderliga förmåga att leva länge.

I utgivningen under 2007 förekommer en rad av de främsta diktarna som vid det här laget hunnit tangeras eller redan passerat 80-årsstreck. Nestorn *Thomas Warburton* har rentav fyllt 90 och kan se tillbaka på en storartad insats som översättare (tänk bara på den tidiga tolkningen av Joyces "Odysseus!"), kritiker, förlagsman och diktare i egen rätt. Sin samlade visdom – det låter uppstyltat, men är sant – förmedlar han i den märkliga samlingen *Tid efter annan*. Vid en första genomläsning kan anslaget te sig gammaldags, med

den långa titeldikten som långsamt tar sig fram på blankvers i Vergilius och Dantes spår. Men det är en helt fantastisk text som tar avstamp i minnet av en vän som stupade i fortsättningskriget 1944. Ur det personliga växer en allmängiltig existentiell skildring fram, illusionslös men samtidigt rörande vacker. Och så den andra avdelningens kontrast, en svit prosadikter med livsbilder ur mikroperspektiv. Här möter vi de minsta, mest oansenliga insekterna – blombockar, dykarbaggar, jordlöpare, stinkflyet. Alla har de sin plats i ett kretslopp som utmynnar i de eviga gåtorna.

Mindre allvarsam, men lika djup är *Lars Huldén* i *Himmelshögt och vattentätt*. Hans småironiska

vändningar punkterar effektivt all litterär uppblåsthet. Orden bygger en barriär mot saknad och förtvivlan – och då hjälper humoristiska krumsprång till ett ögonblicks försoning:

Ett tidens tecken är omsorgen
om de gamla goda rovdjuren.
Dem kunde man lita på.
Nutidens fasor
ser ut som framsteg.
In med vargen igen!

Peter Sandelin anknuter direkt till den modernistiska traditionen, framför allt *Björling*, i *Bo vid en flod*. Den åldrande människans behov av reflektion och stillhet betonas, men den annars så saktmodige poeten fräser också till mot de idiotier han stöter på i nuets värld: ”varför förtonar varje ansats till svar/ mot skogsranden,/ in i de mörkaste skogarna/ som bara tycks växa och växa”?

Till de levande klassikerna hör förstås också *Bo Carpelan*, som bärs av en okuvlig kreativitet. *Nya dikter* ger korta nedslag i ett lyriskt universum som med sin förtätade stil omfattar både himmel och jord. Varje dikt är ett färdigt

konstverk, en interiör eller stämningen inför ett landskap, där de enskilda orden har sina självklara platser. Längre i poetisk förtätning inom ramen för en tradition har ingen nått.

Så långt ute
att seglet sjunker
mellan vågorna.
Bländande sol,
ett havsfält av silver.
Plötsligt
syns ingenting mera.
Hjärtat
slår häftigt,
i panik
under himlarna.

På senare år har Bo Carpelan allt oftare nämnts som Nobelpriskandidat. För en minoritetslitteratur, så hårt språkligt trängd som den finlandssvenska, vore den upphøjelsen en nåd att stilla bedja om.

Men de åldrande mästarna har gott sällskap på parnassen. I en mellangeneration märks exempelvis *Kaj Hedman* med *Celan*-inspirerad tidsdikt i *Måltid, kvark och sula*, *Torsten Pettersson* med Linné-porträttet *Jag ser en stjärna* och *Bror Rönholm* med de smått absurda prosadikterna i *Från en grop i sommaren*.

Peter Mickwitz låter alla hämningar fara i *Där bara diset återstår av paradiset*, en ganska oemotståndlig samling av språkliga infall, läsefrukter och ironiska betraktelser. Han gör uppror mot det mesta, inklusive det helgonförklarade Mumintrölet. Mickwitz drar sig inte ens för att i en genomförd parodisk text – ganska otäck, faktiskt – berätta om hur äkta finlandssvenskar roar sig med att grillta mumintroll till middag.

Konkreta kommentarer till läget i det tidiga 2000-talets splittrade världssamfund hör inte till vanligheterna i finlandssvensk dikt. Med desto större intresse läser jag *Katarina Gäddnäs Vitbok*, en svit lyriska dagboksanteckningar som förenar privat och allmänmänskligt. Det är ingen pamflettdikt, utan en engagerad medmänniskas försök att bringa reda i kaos. Jag tycker mycket om den här boken, där barn, kärlek, astronauter, Zimbabwe och åländsk skärgård är samtidigt närvarande:

snipan skaver skrikande mot bryggan
abborr- och gäddbarnen svälter
vi fiskar i havets flyktingläger

Och så den yngsta i detta lyriska svep: *Catharina Gripenberg* (född 1977), helt självständig men ändå med en klar förankring i traditionen. Typiskt nog inleds samlingen *Ta min hand, det vore underligt* med en svit parafraaser på Edith Södergrans mest kända dikter, där nyckelorden finns med men själva den verbala uttrycksformen får ny spänning.

I landet som är går jag och älskar någon som är min älskade.
Där går min älskade med en underlig krona.
Vem bär den älskades underliga namn?
Där går någon och bär kallade ting.

Gripenberg är en verbal cirkusartist som till synes mödolöst svingar sig under tältets kupol och då är de antika myternas gestalter – Orfeus och Eurydike, inte minst – lika närvarande som originalen Eugen Hind och Käckas Doll i barndomens Österbotten.

Alla hör de hemma i ett Europa som är den nya diktens hembygd, precis som på Södergrans tid.

ÚLFHILDUR DAGSDÓTTIR

HÖGKONJUNKTUR, FJÄLL OCH MINNEN

Isländsk skönlitteratur 2007

Tidigare i år ombads jag skriva en översiktsartikel om isländsk samtidslitteratur för en spansk kulturtidskrift. Särskilt ville man att jag skulle behandla sambandet mellan den moderna litteraturen och den forntida. Uppdraget fick mig att börja reflektera kring fenomenet översiktsartiklar i allmänhet. Texter av det slaget har kritiserats hårt de senaste två åren, särskilt i kölvattnet av publiceringen av Islands litteraturhistoria. Generellt står det nog klart att en översiktsartikel aldrig kan vara objektiv, en sådan kommer alltid att färgas av sin tids strömningar och rörelser. Av det skälet framstår det som rätt märkligt att döma ut alla översiktstexter som skissartade och ytliga.

För egen del har jag skrivit ett femtiotal översiktsartiklar om isländska författare och isländsk litteratur, både för Reykjaviks stadsbiblioteks hemsida bokmenntir.is och för Nordisk Tidskrift. Dessutom har jag medverkat i en isländsk litteraturhistoria på engelska, skrivit andra artiklar för diverse tidskrifter och hållit föreläsningar på olika håll. De isländska texterna på nätet har jag regelbundet översatt till engelska, vilket har fått mig att tydligt inse att det är något helt annat att skriva en översikt för en utländsk läsare än för en isländsk. I det sammanhanget blir det uppenbart att en översiktsartikel aldrig kan vara universell; varje artikel måste anpassas efter sina läsare. Den spanska tidskriftens förfrågan är ett bra exempel på vad som händer när man skriver för utländska läsare: de vill veta vad det är som gör isländsk litteratur isländsk. Och det mest isländska av allt är förstås forntidslitteraturen, vårt litterära kulturarv.

Kulturarv och konflikt

Begreppet kulturarv är mycket omstritt. För många människor är kulturarvet en viktig del av den nationella identiteten, en enande symbol och den nationella stolthetens grundsten. Därför ska det skyddas och högaktas. För andra är det just det som är problemet; kulturarvet är ett stagnerat fenomen som spär på högmod och diskriminering. Kulturarvet ska exploateras och inte skyddas, i stället för att betrakta kulturarvet som något en gång för alla givet är det sundare att se det i ljuset av historiens och kulturens föränderlighet; kulturarvet är en sak vid en bestämd tidpunkt och en annan vid andra tidpunkter och därför står det aldrig stilla.

Den forntida litteraturen och de isländska klassiska sagorna är exempel på ett kulturarv som länge varit en källa för nationell stolthet, förutom att de utgjort en viktig grund för självständighetskampen. På senare tid har folk-

sagorna lagts till denna litterära kulturhistoriska kanon, och de utgör just ett sådant exempel på förändring: under en lång tid ansågs inte folksagorna vara särskilt värdefulla. Men vilken plats intar denna litteratur i dagens isländska samhälle? Trots att de flesta elever i grundskola och gymnasium säkert skulle hävda att de gamla texterna är sinnebilderna för stagnation och konservatism i den isländska kulturförmedlingen, verkar de turligt nog fortfarande hålla för ett visst mått av exploatering.

En av det gångna årets mest anmärkningsvärda romaner, *Kalt er annars blóð* (Kallt är den andres blod), av Þórunn Erlu-Valdimarsdóttir är, för att ta ett exempel, en kriminalroman som överför Njals saga till samtiden. I denna roman återfinns de flesta figurerna från Njal i modern tappning, den koleriska Hallgerður Langbrók har blivit den vackra och temperamentsfulla fotomodellen Halla vars älskare har en tendens att bli kortlivade och dyka upp som lik, precis som männen i Hallgerðurs liv. Själva mordet begås också på klassiskt sagovis – det första liket hittas på en grushög, sönderstyckat och omgivet av hackande korpar. Denna överföring till nutiden är mycket vällyckad och fungerar både som ett friskt tillskott till Njaltolkningen och som spännande kriminalroman.

Njals saga ligger också till grund för *Guðjón Ragnar Jónssons* barnbok *Með hetjur á heilanum* (Med hjältar på hjärnan). Där berättas om den tolvårige hiphopparen Sigggi som flyttar ut på landet, till det område där Njals saga en gång utspelades. Sigggi besöker Njalmuseet i Hvolsvöllur och sedan har han en underlig dröm där han befinner sig i forntiden och upplever händelserna i Njals saga. Sådana här landsbygdsberättelser har inte varit så vanliga de senaste åren, men här har vi en debuterande författare som experimenterar med att föra en sådan berättelse närmare samtiden och han lyckas utmärkt bra. En mer internationell infallsvinkel har *Valur Gunnarsson* i sin första roman *Konungur norðursins* (Kungen i norr). Här blandar författaren skandinavisk och finsk mytologi. Berättelsen handlar om en fet och ful finsk 30-årig man som jobbar som städare på båtar i Helsingfors hamn. Av en slump intas hans kropp av den återfödde Loke, och en del av historien ägnas åt hans äventyr på mytologisk tid. Boken ställer det hyperrealistiska, i form av den fete, fule och olycklige finnen, mot det episka och mytologiska, och lyckas fint med det konststycket.

Men det är inte bara i prosaverken som kulturarvet går igen, poesin har länge varit en arena för funderingar kring hjältar och sägner. *Gerður Kristný* har i sina dikter ofta anspelat på de isländska sagorna, inte minst på deras hjältinnor, och det fortsätter hon med i sin nya diktsamling *Höggstaður* (Sårbart ställe). Här finns dikter som anspelar på Egills saga och Njals saga, och också på trojanska kriget och den romantiska nationalskalden Jónas Hallgrímssons texter. Dikten "Egills dödskamp" är ett gott exempel på författarens förmåga att kasta nytt ljus på ett gammalt tema: Egill ligger för döden och hemsöks av spöken, men då kommer hans dotter och skänker honom värme i mörkret.

”Hade hon inte alltid/en dikt innestående hos dig?” lyder en fråga som inte ställs utan orsak, för Egill skrev ju en dikt till sin son, medan dottern aldrig fick någon uppmärksamhet att tala om. *Fjallkonan* – fjälldrottningen – Islands romantiska symbol, får sig också en dikt tillägnad, där hon skildras i ett alldeles oväntat ljus. Hon springer ikapp en vilsegången tysk turist och lägger krokben för honom. Denna sida av *fjallkonan* går stick i stäv mot den ljuva kvinnobild som alltsomoftast ligger till grund för manliga poeters diktande. Denna *fjallkona* är okynnig, stark och till och med lite grym.

Árni Magnússoninstitutet är i mångas tankar sinnebild för det stagnerade kulturarvet, men det är ändå denna institution som står som utgivare för en volym muntligt nedärvda berättelser kallad *Vel trúi ég þessu* (Visst tror jag det). Boken innehåller kända och mindre kända folkliga berättelser som bevarats i muntlig tradition. Till varje text finns en illustration. Antologin är ett gott exempel på hur man kan exploatera kulturarvet på olika sätt, och illustrationerna är en riktig skattkammare av originella och oväntade perspektiv på texterna och kommer säkert att bidra till att väcka unga läsares intresse för denna del av vårt kulturarv.

Konst och konsumtion

Bildkonsten fann flera vägar in i litteraturen under det gångna året. I *Kristín Marja Baldursdóttirs* roman *Óreiða á striga* (Oreda på duk) berättas om den kvinnliga konstnären Karitas. Berättelsen omfattar hela den senare halvan av 1900-talet och skildrar hur Karitas delvis sliter sig loss från banden till familj och barn, utvecklar sin konst och till slut får ett visst erkännande både hemma och utomlands. Det här är en riktig kvinnobok och handlar bland annat om feminismens utveckling. De strider som förekommit inom den skildras i striderna mellan Karitas och hennes äldre syster. Samtidigt skildras konstens utveckling under samma tid och läsaren får också livfulla beskrivningar av Karitas egna bilder.

Även om konsten inte direkt är ämnet i *Afleggjarinn* (Sticklingen) av *Auður Ólafsdóttir* finns den ändå i bakgrunden, eftersom författaren är konstnär. En ung man reser till Sydeuropa med en sällsynt rosenstickling. Han är odlingsentusiast och har bestämt sig för att utbilda sig till trädgårdsmästare i en berömd rosengård i ett avlägset beläget kloster. Men hemma har han en annan ”stickling”, en liten dotter, som följer efter honom och plötsligt måste den unge mannen ta itu med sin papparoll. Berättelsen handlar alltså om mansrollen, men också om tro och konst, eftersom far och dotter tillsammans utforskar konstverken i den lilla bykyrkan. Lite i sänder öppnas bokens symbolvärld som en ros som spricker ut.

Naturen och konsten utgör motivet också i *Gyrðir Elíassons* roman *Sandárbókin* (Boken om Sandá) med undertiteln *Pastoralsónata*. Handlingen

utspelar sig i en isländsk skog där en konstnär har installerat sig i en husvagn för att fundera över livet. Konstnären vandrar omkring i skogen och tecknar och målar samtidigt som han reflekterar över konstens situation. Han besöker en grav där en bonde och hans häst fått sista vilan och kommer att tänka på gamla spökhistorier om tre riddare som irrar omkring i skogarna. Detta nostalgiska drag känns igen från Gyrðirs tidigare böcker som ofta utspelar sig utanför stadens hank och stör och där personerna inte sällan befinner sig någonstans på gränsen mellan livet och döden, där det övernaturliga alltid finns nära och känns lika självklart som allt annat. Många av Gyrðirs böcker känns därför i det närmaste tidlösa. Det som däremot är nytt i *Sandárbókin* är alla referenser till samtiden. Intressant är också att se hur väl dessa referenser till allt från välståndsproblematik till kraftverksbyggen faller in i Gyrðirs bekanta värld. Han visar i denna bok att politisk kritik av konstens situation i en tid av kapitalistiskt välstånd lika väl hör hemma i saktmodiga och över-sinnliga naturskildringar som i råkall storstadslitteratur.

Konflikt och kritik

Det råkalla är däremot dominerande i *Kristín Svava Tómasdóttirs* första diktsamling *Blótgætur* (Smekande svordomar). Där skildras samtiden med kraft och pregnans. Politiska meningsskiljaktigheter spelar en framträdande roll jämsides med en personlig uppgörelse. Dikternas bildspråk är enkelt och rätt-framt, vilket ger poesin en sorts rå kraft, tonfallet är tufft och denna unga kvinnas uppdykande på den isländska litterära scenen är på alla sätt minnesvärt.

Konflikterna och underströmmarna i Kristín Svavas dikter är bara ett av många exempel på ett växande inslag av politik i litteraturen (och konsten). Två andra debutanter, *Eyvindur Karlsson* och *Lóa Pind Aldísardóttir*, kom båda ut med samhällskritiska romaner. Eyvindurs berättelse, *Ósagt*, påminner rätt mycket om den amerikanske författaren Chuck Palahniuks kontroversiella romaner som kännetecknas av en fräsch och frisk samhällsanalys. I *Ósagt* berättas om en ung kvinna som blir ett slags offer för skönhetsindustrin men som vänder försvar till attack. *Sautjándinn* (Den sjuttonde juni) av Lóa Pind är en framtidsberättelse och också den ett kritiskt angrepp på konsumtionssamhället och girigheten – samtidigt som den är en sorts ode till det nöje det kan vara att köpa vackra saker att omge sig med. Och inflätat i detta ligger också kritik mot kraftverksbyggen och storföretagande.

Lika tydlig är kanske inte samhällskritiken i *Ingólfur Gíslasons* diktsamling *Sekúndu nær dauðanum – vá, tíminn líður!* (En sekund närmare döden – wow, tiden går!). Här riktas i stället kritiken mot diktens stagnerade språk och hela verket är skrivet på tvärs mot alla traditionella idéer om vad poesi är. Tidigare i år gav Ingólfur ut diktsamlingen *Handsprengrja í morgunsárið* (Handgranat i gryningen) tillsammans med *Eiríkur Örn Norðdahl*. Dessa dikter bestod av

citat av kända personer, och det enda man förändrat var formen: citaten bröts i rader för att se ut som dikter. Effekten blev starkt politisk och man måste säga att boken fungerade mycket väl som konceptkonst. Eiríkur Örn gav sedan ut en diktsamling med titeln *Þjónn, það er Fönix í öskubakkanum mínum!* (Kyparn, det är en Fenix i min askkopp!) och den kännetecknas av samma formexperiment som Ingólfurs bok, bara i större kvantitet och med massor av förvanskningar av äldre poeters dikter, huvudsakligen Steinn Steinars. Steinn var en av de mest älskade poeterna under ”atompoesiepoken”, men har sedan dess blivit lite omodern, trots att han fortfarande är populär bland de yngre. Även Ingólfur har en del allusioner till Steinns dikter och det verkar som om den unge skalden har den äldre i gott minne – för trots att allusionerna uppenbart är parodier måste detta ju också innebära en sorts hyllning, även om det inte är på grund av något annat än den äldre skaldens tydliga närvaro.

Detta bruk av citat och texter från andra i de unga poeternas verk (liksom anspelningar står även att finna i Kristín Svavas dikter) avviker en del från det som nu har blivit gängse i postmodernistisk poesi, även om det grundläggande inslaget av självmedvetenhet och hänvisningar till annan litteratur är detsamma. Här går man längre, och syftet tycks vara ett annat – inte nödvändigtvis att framkalla ett samspel med litteraturhistorien och vissa verk, utan man kan i stället betrakta detta som ett slags försök till ett avståndstagande från den traditionella skönlitterära estetiken. Men det är klart att varje reaktion mot en skönlitterär estetik till slut själv måste övergå i en ny estetik, vilket nu har blivit tydligt i några av de yngre poeternas verk. När poesin kastas så häftigt överbord uppstår helt enkelt en ny poesi. Som helhet är Ingólfur Gíslasons bok ett bättre exempel på denna nya poesi än Eiríkur Örn.

Man får heller inte glömma bort *Hugleikur Dagssons* bildberättelser som innehåller en bister och kolsvart kritik av det moderna samhället. Hans senaste bok, *Kaupíð okkur* (Köp oss), innehåller en lång rad exempel på denne unge författares parodiska syn på konsumtionssamhället, som när man på dagis lär barnen att tillverka Nikeskor. Men det är inte bara i de yngre författarnas verk man återfinner politisk kritik. I *Þórunn Erlu-Valdimarsdóttirs* Njal-variation ges i viss mån uttryck för en kritik av konsumtionssamhället, och hon tar också upp välståndets överdrifter och kapplöpningen om livskvalité. Och fortfarande utgör kriminalromanerna en plattform för samhällskritik. *Yrsa Sigurðardóttir* ger i *Aska*, precis som Eyvindur Karlsson i *Ósagt*, skönhetsindustrin en släng av slev, och både *Þráinn Bertelsson* och *Árni Þórarinnsson* behandlar narkotikamarknaden i *Englar dauðans* (Dödens änglar) respektive *Dauði trúðsins* (Clownens död). Kristín Marja Baldursdóttir skildrar, som nämnts ovan, kvinnokampen i sin roman och Gyrðir tar upp konstens roll i livet.

Naturen är starkt närvarande i *Steinnunn Sigurðardóttirs* diktsamling *Ástarljóð af landi* (Kärleksdikter om ett land). Under de vackra dikterna om

naturen, Island och kärleken ligger ett starkt budskap om att värna om den känsliga naturen. I samma engagerade anda slutar *Sjóns* nya diktsamling *Söngur steinasafnarans* (Stensamlarens sång) med en dikt om en kvinna som blir stenad till döds. Stenar är, som titeln antyder, bokens huvudtema. *Sjóns* verk, liksom Steinunnus, kännetecknas alltid av en otrolig noggrannhet, mitt i det bildliga och idémässiga kaos som tycks råda vid första anblicken. *Sjóns* texter är genomgående mycket välpolerade och varje verk från hans hand så väl genomarbetat att inget sticker ut. Detta medvetna arbetssätt märks tydligt i den nya diktsamlingen där stentemat dyker upp i olika bilder och ackumulerar en kraft som når höjdpunkten i avslutningsdikten ”försök till återupplivande av dua khalil aswad” som inspirerats av nyhetsrapporteringen kring den unga irakiska kvinna som stenades till döds våren 2007.

Minnen och dikter

Döden är ofta närvarande i *Árni Ibsens* poesi, och kort före sin död kom han ut med diktsamlingen *Á stöku stað með einnota myndavél* (Här och där med engångskamera). På bokens bakre pärm står att läsa: ”De flesta dikterna kom till under 2006 när jag insåg att jag inte skulle resa mer”. Dikterna är korta minnesfragment från författarens olika resor, såsom titeln anger. Bilder visas upp från olika ställen, allt ifrån den isländska småstaden Akranes till kulturmonumentet Akropolis.

Poesi är alltid poesi, vare sig den bygger på minnen eller är helt uppdiaktad. Inom prosan gör man däremot oftast en åtskillnad, biografier är en särskild genre, romaner en annan. Under de senaste åren har de här två genrerna varit föremål för en viss upplösning, vilket jag tagit upp i tidigare artiklar. Ifjol utkom två romaner som låg nära det självbiografiska, *Rimlar hugans* (Sinnets barriärer) av *Einar Már Guðmundsson* och *Sögur ur Síðunni* (Berättelser från älvstranden) av *Böðvar Guðmundsson*. Einar Már skildrar i viss utsträckning sitt liv som alkoholist och Böðvars berättelser bygger på självupplevda minnen. Fyra författare gav ut texter som får räknas som rena biografier. *ÞÞ í fátæktarlandi* (ÞÞ i fattigdomslandet) heter *Pétur Gunnarssons* bok om författaren Þórbergur Þórðarson, *Bíbí* är en berättelse om en kvinna med det namnet skriven av *Vigdís Grímsdóttir*, och *Ingibjörg Haraldsdóttir* och *Sigurður Pálsson* gav båda ut texter byggda på egna upplevelser och minnen, *Veruleiki draumanna* (Drömmarnas verklighet) respektive *Minnisbók* (Minnesbok). Den senare fick sedan isländska litteraturpriset i klassen skönlitterärt verk. Det väckte en del uppmärksamhet eftersom denna bok var en blandning av självbiografi och roman.

Litteraturvetaren *Gunnþórunn Guðmundsdóttir* har behandlat denna överlappning i ett antal artiklar och pekar bland annat på att självbiografier och levnadsteckningar länge har ansetts mindre värdefulla än rent skönlitterära

verk, nästan i klass med underhållningslitteratur. Priset får alltså ses som ett erkännande av att attityderna håller på att förändras. Det isländska litteraturpriset har kritiserats för att vara rent marknadsorienterat och att diktsamlingar därför varit chanslösa. Nu har man inrättat ett särskilt poesipris och 2007 var det en debutant, *Ari Jóhannesson*, som fick motta priset för sin diktsamling *Öskudagar* (Askdagar). Ari är verksam som läkare och i några av dikterna använder han sig av sina erfarenheter i detta yrke och flätar samman det poetiska språket med det medicinska på ett intressant och tänkvärt sätt. Aris bok är en i raden av utmärkta diktsamlingar detta år. En annan debuterande poet är *Sigurlín Bjarney Gísladóttir*. Hennes bok *Fjallvegir í Reykjavík* (Fjällvägar i Reykjavík) är ett ovanligt underhållande försök att förena naturdiktning och stadskultur. Fjällen har en central roll också i *Þórarinn Eldjárns Fjöllin verða að duga* (Fjällen får duga), och samme författare gav också ut en poesibok för barn, *Gælur, fælur og þvætur* (Godprat, skrämprat och struntprat).

Blysfarir (Irrbloss) av *Sigurbjörg Þrastardóttir* är en prosadikt om ett kärleksförhållande med en narkoman, och drogberoendet speglas i funderingar kring kärleken som en drog. I *Hjartaborg* (Hjärtats borg) av *Aðalsteinn Ásbergur Sigurðsson* skildras poesin som ett slags spöke i en serie prosadikter som handlar om hur dikterna samlas på hög i mörka källarförråd tills de bryter sig ut. Det är inte nödvändigtvis dikten som ”gömmar sig bakom gardinen” i *Þórdís Björnsdóttirs* bok med detta namn, men hon fortsätter arbeta med det sagoaktiga och gotiska bildspråk som har kännetecknat hennes tidigare verk. Þórdís gav även ut en roman, *Saga af bláu sumri* (Berättelse om en blå sommar), som handlar om en ung flicka som nyligen mist sin mormor.

Sorg och konflikt

Sorg är huvudtemat i *Hrund Þórsdóttirs* bok *Loforðið* (Löftet) som nyligen belönades med isländska barnbokspriset. Pristagaren röstas fram av läsarna, och det här resultatet visar tydligt att barn inte alls har något emot att läsa krävande böcker. *Loforðið* handlar om den tolvåriga Ásta, vars bästa väninna Eyvör dör tidigt i berättelsen. Hon testamenterar sin dagbok till väninnan och berättelsen handlar om hur Ásta läser dagboken och minns deras vänskap, och om Eyvörs sjukdom och Ástas sorg.

Ytterligare en barnbok som gör starkt intryck är *Leyndarmálið hans pabba* (Pappas hemlighet) av *Þórarinn Leifsson*. Boken har också en undertitel: *Bók handa börnum með foreldravandamál* (En bok till barn med föräldraproblem).

Berättelsen är en fantasy-saga om en kanibalpappa och hans barn, med en fantastisk humor och underbara illustrationer av författaren själv, som redan har ett namn som illustratör. Fantasy-formen används för att behandla olika samhällsproblem, såsom familjehemligheter och medberoende, men dessa tunga ämnen skildras nyanserat ur olika perspektiv i Þórarinns komiska texter och bilder.

Sorg och konflikt är huvudtemat även i *Arnaldur Indriðasons* nya bok *Harðskafi*. Titeln är namnet på ett fjäll, och det var där som kriminalpolisen Erlendur Sveinssons lillebror försvann i en snöstorm när de båda var små pojkar. Broderns försvinnande och det faktum att hans lik aldrig har återfunnits har satt sin prägel på Erlendurs personlighet. Det är inte för mycket sagt att Erlendur har blivit en av Islands mest kända romanfigurer, och det är han som har huvudrollen den här gången. Boken handlar om ett försvinnande och om Erlendurs ganska egenmäktiga efterforskningar, förutom att han också utreder omständigheterna kring ett självmord begånget av en ung kvinna som har hängt sig i sin sommarstuga vid Þingvallavatn. Det visar sig att sjön varit med om många dramatiska händelser och till och med hyser spöken. Den unga kvinnan blev vittne till hur pappan drunknade där när hon var barn, och denna händelse har präglat hennes personlighet ända sedan dess. Samtidigt som Erlendur utreder detta kommer han in på andra spår som leder till några nästan preskriberade försvinnanden; två unga män och en kvinna som försvann för många år sedan. Erlendur har genom åren hållit nära kontakt med den ene ynglingens familj och vill gärna se till att den åldrade fadern får klarhet i sonens mystiska försvinnande, för att om möjligt lindra hans sorg.

Man kan visserligen hävda att sorg och saknad alltid utgör en sorts under-tema i kriminalromaner, särskilt de som handlar om mord eller brott som skadar människor, men i ”Harðskafi” lyfter Arnaldur upp detta och gör det till sitt huvudämne, utan att därför någonsin förlora kriminalhistoriens huvudtråd. Det är väl faktiskt så att sorg och saknad förekommit som ett framträdande inslag i alla Arnaldurs tidigare berättelser om Erlendur och därför är ”Harðskafi” en fullkomligt logisk fortsättning på denne populära författares produktion. Han har varit banbrytande för den isländska kriminalromanen och har därmed spelat en avgörande roll i att ytterligare nyansera det isländska litterära landskapet.

Översättning från isländska:

Ylva Hellerud

HANS H. SKEI

UNGDOMMEN PÅ FREMMARSJ

Litteraturen i Norge 2007

Norsk bokbransje har vært preget av stabile forhold etter de store endringene som ble gjennomført i 2005 og nå har fått full effekt. Det totale salget av skjønnlitteratur ser ut til å ha økt, og det selges mer gjennom bokhandlene og mindre via de store bokklubbene enn tidligere. Så kan det selvsagt oppfattes som et problem at 45% av norsk og oversatt skjønnlitteratur som selges i bokhandel er av typen krim og spenning. Alle forlag ser ut til å satse tungt på dette området av underholdningslitteraturen, og selv om det på alle måter har vært en gullalder for norsk kriminallitteratur fra midten av 1990-tallet, er dominansen nå i største laget.

Nytt i 2007 var forhåndssalg av bøker slik at man kunne bestille dem lenge før de ble utgitt, og det førte muligens til større salg for noen titler – både av norsk og oversatt litteratur. Bøker flest selger dårlig; diktsamlinger i noen titalls eksemplarer, romaner som oftest i noen hundre, og det er innkjøpsordningen som gjør at vi kan beholde bredden i utgivelsene av lite salgbare bøker. Ikke minst gjelder det for lyrikken, selv om en veteran som Stein Mehren kom i to opplag (med rettinger og forbedringer i andre utgave!) og må altså ha solgt godt. Det var høyst fortjent, for samlingen i 2007 hører til de beste i et langt og omfattende forfatterskap. Men det er romaner som selger best, og det er i all hovedsak kriminalromaner og thrillere som når de store opplagene. Lesere i hopetall ser ut til å ville følge sine seriehelter videre, og alle våre beste kriminalforfattere har seriefigurer som går igjen i bok etter bok. Siste bind i en serie på tre sørget også for stort salg av *Anne B. Ragdes* bøker fra gården Neshov på Byneset ved Trondheim. *Ligge i grønne enger* fikk selvsagt også et ekstra løft gjennom TV-serie og teaterstykke på grunnlag av de første bøkene, som ellers har hatt godt salg i pocketutgaver.

2007 har ellers vært et stort år for biografier, både litterære og politiske. Det biografiske elementet finnes også tydelig til stede i bøker som åpent og på selvbiografisk vis beskriver et forfatterliv, mens det også brukes lett tildekket eller i en diskusjon omkring mulighetene for å skrive et liv og forstå det som formet og skapte et menneske. Litt for mange nesten private romaner er blitt skrevet innenfor denne selvbeskuende formen for litteratur, der fiksjonen ikke har vært god nok til å gjøre ganske alminnelige liv interessante som emne for litterær fremstilling.

En ny generasjon talentfulle forfattere

Mens det var nesten påfallende hvordan litteraturen i Norge i 2006 ble dominert av eldre og godt etablerte forfattere forholder det seg helt annerledes i 2007. Ikke bare har vi en rekke gode og lovende debutanter i flere sjangrer; vi har også en yngre generasjon forfattere som etter et par bøker slår ut i full blomst. Det gjelder en forfatter som Carl Frode Tiller (Bragepris, nominert til Nordisk Råds pris), og det må kunne sies å gjelde forfattere som Johan Harstad, Mattis Øybø og Edmund Austigard. Blant debutantene er det særlig grunn til å fremheve Sturle Brustad, Agnes Ravatn, Tiger Garté, Izzet Celasin og Ingvild Rishøi, den siste med en sterk novellesamling; alle de andre med romaner. Det er faktisk slik at svært få av de ”store” navnene i norsk litteratur er ute med bøker dette året, men blant de godt etablerte kvalitetsforfatterne som gir ut ny bok kan nevnes Edvard Hoem, Vigdis Hjorth, Ketil Bjørnstad og Pål Gerhard Olsen. Blant novelleforfatterne var det forholdsvis tynt i 2007, men Merethe Lindstrøms samling er nominert til Nordisk Råds pris, og så vel Frode Grytten som Odd W. Surén leverer fine bidrag til sjangeren. Når det gjelder lyrikk, står Stein Mehrens samling som nevnt i en særklasse dette året. Men han er ikke alene, og det gir utbytte å se nærmere på samlingene fra forfattere som for eksempel Ingrid Storholmen, Torild Wardenær og Helge Torvund.

Men det er uunngåelig slik at romanen også i 2007 er den foretrukne og den dominerende sjangeren hos våre forfattere, og den er det i enda større grad blant leserne. En vekstsjanger i norsk litteratur – kriminallitteraturen – må også sies å ha et godt år. Her er det imidlertid de godt etablerte og rutinerte som rår grunnen – Karin Fossum, Anne Holt, Unni Lindell, Knut Faldbakken, Jo Nesbø og Jørgen Gunnerud er alle ute med nye krimbøker.

Dikt og diktere – lyrikkens stille liv i Norge

I 2007 gav *Stein Mehren* ut en av sine beste diktsamlinger på mange år, og da må de mange andre gode og interessante diktsamlingene komme i annen rekke. *I stillhetens hus* er en omfattende samling, hvor dikteren ofte ser tilbake og kretser rundt levd liv, språk, evighet – men aller mest rundt den stillhet som på merkelig vis er en forutsetning for poesi. Mehrens første diktsamling fra 1960 bar tittelen *Gjennom stillheten en natt*. Nesten femti år senere gir stillheten igjen navn til en diktsamling. Det tilsynelatende selvmotsigende i at en diktsamling får næring av stillhet og taushet kan forklares med at stillhet fører til forløsende ord; at dikt er tenkning og ettertanke, som så finner ordet som gjør at vi leser eller lytter – og kanskje lar oss bevege, gripe eller forundres. Men det betyr ikke at Mehren er tilbake der han begynte – han har heller kommet frem og ser med gru og glede hvor ubetydelig og uhyrlig stort mennesket er. Det flyktigste i oss er fremdeles det som er evig, men bor vi i stillhetens hus, er det blant annet mysteriene som spenner seg ut mellom sommerfugle-

vingen og galaksene som utgjør det stoff dikt lages av.

Flere av de beste diktene kretser omkring enkle og helt avgjørende spørsmål om hvordan vi lever våre liv, hvordan dikterjag'et nå kan se tilbake og minnes sorger og gleder, en stor ensomhet og samliv og samspill med mennesker gjennom vår stund på jorden, vår tid som gjester hos virkeligheten. Mange dikt legger et evighetsperspektiv på mennesket og kampen for å skape mening. Diktene søker etter en balanse mellom det flyktige, mellom vissheten om at alt skal visne og dø og selve lysten eller gleden simpelthen ved å "leve et liv til det eviges ære, i menneskekår" – for igjen å parafrasere en av Mehrens forgjengere. Jeg gjør det med hensikt fordi mange dikt i denne samlingen lyder som ekko av tidligere dikt, mens antydninger og skjulte sitater låner for eksempel fra fortvilelsen og angsten i Olaf Bulls "Metope". De beste diktene tar med seg erindringer om det vakre og det "virkelige". Dette er også de enkleste diktene med en klar følelse, en tydelig tanke utformet i et rytmisk, bilderikt språk som aldri blir søkt eller til pynt.

Men Mehren er ikke alene, selv om det er langt færre diktsamlinger i 2007 enn det har vært på det meste i norsk litteratur. Noen av årets samlinger er sterkt eksperimenterende, som *Gunnar Wærness' Bli verden* som har tegneseriepreg og tekstbrokker på norsk og engelsk. Tilsynelatende tradisjonell, men likevel et svært vellykket eksperiment med en stor hovedtekst om slekt og arv på nynorsk og en kortere margtekst på bokmål, er *Ingrid Storholmens* monumentale diktsamling *Siriboka* noe av det mest spennende i norsk lyrikk dette året. Tradisjonsbevisst og språkbevisst kretser *Helge Torvund* omkring de store spørsmål i samlingen *Alt er høy*, mens *Jan Erik Rekdal* trekker på sine store språkkunnskaper i samlingen *Hotellvertens bedrøvelse og andre samtaler* der flere dikt nærmest er samtaler med andre diktere, i en diktsamling som glimter av lys og håp – og kjærlighet. *Cecilie Løveids* samling, *Gartnerløys*, har et klart kvinneperspektiv – noe som på ingen måte gjør diktene dårligere. Nærmest litt uærbødig og likevel i stort alvor blir hun den "skriftstøperiske" første diktet beskriver, til glede for lyrikklesere flest.

Også samlingene til *Torild Wardenær (PSI)*, *Arvid Torgeir Lie (Innfor den myndige og den umyndige beretningen)* og *Nils Chr. Moe-Repstad (I de brente restene av alt du har lovet meg)* fortjener å bli nevnt. Titlene gir en antydning om samlingenes interesse og tematikk, og burde friste mange til å åpne dem.

Romaner

Anne B. Ragdes tredje bok som slutfører beretningen om gården Neshov og folkene med tilknytning til den, er klart den dårligste av de tre i serien; så vidt gråtkvalt at det burde få flere lesere til å oppdage hvilke enkle grep fra underholdningslitteraturen som også lå til grunn i de to første bøkene. Men med stort forhåndssalg og salg gjennom bokklubb ble *Ligge i grønne enger* en av årets største salgssuksesser. Kritikerne var derimot langt mindre samstemt når det gjaldt romanens kvalitet. Med trilogien slutført er det lett å se at *Berlinerpoplene* både hva innhold og fortellemåte angår, er den klart beste boken i serien, mens årets bok er lett melodramatisk og beveger seg på overflaten i en handlingsgang som kanskje ikke er uventet så lenge hovedpersonene ikke er i stand til å utvikle seg. Flere kritikere var nærmest lunkne i sin mottakelse av romanen, men valgte å unnlate å være direkte kritiske overfor en bok som ble trykt i 200 000 eksemplarer. En akademiker som forsøkte å si noe om både hvorfor og hvordan bøkene var direkte dårlige, fikk voldsom motbør både fra forfatteren og flere av hennes kolleger. Det gjelder i Norge som andre steder – ”you don’t quarrel with success”.

Mens Ragde utvilsomt hadde skrevet bedre bøker før, er det et spørsmål om ikke *Ketil Bjørnstad* med *Elven* har skrevet en av sine absolutt beste romaner, og han har altså vært en av våre mest produktive forfattere gjennom mange tiår. *Elven* er en drivende godt fortalt bok. Den foregir å være skrevet i ettertid av Aksel Vinding som ser tilbake på begivenheter i 1970 og 1971, tiden fram mot debutkonserten i Aulaen mens han bodde på hybel hos Marianne Skoog i Elvefaret. Over og under det hele ligger den voksne Aksels skriveprosjekt som innebærer et forsøk både på å gjenskape en tid og en del av eget liv han aldri kan bli kvitt, og på å forstå hvorfor det måtte gå som det gikk. Noen kan muligens finne for mye freudiansk forståelse under romanens handling, men i sum er *Elven* en fin oppfølger til *Til musikken* som forfatteren fikk mye ros for.

En sterk og bemerkelsesverdig roman er også *Sissel Lies Maske for et ukjent ansikt*. Den er satt sammen av kapitler som utgjør en historisk roman, men mellom disse kommer en kommenterende tekst som gjelder fortellerens eller skriverens eget liv. Den gamle historien beretter om en prinsesse, og spørsmålet blir hvilken likhet det er mellom henne og hun som skriver henne frem? Langsamt utvikler kommentarkapitlene seg til en selvinnsett så vond at den bare kan dempes om det skulle finnes en himmel der forfatteren kan gjøre godt igjen det ugjorte og misforståtte i det livet hun har levd.

I *Hjulsjift* skriver *Vigdis Hjorth* en annerledes kjærlighetshistorie enn de mange hun, med vekslende hell, har levert tidligere. En kvinnelig litteraturprofessor foreleser seg nedover i hierarkiet, i en bilselger som hun møter på jazzfestival på Notodden. Møtet mellom to helt forskjellige mennesker, blir også et møte mellom tenke- og væremåter, mellom kulturer, og med stor treffsikkerhet beskriver *Hjorth* dette forholdet i en av de mer underholdende og morsomme bøkene. Det er nesten befriende å lese en humorfylt og lettlest norsk roman, fordi norsk litteratur forekommer å være fryktelig seriøs, undersøkende, reflektert og utprøvende. Til og med yngre forfattere som tidligere har forsøkt å underholde og få frem smilet, ser ut til å ha forstått at problemer må legges inn i romanteksten og behandles med dypt alvor. Det er nesten som man skulle tro at det ligger en skjult forståelse av at personlige vanskeligheter, nederlag, kamp og elendighet er det beste materiale for en roman. Vi ser dette tydelig i en av fjorårets beste romaner, hvor *Carl Frode Tiller* nesten bevisst synes å være ute etter å beskrive forhold og følelser og mellommenneskelige relasjoner som er vanskelige, traumatiske, ødeleggende for alle vi møter eller hører om. Romanen *Innsirkling* er skrevet over en god idé: David har mistet hukommelsen, og gjennom en avisannonse oppfordres de som har kjent ham til å skrive brev til ham. Slik kan han kanskje få minnet tilbake. Så får vi lese brevene som blir skrevet fra forskjellige personer, men i tillegg får vi også lange beretninger om brevskriverne, uten at romanen har en struktur som legger til rette for det. Den siste brevskriveren har en berettiget mistanke om at David har gjort det hele med hensikt, for å få stoff til den skrivingen han selv aldri kom i gang med. Velskrevet og med sterke virkemidler ble *Innsirkling* straks en prisroman, men det bør ikke forundre noen at de norske kandidatene – *Tiller* var en av dem – ikke nådde opp når det gjaldt Nordisk Råds pris. På det nivået er *Innsirkling* ikke, og det samme gjelder nok *Merethe Lindstrøms* novellesamling som var vår andre kandidat.

Ung og lovende er en betegnelse som utvilsomt gjelder for *Johan Harstad*, men spørsmålet er om

romanen i 2007 er så god at vi kan si at han har innfridd løftene? Etter et par tynne novellesamlinger ga han i 2005 ut en svær roman som slo bra an, *Buzz Aldrin, hvor ble det av deg i alt myldret?*, og i 2007 har han skrevet en nesten like lang roman med tittelen *Hässelby*. Her lar han barnebokfiguren Alfons Åberg og faren hans være hovedfigurer, i et oppgjør med 80-tallet og med skildring av undergangstider. Det er ingenting å si på dristigheten i prosjektet, men noen stor og epokegjørende roman – slik enkelte forventet – er det ikke. Da er det mer å hente i *Mattis Øybøs Ingen er alene* som begynner med en strålende scene i Frognerparken der flere hundre mennesker har samlet seg for å vente på verdens undergang – som ikke kommer. Resten av boken vokser så å si ut fra denne scenen, og den stiller spørsmål om hva det er som får noen til å tro at verden skal gå under, til å ta livet av seg, til å tro at de har sett Gud. Det er en roman om den ensomhet vi alle kan unngå, og om den troen de fleste holder fast i – troen på et bedre liv.

Når alvor i norsk romandiktning blir for stort, kan man selvfølgelig gripe til *Edmund Austigards* andre roman, *Taxi for B. A. Beckström – eller kunsten å danse på furu*. Denne romanen står i overdrivelsens og den løsslupne humors tegn; til tider er den bortimot surrealistisk i sine viltre beskrivelser av 92-årige Beckström som bestemmer seg for å foreta en reise, den første på femti år, og som har stor glede av selskapet med taxi-Ali som han reiser med. Austigard er et stort talent, som det blir spennende å følge videre. Talentet er også utvilsomt hos *Christian Refsum*, universitetslærer i litteraturvitenskap, som etter å ha skrevet noveller og dikt debutterer som romanforfatter med *Ingen vitner for vitnet*. Bortsett fra et strengt tatt unødvendig kommentarnivå som ligger 20 år etter hovedhandlingen hvor Bjørn Harlem er blitt professor, er historien fra mannsherberget Krohgen en medrivende fortelling om en tid og et sted – 80-tallets Oslo – der både musikk og mord er viktige ingredienser, formidlet med både humor og varme.

Refsums bok er ingen "universitetsroman," i alle fall ikke slik *Henrik Langelands* roman *Francis Meyers lidenskap* er. Den forsøker å fange inn et miljø og kanskje avsløre det, uten å lykkes, og selve ideen med tapte manuskripter og koblingen mellom lidenskap og litteratur er ikke alltid like overbevisende. Langeland plasserer seg bevisst i feltet mellom spenningsromanen og underholdningsromanen som likevel skal kunne formidle noe viktig, men hvor underholdningselementet tar overhånd.

En rekke romaner burde ha fått skikkelig omtale, men kan bare nevnes her slik at de i alle fall ikke er glemte: Det gjelder *Beate Grimsruds Søvnens lekkesje* (som er kommet på svensk tidligere), som fikk svært god mottakelse, men nærmest er blitt borte i støyen fra alt annet som krever oppmerksomhet. *Pål Gerhard Olsen* fører videre et spennende forfatterskap med den omfangsrrike romanen *I den røde solens lys*; en bok som er slektskrønike og kunstnerro-

man på en gang, og som beveger seg over lang tid og i mange ulike miljøer. *Cecilie Engers* "Roman om Ellisif Wessel", *Himmelstormeren*, er et meget overbevisende og skarpt portrett av en kvinne som kunne ha levd et behagelig overklasseliv, men valgte å kjempe for de fattige og utstøtte og dokumentere deres lidelser. Kampen ble ikke lettere når hun ble oppfattet som gudløs og revolusjonær. *Himmelstormeren* er et mesterstykke i den vanskelige balansekunst som den biografiske romanen utgjør. *Edvard Hoem* behersker denne sjangeren han også, men har et langt mindre dramatisk materiale å ta av når han lager et portrett av Peder Bjørnson, far til Bjørnstjerne, i boken *Faderen. Pederen Bjørnson forsvarer seg. Eit mannsportrett frå det 19. hundreåret*. Litt i samme sjanger, men med langt større innslag av fiksjon, befinner *Ingard Sletten Kolloens* debutroman, *Den fjerde engelen*, seg. Den bruker historien om Sylvia Rafael og aksjonen på Lillehammer i 1973 for å undersøke og følge et liv.

I 2006 gikk det en diskusjon om bruken av det selvbiografiske og av modeller fra virkeligheten i norske romaner, fordi mange forfattere så ut til å trekke på svært personlige opplevelser uten å skape større avstand til dem. Det er helt klart færre slike bøker i 2007, og den mest typiske må vel sies å være en parodi over fenomenet, nemlig *Selma Lønning Aarøs En rekke avbrutte forsøk*. Her forteller hun om sin oppvekst, mens vi hele tiden får familiens reaksjoner på teksten etter hvert som den blir til.

Et par forfattere vi alltid venter oss mye av har gjort det heller lettvisst for seg selv i 2007; det vil si de har skrevet bøker som er lett parodiske, morsomme og ironiske, men selv om det kan være befriende, ender det med at bøkene betyr svært lite. Det gjelder *Ingvar Ambjørnsens En lang natt på jorden*, som inneholder mye indirekte satire og ironi i sine betraktninger over norsk bok- og medie verden, men kritikken blir lett latterlig fordi den målbæres av en person vi knapt kan ta på alvor. Noe mer alvor er det kanskje i *Jonny Halbergs All verdens ulykker* som er en reiseberetning – en komisk og selvutleverende beretning om den gang i 2005 han reiste på lanseringstur til Romania, med 1800 kr. i støtte fra Det kongelige norske utenriksdepartement – og denne teksten later som den er innberetningen til UD.

En forfatter vi venter oss både humor og komikk fra, *Erlend Loe*, har i årets roman beholdt noe av det naivistiske, men valgt et emne som i og for seg er både seriøst og litt tragisk. Den korte dagbokroman, *Muleum*, har noe av den vanlige naiviteten på plass, men humor og (ufrivillig) komikk er blitt borte. Emnet er i og for seg seriøst så det forslår, kanskje til og med tragisk: En ung pike fra en velstående advokatfamilie i Holmenkollåsen er blitt helt alene etter at far og mor og broren Tom styrtet med et fly over Sentral-Afrika. Alle sier hun må skrive dagbok, og siden ingen omkring henne er til særlig hjelp, blir det dagboken hun må henvende seg til. Her kommer det meste til å kverne

omkring hvordan hun skal greie å ta livet av seg slik at hun kan slutte seg til familien i det hinsidige. Men i romanens verden kan en slik beslutning føre til de merkeligste opplevelser.

Rune Christiansens Fraværet av musikk er en vakker, reflektert og ”intellektuell” roman om tapet av en far og om det å leve med et nærværende fravær. Samtidig blir teksten til en tynn oppvekstroman, og i noen grad en kunstnerroman fra dagens Norge. Det er en bok som krever mer av sin leser enn de aller fleste, men som også gir mye igjen om man velger å lese langsomt. Det samme gjelder for *Jens M. Johanssons En liten historie om lengsel*. Det er en noe uvanlig roman, som likevel er en bok som berører og beveger leseren, så å si indirekte eller ad omveier. ”En liten historie om lengsel” er en roman i tre hoveddeler som dekker perioder eller episoder i hovedpersonen, Karen Abrahamsens, liv. De liv som beskrives og den utviklingen som dermed antydes, er godt fanget inn og skildret uten store ord og fakter selv om leseren til slutt ikke er i tvil om at teksten betyr mer enn den på overflaten gir inntrykk av.

Blant alle romanene som kom ut i 2007 er det mange som må forbli unevnt, men noen debutanter skal tas med. Det gjelder to kvinner som begge skriver nynorsk, hvorav *Eldbjørg Brekke* som debuterer i godt voksen alder med *Blenda* har valgt å skrive om oppvekst på landet og om kjærlighetens dårlige vilkår, i en roman som trekker ypperlig på tradisjonsstoff og beskriver vanskelige kvinneliv. Den andre er en mye yngre kvinne som har valgt å skrive en roman med en femtiårig mannlig hovedperson, og derfor ikke skal kunne beskyldes for å være selvopptatt. *Agnes Ravatns Veke 53* gir et friskt og avslørende, men heller uavklart portrett av en middelaldrende lektor gjennom en uke av livet der det meste går nord og ned, men ikke er helt uten håp.

Den sterkeste romandebuten kom likevel med *Sturle Brustads Anarchy in Åmot*. Den fremstår som en ungdomsroman, ikke bare fordi den nesten utelukkende handler om ungdomsskoleelevers liv, men fordi den gjennom ekstrem fokusering på opprørske punkmusikk også må sies å henvende seg til en yngre lesergruppe. Og likevel er det noe med bokens tematiske interesse som gjelder ensretting, krav om tilpasning og innordning, opprør mot autoriteter, som sikter mot en langt videre leserkrets. I tillegg har romanen et tragisk gjennomgangstema som gjelder overgrep og galskap som ender med drap. Romanen kjenner riktignok ingen begrensninger når det gjelder hva som skal tas med, men den er velskrevet og tidvis elegant strukturert.

Noveller

Vi har omtalt et par romaner som utnytter biografisk materiale og som i og for seg hører til en form for dokumentarisk litteratur, og det samme kan vi på sett og vis si om *Jon Michelets Havets velde*, med undertittelen ”Sjøfortellinger.” Det er knapt en novellesamling i vanlig forstand, men beretningene fra sjøen,

basert på så vel egne erfaringer som andres beretninger om strabasiøse reiser, er godt og engasjerende formidlet. Det kom få egentlige novellesamlinger i 2007, men blant de få som kom skal nevnes *Odd W. Suréns Adgangstegn*. Alle novelkene i samlingen handler om usikre og litt forkomne menn som tror at de er nektet adgang til et større fellesskap. Samlingen har fått en viss medieoppmerksomhet fordi første novellen er koblet tett opp til Aschehougs hagefest i 2006. Teksten er en fin studie i påtatt hjelpeløshet knyttet til en høyst vanlig frykt for å stikke seg ut. Lett humoristisk og med fin ironi følger vi ”forfatteren” inn i denne floken, og så ut av den. Surén er helt klart på vei til å bli en av våre finere novellister.

I denne gruppen hører *Merethe Lindstrøm* til, selv om årets samling, *Gjestene*, etter min oppfatning langt fra er hennes beste. Novellene er av det vage, antydende slaget, der lite hender og svært mye blir overlatt til leseren. Uro og usikkerhet preger tekstene så vel som personene vi møter i dem, og handlingen er ofte så liten at vi nærmer oss det kunstferdige eller kunstige.

Vi finner derimot noveller som griper oss sterkt i *Ingvild H. Rishøis* debutsamling, selv om de i form og utførelse kanskje ikke er på høyden med tekster av forfattere som har arbeidet med sjangeren i lang tid. *La stå* er en imponerende førstebok. Den inneholder noveller hvor tap, savn og melankolsk tungsinn rår grunnen, men der selve fortellemåten og språktonen gir tekstene et ekstra løft og lar et lys skinne i mørket. I bokens første setning møter vi unggiken Lila, og vi tar avskjed med henne i samlingens siste setning. Første og siste novelle, ”Det regner inn” og ”La stå”, rammer inn de fem andre tekstene i samlingen. Jeg-fortelleren er Katarina, som er lærer og som vet at ”det skal bare fortsette”. Fortellingene om Lila som forsøker å dø i sjuende og åttende og lykkes med det i niende er vonde og gripende, suverene i sin beherskelse av stilistiske virkemidler og fortellertekniske grep. Katarines minner om Lila skal aldri bli borte, de er sanselige, barnslige, bittesmå – og større enn alt annet.

En glimrende idé som har ført til gode enkeltnoveller og en fin samling finner vi i *Frode Gryttens Rom ved havet, rom i byen*. Her gjengis ti malerier av Edvard Hopper, og så kobles novellene til disse. Fortelleren kikker inn i

rom etter rom, og finner mennesker i ulike situasjoner, alltid med mulighet til å skape eller å ødelegge, og novellenes øyeblikk fanger inn nettopp slike situasjoner.

Drama i bokform

Det kommer svært få dramatiske arbeider ut som bøker i Norge. I 2007 er å nevne *Wetle Holtan* som gir ut seks skuespill i én bok under tittelen *Så fort anledningen byr seg*. Dessuten er *Jon Fosse* ute med sin årvisse samling; denne gang et samlebind med to skuespill: *Rambuktu* og *Skuggar*. Fosse kunne ha vært nevnt også under romaner, for ved siden av skuespillene gir han ut den knappe og stiliserte fortellingen *Andvake* som nærmest er å forstå som en gjendiktning av historien om Josef og Maria og barnet, flyttet til vestlandske forhold og et hundreår eller så tilbake i tid.

Biografier

Selv om denne oversikten ikke tar for seg sakprosa, må de litterære biografiene regnes som en del av det litterære liv i Norge i 2007. Det behøver ikke å bety at biografiene er å betrakte som oppdiktet eller som fortellinger, men når et liv og et forfatterskap skal fanges inn, krever det strukturer for å ordne stoffet og disse er bestemt av tradisjon og vane. 2007 er et uvanlig rikt år for biografisjangeren, også om vi holder oss bare til forfatterbiografiene. Det er kommet biografier over så forskjellige diktere som Halldis Moren Vesaas, Per Sivle, Olav Duun, Johan Falkberget, Sigrid Undset, Sven Elvestad og Johan Sebastian Welhaven. (Biografiene vedrørende Duun, Falkberget, Undset og Elvestad er omtalt i mitt bokessay i NT 2/08). De fleste er begrunnet i en eller annen form for jubileum eller markering, og de fleste om ikke alle er forlagsinitierte. Jevnt over må det sies at biografiene holder godt mål, selv om de er forskjellige og utnytter ikke minst forfatterskapet (bøkene) på ulikt vis.

Alfred Fidjestøls bok om Per Sivle, *Eit halvt liv. Ein biografi om Per Sivle*, har fått god kritikk for å gi et velskrevet og gripende bilde av et tragisk dikterliv. Olav Vesaas' bok om sin egen mor, *Å vera i livet. Ei bok om Halldis Moren Vesaas*, har fått en mer blandet mottakelse. Det er en solid livsbiografi, der den biograferte blir fulgt tett av en som har adgang til alt materiale og god kjennskap til personen, men også har en bortimot umulig oppgave når det gjelder nærhet og avstand.

Krim- og spenningslitteratur

2007 må betraktes som et alminnelig godt år for krimlitteraturen, bl.a. fordi flere av de sikre og dyktige utøverne av sjangeren var ute med nye bøker: Jo Nesbø, Anne Holt, Unni Lindell, Karin Fossum, Jørgen Gunnerud, Knut Faldbakken. Går vi til thrillerne står *Tom Egeland* i en særklasse med *Paktens*

voktere, mens *Roy Jacobsen* blander seg inn i en sjanger han bare sporadisk har prøvd seg på, med et spennende prosjekt i romanen *Marions slør*.

Den romanen som har solgt best og dermed kanskje også har hatt flest lesere, er *Jo Nesbøs Snømannen*. Dette er enda en roman i rekken med bøker om politietterforskeren Harry Hole, som kommer opp i dramatiske og livsfarlige situasjoner under etterforskningen av en seriemorder som har en snømann som varemerke. Det er etter alt å dømme seriefiguren Harry Hole som mer enn noe annet trekker lesere til seg, og Nesbø er virkelig i stand til å skape en motsetningsfylt og problematisk figur, som samtidig er etterforsker i superklassen.

Seriefigurene går igjen også i *Anne Holts 1222*, der Hanne Wilhelmsen blir nødt til å gripe inn selv om hun nå er pensjonert etterforsker; i *Unni Lindells Honningfellen* der Cato Isaksen heldigvis får en ny partner i Marina Dahle, opprinnelig fra Korea. Det skaper mye mer dynamikk både i etterforskningen og i hovedfiguren, slik at Lindell etter alt å dømme har skrevet sin beste kriminalroman. Konrad Sejer får vonde og avvikende forbrytelser å oppklare i *Karin Fossums Den som elsker noe annet*, mens mystifikasjonene i *Knut Faldbakkens Tyvene* er så vidt enkle at det meste løser seg opp og alt faller på plass, nærmest ut fra tanken om at noen mennesker er slik og kan ikke annet enn handle som de gjør.

Et forholdsvis sjeldent gjensyn med en annen seriehelt får vi i *Jørgen Gunneruds* gode kriminalroman, *Høstjakt*, der Knut Moen må glemme alt annet og etterforske mord på bondelandet. Moen er litt pregløs, men en god etterforsker som utvilsomt kan utvikles videre som litterær figur. Velfortjent og på høy tid fikk Gunnerud Rivertonprisen for denne kriminalromanen.

Kanondebatt og festivaler

Det er verken nytt eller ukjent når kanondebatten igjen skjøt fart i 2007, der mer eller mindre forpliktende og velfunderte kåringer av våre beste bøker ble gjort – og der det kom ut bøker som forsøkte å etablere en ny kanon og argu-

mentere grundig for hver bok. Hvis lister over våre beste bøker øker interessen for litteratur og fører til at flere leser klassikerne, har de kanskje en hensikt. Problemet er bare at all statistikk viser at klassikerne ikke blir lest. For eksempel har utlånet fra våre bibliotek gått drastisk ned når det gjelder det vi kan kalle klassiske bokverk, mens samtidslitteratur og mer underholdningspreget litteratur – gjerne i tidlige billigbokutgaver – selger og leses mer enn noen gang. Ellers viser spriket mellom de ulike kåringene at det er vanskelig å bli enige om kriterier for å bedømme hva som er litterær kvalitet og hva som har varig litterær verdi.

En lang rekke festivaler og seminarer, enten om litteratur mer allment eller viet til studiet og hyllesten av enkeltforfattere blir avholdt hvert år. 2007 var i alle fall ikke et unntak; kanskje var det flere arrangementer og bokutgivelser knyttet til forfattere enn på lenge fordi vi kunne feire jubileer både 200 og 100 år etter forfatteres fødsel. Samtidig er 1907 kjent som det store debutantåret i norsk litteratur, slik at vi kunne bruke det som unnskyldning for enda flere jubileer. Flere av disse ble lagt til et nytt og viktig sted for formidling av litteratur i Norge – nemlig det nye Litteraturhuset i Oslo som åpnet dørene høsten 2007. Sammen med mange andre møteplasser mellom forfattere, bøker og publikum kan Litteraturhuset være med på å øke leseinteressen og åpne dørene til litteraturens rike verden for enda flere.

BIRGIT MUNKHAMMAR

STORMNINGEN AV FADERSBASTIONEN

Svensk litteratur år 2007

Förra året gällde frågan om en ny bok hade blivit föremål för debatt eller motiverat spännande tolkningar i stora recensioner. Det första talade för en försäljningssuccé, det andra om en framgång hos en väl avgränsad publik. I det senare fallet hade författaren antagligen ett vidare syfte med sitt skrivande än att tjäna pengar. Ses litterär ambition idag med mindre förståelse från förlagens sida? Och hur stort är egentligen den väl avgränsade publikens intresse? Stödet för den seriösa litteraturen tycks vackla, samtidigt som läsandet blivit en mera social angelägenhet. Det ökande antalet läsecirklar talar för det.

Bokdebatten har ofta på senare tid lämnat det individuella och nyanserade tonfall, som kännetecknar goda recensioner, långt bakom sig. Årets diskussion började med *Sisela Lindbloms De skamlösa*, en roman som helt enkelt ville debattera den stegrade lyxkonsumtionen och dess okritiska uppföljande i pressen. Men intervjuerna med författaren ledde bara till den intetsägande och grälsjuka ”väskdebatten” på kultursidorna. Det fortsatte med *Maria Svelands* stridbara *Bitterfittan*, som drog igång en befogad och animerad diskussion om könsroller och kärnfamilj.

Men vad var det som fick tidningarna att komma i sådan affekt att den inskränkta debatten kring *Maja Lundgrens Myggor och tigrar* skulle bli en veritabel följetong i bladen? Med omdömesgilla kulturredaktörer, debattredaktörer och delvis andra recensenter skulle behandlingen av ”Myggor och tigrar” förmodligen ha riktat in sig främst på det manliga tolkningsföreträdet i litteraturen. Debatten kom i stället, genom de ”utpekades” talrika ombud i Stockholmspressen, att ta upp Lundgrens verk som ”förtal”, ett veritabelt stickspår i handlingen. Det gick ut på att frikänna de stackars män som Lundgren klandrade, därhän att man ifrågasatte Bonniers rätt att överhuvudtaget ge ut ”Myggor och tigrar”.

Maja Lundgrens bok kom ut i augusti, föregången av olycksbådande rykten om att den skulle lämna ut namn på *kända personer*. Om de inte kunnat disponera så mycket utrymme på kultursidorna skulle skandalen ha blåst förbi och ingen skulle ha blivit förolämpad. Maja Lundgrens ”Myggor och tigrar” är en djärv bok som skoningslöst redogör för vad som hände med henne i Stockholm och Neapel efter succén med den Augustnominerade romanen ”Pompeji” från 2001. Å ena sidan förlorade hon balansen – något som de flesta råkar ut för efter en tid av plötsligt påkommen berömmelse – å andra sidan observerade hon de könsspecifika dragen i den ”nedtagning” som hon blev föremål för. Hon tecknar i minsta detalj hur hennes fiender går tillväga,

och hon redogör utan all högfärd för det resultat de åstadkom. Boken har en välfunnen inledning från en ensam utflykt till en liten italiensk stad i maffians skugga, något som undan för undan växer till en symbol för kvinnan som "tilværelsens utlending" i litteraturen; de problematiska, kanske till och med osympatiska, dragen är klart igenkännliga från Knut Hamsun.

Det var också *all time high* – kanske därmed bekräftande styrkan i Susanna Alakoskis "Svinalängorna" från häromåret – för de duktiga flickornas revansch på sviktande fäder, och upphöjandet av mödrarna, som gjort storverk i en hopplös familjesituation. Jag kan inte påminna mig att jag på länge har sett så knivskarpa skildringar av supande pappor: *Sofia Rapp Johanssons* modiga och envisa kamp för att benämna de övergrepp som hennes föräldrar begår i den oavbrutet plågsamma men lyriskt turnerade *Silverfisken*, belönad med Katapultpriset för bästa debutbok år 2007; *Åsa Linderborgs* nyanserade porträtt av sin missbrukande pappa, med ett öga också på de bakomliggande faktorerna i *Mig äger ingen*; *Lo Kauppis* engagerande vittnesroman, *Bergsprängardottern som exploderade*, som är tillägnad modern och som har likheter med det klassiska socialreportaget som i t.ex. Lars Görlings "491" om hennes tillvaro som knarkare och dotter till en omåttlig suput till pappa; Maria Svelands "Bitterfittan", en rättfram redogörelse för hennes fars spritmissbruk och hans sätt att behandla hennes mor, detta analyserat som ett problem för henne själv som nybliven mor. Också det manligt organiserade arbetslivet får sig här en och annan, väl förtjänad, känga.

Mest ambitiös är Åsa Linderborgs noggranna, historiskt intressanta redogörelse för sina första fjorton år, då hon bodde ensam med sin far, sedan hennes mor som fått nog av faderns tilltagande missbruk satt nytt bo, utan sin dotter. Det säger sig självt att boken kunnat skrivas först efter faderns död, men den upptas av dotterns senkomna – politiskt motiverade? – samvetsförebåelser för att hon inte heller stått ut med att se på nära håll hur en människa gått förlorad. Själv hade hon naturligtvis inte kraften att rädda honom. Hur hon egentligen kände det i förhållande till sin mor är ett problem som förblir obearbetat i den här boken.

Men hur i all världen kunde man i den efterföljande debatten få detta till en apologetisk hjälteframställning? Det måste vara något i Linderborgs ärliga grepp om ämnet: medelklassen vill inte höra talas om arbetarklassens alkoholism annat än i form av berättelser ur den räddades perspektiv. Då så, suckar den belåtet, det går minsann att göra sig fri om man bara vill, medan Linderborg redan från början sätter fingret på de sjuka punkterna i faderns liv: hans ofullständiga vuxenblivande, hans kompensatoriska behov, hans ensamhet och totala oförmåga att överhuvudtaget knyta någon till sig även om någon skulle ha velat det. Och då har jag ändå utelämnat det otacksamma yrkeslivet, som är förklaringen till faderns snabba förfall. Det är en tragedi

Åsa Linderborg drar upp linjerna till, och hennes kalla analyserande når långt utöver den lättköpta effekten av ett idolporträtt. Kanske hade den blivit ännu starkare om eftertankarna i boken hade lämnats därhän; de har vissa drag av sentimentalitet som den övriga boken är fri från.

Ovan nämnda böcker har var och en sitt legitima ärende, och det gör dem naturligtvis mer ”användbara” än böcker som står och faller med utformning och estetisk status. Tvärtom förhåller det sig med den uppskrivna *Ladies av Mara Lee*, ett ”drama” bland väninnor som inte riktigt når upp till förebilderna, t ex de i tidiga modernistkretsar verkande kvinnliga författarna Anaïs Nin och Djuna Barnes. Det är svårt att befria sig från misstanken att ”Ladies”, som kom ut mitt i debatterandet, togs för det ”litterära” fenomen som kunde frälsa den kvinnliga romanen ur fångenskapen i den uppenbarligen – åtminstone att döma av de recensenter som skrev upp ”Ladies”- mycket illa ansedda diskussionen om könens ojämlikhet i kulturen.

Äldre herrars självrannsakan

Tre böcker som kom ut samtidigt och är egendomligt lika sinsemellan är *Torgny Lindgrens Norrlands akvavit*, *Carl Henning Wijkmarks Stundande natten* och *Stewe Claesons Tiro*. Samtliga tillhör den äldre generationen.

Torgny Lindgrens roman kunde gott ha hämtat inspiration från ett kapitel i Eyvind Johnsons ”Soldatens återkomst” från 1940, en aktivistisk och journalistisk roman, som utspelar sig mot bakgrunden av det kommande kriget. Det handlar där bland annat om gubben Morin, som sparar på brännvin, ett av var sort, däribland ”Norrlands akvavit”: ”En vacker dag, när han känner att det inte är så många månader kvar av livets fröjd och ljuvlighet, ska han sätta igång med att dricka upp det. Något roligt ska man ha för pengarna mens man lever och har hälsans gåva och smaken i behåll.” Det finns i Johnsons rapsodiska ”programroman” om det annalkande kriget ett prisande av det fredliga ”livets fröjd och ljuvlighet”.

Detsamma kan man säga om dessa romaner från 2007: liknande fröjd och ljuvlighetsindränkta dödsscener finns jämsides med de andra i ”Stundande

natten” och ”Norrlands akvavit”, med tillhörande groteskerier och gott humör, eftersom det i det längsta är andra som stryker med. Men den annalkande döden finns naturligtvis med i räkningen också för huvudpersonen.

För Torgny Lindgren innebär ”Norrlands akvavit” jämfört med ”Dorés bibel” ett rejält framsteg. Den skildrar den åldrade predikanten Olof Helmerssons sista besök i det numera avkristnade Västerbotten. Lindgrens läsare tillhör kanske främst glesbygdssborna, som eventuellt kan tänkas uppskatta de enkla frierierna till hemmapubliken i stil med denna, på tal om gifta Kristina Lundmarks luckrande i rabatten:

”Förr i tiden, sa Olof Helmersson, kallades det där en karlasyssla i de här trakterna.

Han duger ingenting till, sade hon. Han är stockholmare.”

Men läsarna får nogsamnt betala det eventuella flinet. När stockholmaren i fråga redogör för motivet bakom mordet på Kristina, som han av outgrundliga skäl begått, svarar han med författaren i ryggen: ”då hon sade *Vi* på detta själv-goda, främlingsfientliga sätt, då var det något som gick sönder inom honom. I alla år hade hon använt detta *Vi*, mestadels hotfullt riktat mot honom, alltid uttalat med stora bokstäver, ja alfabetets största bokstäver och i en undervisande, överlägsen, klandrande ton, ett *Vi* så fyllt av högmod och bördshögfärd, chauvinism och storhetsvansinne att det i längden inte kunde uthärdas.”

Som synes har Torgny Lindgren modulerat främlingsfientligheten så att den framstår som ett nutida fenomen, inte något som bara hör trettioalet till. *Ola Larsmo* gör likaledes högst aktuella nedslag i *Djävulssonaten. Ur det svenska hatets historia*, en översikt om den hätska debatten i Bollhuset bland studenterna i Uppsala 1939 om invandringen av judiska läkare till Sverige, så att det handlar om debattens relevans för dagens diskussion om asyl och invandring.

”Stundande natten” belönades med Augustpriset till stor överraskning för de flesta. Wijkmarks debutbok från 1972, ”Jägarna på Karinhall”, fanns dessutom att tillgå i en nyutgåva. Som Steve Sem-Sandberg hävdar i sitt förord till den är den ”tveklöst en av de starkaste debutromaner som någonsin utgivits i Sverige”, en bok ”som på allvar utforskat onskans förhållande till överflödet: excessen.” Excessen är likaså ämnet för ”Stundande natten” men nu utforskas dess mjukare innebörder. Jagberättaren befinner sig på en sjukhusklinik bland döende. Det finns också här en sista måltid med dryck: ”kamraterna som festade och dog”. Men berättelsen om dem och om den omsider från livet mera varligt frikopplade jagberättaren blir ljus: en tröstesaga för vår tid.

Jag frestas återigen att gripa efter Eyvind Johnson: den Tiro, som håller domedag över sig själv och sina närmaste i Stewe Claesons roman liknar till förblandning den Themistogenes som för ordet i ”Molnen över Metapontion” från 1957. Stewe Claesons val av hjälte i en historisk roman är traditionellt: det handlar inte om Marcus Tullius Cicero *himsel*, utan om Marcus Tullius

Tiro, den frigivne som överlevde sin herre med en mansålder, vilken han ägnade åt utgivandet av Ciceros brev. Han är ett fynd för författaren (liksom han var det för Robert Harris i den hittills oöversatta romanen "Imperium" från år 2006): här har Claeson hittat någon som är historisk, men ändå ett oskrivet blad. I Stewe Claesons gestalt blir Tiro som gammal och vis indragen i en melodramatisk intrig, som ger honom tillfälle att visa sig på en gång genomskådande och storsint. Det är speciellt kapitlet "I nattens mörker" mot romanens slut, som liknar Eyvind Johnsons antikroman, då två herrar av olika social status nattligen diskuterar livets förutsättningar utifrån en existentiell livssyn. Precis som hos Johnson handlar det om en frigiven man och en slav, som vet att de i grunden har allt gemensamt. "Tiro" slutar kanske mera programmatiskt med att Tiro tar konsekvensen av det nattliga samtalet och börjar lära ut alfabetet till en slavpojke.

Litteraturen på egna ben

Den nya regeringen avser att låta litteraturen klara sig själv, man har avskaffat de medel och det stöd man kunnat, i hopp om att kulturlivet ska börja bli självförsörjande, alternativt lägga ner sig självt. De anmärkningsvärt många böckerna 2007 om adeln och kungahuset är också anpassade till ett mer bördsinriktat kulturliv. *Susanna Popova* ger en bild av adeln i sin intervjubok *Överklass*. Jag får där bekräftat något som jag länge misstänkt: adeln är förtjust i Jan Guillou. Han skryter ohejdat och förhållandevis framgångsrikt precis som de, med fina titlar, fina utbildningar, fina viner och i största allmänhet det som är fint i de flestas ögon. Popovas bok redogör för samtal om kultur med ett antal adliga personer, som är av annan ålder och karaktär än gänget på Stureplan som annars är föremål för kvällstidningarnas aldrig sinande intresse. Det finns förresten i Åsa Linderborgs "Mig äger ingen" en antropologisk blick, som förenar den med Popovas intresse för olika kretsars vanor och tänkesätt över generationerna.

Den tredje och sista delen av *Carl Magnus von Seths* biografi om Mme de Staël, *Uppburen*, för berättelsen till sitt naturliga slut. Den är föregången av "Järnburen" från 1983 och "Guldburen" från 2001. Den nya delen berättar om Mme de Staëls möte med Goethe och om hennes besök i Sverige hos Karl XIV Johan, som hon vill få med sig mot Napoleon. Hon dör i Paris i sviterna av en stroke den 14 juli 1817, ett par år före hennes speciella fiende, Napoleon.

Ett förnyat intresse för monarkin märks – i första hand rörande det nuvarande kungahuset, men även historiskt motiverat. I *Agneta Pleijels* roman *Kungens komediant*, andra delen av en tänkt släktrilogi, vars första del var "Drottningens chirurg", handlar det om Gustav III:s hov.

Vi kommer in i Pleijels intrig via det faktum att Gustav III lanserade operan, anpassad till svenska, när Uttinis "Thetis och Pelée" uppfördes på Stora

Bollhuset den 18 januari år 1773. (För övrigt hade Kungliga Operan 2007 valt att hylla "sin" monark med en nyskriven balett av Patrice Bart, "Gustav III", med musik av bl a Kraus.)

I Pleijels roman avtecknar sig kungen som den verkliga huvudpersonen, eller rättare sagt, han blir det i Lars Hjortsbergs liv, som är ämnet för Pleijels roman. Själv var Hjortsberg, bortsett från framgångarna i skådespelarfacket, i tur och ordning kungens page, bibliotekarie och högläsare fram till Gustav III:s död. Romanen om Hjortsbergs liv från vagga till grav berättas i jagform för ett tänkt du, som utgörs av Liten, dvärginnans dotter, som förlöstes av arkiatern Schützer, i "Drottningens chirurg". Denna ganska osmidiga konstruktion gör intryck av aborderat drama. Det blir svårt att hålla Liten i minnet som en samtalspartner. Men romanens "jag" är ju inte genomgående detsamma som Lars Hjortsbergs person utan en överpersonlig berättare i sagans stil, ett drag som bland annat känns igen från Selma Lagerlöf. Greppet att låta det överpersonliga berättarjaget ta över vid huvudpersonens död – något som sker också i Wijkmarks "Stundande natten" – får berättelsen att landa mjukt. "Kungens komediant" innehåller, sin något stela konstruktion till trots, scener av livlig konkretion, exempelvis av kungens roll i Svensksund och av hans sjukläger efter Anckarströms attentat.

En ekonomiskt lyckosam satsning gjorde *Jens Lapidus* med *Snabba cash*, som raskt blev en försäljningssuccé. Frågan är om det stackatoartade kodspråket av blandat ursprung, som hör till de kriminella kretsarna och som juristen Lapidus har tillgång till, tål att upprepas. Det är bara ytligt sett ett litterärt språk, men det duger att tydliggöra våldet med. Men språket flyter för lätt utan motstånd, och det skulle inte förvåna mig om det blir nödvändigt att konstruera ett motspråk för att garantera hans trovärdighet som samhällsskildrare.

Det blir kanske som för *Lennart Hagerfors*, som i *Skrivarkurs för särilingar*, tar bladet från munnen i sin slutliga och länge väntade uppgörelse med "MC-killen", som är missbelåten med de litterära snabbrecepten: "Ingen jävel ville läsa korthuggna texter om brinnande katter och dödens förruttelse. (...) Om han trodde att han kunde hota sig till lärdom i skrivkonsten så kunde han lika gärna skjuta med maskingevär på molnen."

Många böcker handlar om mediernas inflytande på våra liv. *Maria-Pia Boëthius* rannsakar sitt forna liv som krönikör i *Mediatan*. Hon känner sig sent omsider lurad, och det är lätt att förstå henne. Men det är inga konstruktiva råd som Boëthius har att komma med till dem som i dag fyller hennes funktion som alibi i kvällspressen. Allt eller intet! – det blir ett omöjligt val att träffa för den skribent som vill behandla förtygligandets katastrofala effekter någorlunda nyanserat.

Daniel Sjölin räknas tack vare sin ställning som programledare för TV:s litteraturprogram Babel, till det litterära fältet, oavsett sina böcker. I år gav han ut den amok-löpande *Världens sista roman*. Något tyder på att Sjölin

bör ta en paus innan han åstadkommer den bok han förvisso har förmåga att skriva. Efter den lovande debuten med "Oron bror" och i den experimentella "Personliga pronomen" har han redan visat på en ovanlig språklig förmåga. Men till sist blir man bara trött på ordvrängeriet och det tröttsamma parodi-erandet i "Världens sista roman", inte minst på alla kändisarna som lånat sina drag till hans persongalleri.

Av samma orsaker fick en annan bok mig att reagera otåligt: *Jerker Virdborgs Mannen från Trinisla*. Det börjar bli på tiden att han infriar de löften som "Svart krabba" och i synnerhet "Försvinnarna" ingav. "Mannen från Trinisla" är en typisk sommarlovsbok, indränkt med hetta och sol, och det är inte något som helst fel med det. Bara det att han för tredje gången i rad hävdar det långsamma berättandet av en mystisk historia. Denna gång utgörs protagonisterna av två flickor, varav en visar sig vara synsk. Det är samma sak med den här berättelsen som den tidigare "Svart krabba"; den ger intryck av att veta vad den talar om, men det slutar med att man blir besviken på att författaren inte verkar veta vad han är ute efter. Virdborg vill verkligen berätta något för oss, men det är tveksamt om uttrycksbehovet i längden är nog.

Kunde det inte vara dags att pröva sina krafter på något alldeles nytt, frågar man sig när man har läst "Världens sista roman" och "Mannen från Trinisla". Göra som *Per Engström*, som har skrivit en bok, som inte kan placeras efter genre, som helt enkelt prövar olika sätt att forma sig ett totalintryck av tillvaron, den fördomsbrytande och upplyftande *Parkerna i gläntan, vetenskapen om atmosfären och hela arbetet med lyckan*, och som redan med titeln placerar sig på den intellektuella nivån. I den rapsodiska "handlingen" återkommer rubriken "Adiantum", ett floristiskt begrepp som fungerar som "mellanrätt" under en lång och god middag. Per Engström har en undersökande inställning, som likaså visade sig effektiv för deltagarna i den litterära utställningen "Mot Tiden", som under året visades på Bonniers konsthall. Det mest slående exemplet erbjöd där *Lotta Lotass*, vars nya bok *Den vita jorden* består av en kartong med lösbladssystem, vars olika delar kan läsas i vilken ordning eller ordning som helst.

Mirja Unges novellsamling *Brorsan är mätt* har en häpnadsväckande förmåga att skildra en likgiltig händelse bland programmatiskt ointressanta personer så att det blir rikt och bestående. De bästa novellerna lämnar kliande bettmärken efter sig; de tigger om att få bli uttydda och förstådda av läsaren. Som sammanhållande instans tjänstgör Mirja Unges språk, som är lika från novell till novell och som präglas av omvända ordföljder och i största allmänhet av något vårdslöst – som en sjaskig novellperson. Jag bara önskar att Mirja Unge hade varit tydligare med varför hon använder ett språk, som ibland gör intryck av *dirty realism* och ibland ter sig godtyckligt.

Den ytterst personliga *Beate Grimsruds Har någon sett mig någon*

annanstans? låter som ett nödrop utsänt av en själ i vånda. I jakten på sin flydda identitet tar hon till hjälp de gestalter som hon förr i världen har använt konstnärligt: bland andra Sisyfos med sin sten och den Namnlöse från Knut Hamsuns "Svält". Den senare ackompanjerar det drömartade skeendet till slut: den blyertsstump hon äger ger hon till den Namnlöse innan han för sin del går ombord på sitt väntande skepp och hon däremot tvingas till den smärtsamma insikten om att "Förlusten är helt enkelt en del av livet".

Kärlekens och skogens mysterier

Den som verkligen åstadkom årets succéroman var *Peter Kihlgård* med *Kicki & Lasse*. Den kom för sent på året för att bli nominerad till årets Augustpris, men det ska bli roligt att se om man kommer ihåg den, när det är dags att nominera för nästa års omgång. Minnet har hittills visat sig anmärkningsvärt kort; bokbranschen förordar alltid det senast utkomna.

I nio strofer sjunger Kihlgård sitt kärlekspar, de osannolika Kicki och Lasse, helikopterförare och jeansförsäljare till yrket, baklänges till ro, med skillingtryckets känslstyrka. Alla slag av litteratur kommer till användning: Eyvind Johnson, Thomas Pynchon, Astrid Lindgren och veckotidningar huller om buller. Först kommer "Coda" i stället för som vanligt i slutet, för att Kihlgårds slutkoral "O magnum mysterium" ska kunna bli det vi alla minns från vårt livs

stora kärlek, som i Kjellgrens 1700-talsdikt "Den nya skapelsen":

Jag såg dig -

och från denna dagen

jag endast dig i världen ser

Eller i Kihlgårds variant: "Vi ska gifta oss. Hon och jag. Vi ska leva resten av våra liv tillsammans." Det har äntligen lyckats för Peter Kihlgård, i kraft av kärlek mera än av flit.

På essäns område imponerades man framför allt av *Kerstin Ekmans* stora och rika bok om skogen, *Herrarna i skogen*. Den är skriven av en författare som minns att hon som liten flicka fann det svårt att sova, för att hon måste lyssna till timmerbilarna som nattetid körde förbi utanför hennes fönster. Man måste anta att det är med flit hon har gömt en så central

upplysning så obemärkt och långt in i boken:

”Men om nätterna hände det att jag vaknade av ljudet från en kraftig dieselmotor och av dundret från ett tungt timmerlastat släp. Jag låg och väntade att det skulle dåna bort. (...)

Då kom jag att tänka på att flera av de lodräta skogbranterna (sic) ovanför Sandölas vatten nu var avverkade och att skogen hade forslats bort därifrån med helikopter. Det var inte troligt att lon gick där som förr och vädrade med fuktig nosspegel och kände den fräna lukten av dieselbränsle. På många ställen fanns ju inget skogsmörker längre, bara kala klippsidor.

När jag låg vaken och ljudet och vibrationerna i marken för länge sedan hade tonat bort, tänkte jag på den här boken.”

Kerstin Ekman har levt med män omkring sig, som ägt skog eller haft ett levande intresse för skogen. I sitt vuxna livs umgänge med den manliga sakkunskapen i litteraturhistoria, idé- och lärdomshistoria, etnografi och biologi med mera har Kerstin Ekman dessutom samlat på sig ett eget, vidsträckt vetande som hon meddelar på ett personligt och mångskiftande sätt. Men centrum finns i den lilla flickans lust att ta reda på något, som storligen skulle imponera på ”herrarna i skogen”, kanske göra henne till en av dem? För det är

så med Kerstin Ekman, till och med i en essäistisk bok som denna, att hon förblir en liten flicka i förhållande till de kunniga männen i skogen. Jag vill inte säga att hon gör sig mindre än hon är, men något måste hon väl ändå känna att hon har att självständigt meddela? Jag tänker på Simone de Beauvoirs iakttagelse i "Det andra könet" att det är på naturens område kvinnan hittills har visat storhet, medan männen ofta varit alltför rädda och bundna av sina uppdrag för att tränga in i skogen som fenomen.

Underordnandet under sakkunskapen visas också av den stränghet hon visar de fåkunniga som inte kan uppskatta naturens under:

"Jag misstror stavgångarna som marscherar förbi med blicken riktad mot intet. De är noga med sina kroppar och sin hälsa men de ger sig inte tid att stanna vid vår väggkant där det växer kungsljus och solvända. En dag stoppar två av dem i alla fall marschen och ger uttryck åt sitt missnöje med en gallring som min man gjort. Han har förstört deras utsikt.

Till dem skulle jag vilja säga: Det är inte utsikt du behöver. Det är insikt. Ner i mossan med dig, människa. Titta nära. Böj dig ner."

På essäns område läser man gärna också *Erik Anderssons Översättarens anmärkning*. Det är en rolig bok som är skriven med mycket gott humör. Den uppehåller sig kring hans möda med nyöversättningen av de tre delarna av Tolkiens "Sagan om ringen", som han till sist lyckades slutföra, trots alla goda råd som rentav höll på att dränka hela företaget.

På kriminalromanens allt mer överskuggande område kom den efterlängtrade, sista delen av Millenniumsviten av *Stieg Larsson, Luftslottet som sprängdes*. Det talades om att en ytterligare del skulle vara att vänta; man tvivlar på det, eftersom den sista delen har sidor, som gott kunnat uteslutas, t ex om polisarbete och spaning. Men "Millenniumsviten" har i sin drastiska estetik varit det mest vitaliserande och förnyande för "branschen" på årtal och fortsätter nu sitt triumftåg utomlands.

En helt annan historia hette *Håkan Nessers* detektivroman, som likaledes gjorde en djärv genreframstöt i en främmande riktning mot existencialistisk roman. Den bär sin titel som en gåta; ändå kommer lösningen som en överraskning för läsaren, som dumtrygg trodde sig läsa en vanlig deckare. Men det finns i det inträngande realistiska sätt den är skriven på något som borde ha fått åtminstone en van deckarläsare att dra öronen åt sig.

Karin Alvtogens Skugga lämnar mig besviken. Efter "Skam" var jag beredd att ompröva genren; så pass intressant var Alvtogens djupdykning i ett kvinnligt psyke. Man fick intrycket att "Skam" blivit en deckare på något sätt i brist på relevantare form. Men "Skugga" är en ganska typisk deckare, modell ä, välskriven utan att nå utöver schablonerna. Trotjänaren Gerda förefaller modellerad efter hushållerskan Boman i Hjalmar Bergmans komedi "Swedenhielms", med nobelpris och allt. Men det verkar avsevärt tyngre att

rädda hedern för Ragnerfeldts. ”Swedenhielms” är en komedi och vid jämförelse en solskenssaga, om man nu är villig att bortse från ett eller annat socialt faktum, men likheten är anmärkningsvärt stor med tanke på de 100 år som skiljer ”Swedenhielms” från Ragnerfeldts i Alvtegens ”Skugga”.

Det blev inte den succé som det var tänkt med filmatiseringen av första delen av *Jan Guillous* Arn-serie och parallellt med den en ny, illustrerad utgåva av Arnböckerna, inledd med *Vägen till Jerusalem*. Finns det verkligen underlag för en så stor satsning på historisk populärlitteratur, frågar man sig, även om Arnböckerna har en given yngre publik bland rollspelare.

Men den stora publiken läste förvisso *Jan Guillous Fienden inom oss*, en bok om terrorism i Sverige, i pocketutgåvan med ”Extramaterial om boken och författaren”. Även pocketutgåvan av Maria Svelands ”Bitterfittan” hade tillagt extra material om författaren för den uppenbarligen stora marknaden av läsecirklar.

Efter fjolårets ”Madame Terror”, som fungerade förträffligt som underhållningslitteratur ger den nya boken exempel på att Jan Guillou inte skyr att ömsa skinn för att härmed vinna nya läsare. ”Fienden inom oss” skjuter nog

i sank en del ärkesvenska fördomar om ”al-Qaida i Sverige”, men lider svårt av bristande trovärdighet. Till exempel har en lätt tendens att uttrycka misstro mot yngre, i synnerhet kvinnliga, konkurrenter bland journalister brukat vara ett typiskt inslag för en ”äkta” Jan Guillou. Nu famlar man förgäves efter ”födelsemärket” och drar av bristen slutsatsen att Piratförlaget har duktiga kvinnliga redaktörer eller att Jan Guillou är återfödd som feminist.

Ändå kan man inte avlägsna alla personliga egenskaper från ett skönlitterärt verk utan att det till slut framstår som tandlöst. Det är när allt kommer omkring, dess förargliga egenhet, som är adelsmärket för ett konstverk.

ERIK KRUSKOPF

EERO SAARINEN– STJÄRNARKITEKT I USA

Fil.dr. Erik Kruskopf var verksam som journalist och konstkritiker vid Hufvudstadsbladet 1954-1978 och som direktör för Nordiskt Konstcentrum på Sveaborg utanför Helsingfors 1978-1986. Han har också varit ombudsman för Finlands institut i Paris, och givit ut ett antal böcker om konst och konstnärer.

I artikeln behandlas arkitekten Eero Saarinens livsverk. En omfattande vandringsutställning om Eero Saarinens produktion – *Framtiden tar form* – har nu, efter att ha cirkulerat i Helsingfors, Oslo och Bryssel nått U.S.A. och Cranbrook, Michigan, där Eero Saarinen främst var verksam.

Det är inte ofta en berömd far får en son som blir nästan ännu mera berömd. Så gick det i alla fall för Eliel Saarinen, Finlands första internationellt bemärkta arkitekt, som slog igenom med Finlands paviljong på världsutställningen i Paris år 1900 och som, efter att ha varit med om att gestalta en lång rad av den finländska jugendstilens viktigaste byggnader, på 1920-talet flyttade till USA och avled 1950 i Cranbrook. Hans namn är starkt förknippat med denna ort och dess konstakademi, Cranbrook Academy of Art, där han projekterat en stor del av byggnaderna och som han även förestått som rektor.

Att sonen Eero också blev arkitekt var väl knappast någon överraskning för fadern. Men när de båda 1948 deltog i tävlingen om ett monument i Saint Louis i Missouri över president Jefferson och hans insatser för expansionen västerut, och besked kom om att första priset vunnits av Saarinen, tog pappa Eliel fram en flaska champagne för att fira priset. Innan man hann korka upp den kom emellertid ett preciserande meddelande: det var inte Eliel, som vunnit, utan Eero. ”Desto större skäl att skåla!”, sa Eliel, och höjde sitt glas.

Monumentet, ”Porten mot väster”, blev ett centralt blickfång i staden, från vilken så många expeditioner västerut en gång startat. Det består av en 190 meter hög stål- och betongbåge, som man också kan åka upp i med en specialkonstruerad hissvagn.

Idén var så radikal, att det dröjde ända till 1965 innan monumentet blev förverkligat. Eero Saarinens öde var att han själv aldrig skulle få se detta monument fullbordat. Så gick det faktiskt också med de flesta av hans viktigaste arbeten, t.ex. den mångomskrivna passagerarpaviljongen för flygbolaget

United States Jefferson National Expansion Memorial, St. Louis, Missouri, USA (under konstruktion 1965)

TWA på Kennedyflygfältet i New York, invigd 1962. Eero Saarinen avled redan 1961, endast 51 år gammal.

1958 besökte Eero Saarinen Finland för sista gången. Han tillbringade då några dagar ute på sitt barndomshem Hvitträsk i Kyrklätt, ett tjugotal kilometer väster om Helsingfors. Tillsammans med sin hustru konsthistorikern Aline Saarinen vandrade han omkring i denna miljö, som var så starkt präglad av hans far Eliels personlighet. Han gick genom rummen, som sällan ligger

flera i samma plan, utan där man ideligen måste stiga upp eller ned några trappsteg och där taket än välver sig högt till en sval rymd, än kryper ned nära människan och sluter sig omkring henne till en trygg vrå. Han promenerade i parken bland furorna och nere mellan björkarna vid sjöstranden. Och han slog sig ned vid det bord, under vilket han vid fem års ålder brukade sitta och rita på de papperslappar som blev över när fadern arbetade.

Det var ett stort, rymligt bord som hade plats för massor av ritningar, modeller och skisser. Men den lille Eero såg detta bord underifrån, ur sitt eget perspektiv. Också där fanns en mängd att se. Det bordet hade fadern själv konstruerat, i det levde den nationalromantiska ornamentiken. Det blev för gossen ett stycke levande arkitektur, en tillflyktsort där han kände sig väl till mods och som skulle etsa sig in hans minne. Vid det bordet slog sig Eero Saarinen nu ned och tände sin pipa.

”Vi måste minnas att arkitekturen aldrig är bara detaljer eller bara helhet. Ju mer vår miljö blir konstgjord dess mer måste vi tänka på den inifrån, för att kunna göra den riktig, så att vi trivs i den, så att den blir vacker. Det finns i dag alltför mycket fult i arkitekturväg. Och allt det har tillkommit just därför att man inte sett sakerna ur det rätta perspektivet”, sade han.

Det rätta perspektivet

Kanske är det detta med det rätta perspektivet som är det centrala i Eero Saarinens arkitektur. Redan hans sätt att arbeta var då, för ett halvt sekel sedan, banbrytande. Han var en skicklig tecknare och sparade inte på papperet. Hans arbetsbord flödade av skisser, och när idén hade fötts följde modellerna. Några noggrannare utförda ritningar brydde han sig inte om på projekteringsstadiet. I stället byggdes det massor av modeller i papp och trä och plast och papper. De gjordes så stora att de fyllde hela rummet. Sedan kröp arkitekten med sina medarbetare omkring i dem, titade, granskade och ändrade.

Men att krypa omkring i modeller gav inte Eero Saarinen alla de informationer han ansåg sig behöva för att få det riktiga perspektivet på sin uppgift. När han planerade byggnaderna för Washington-flygfältet Dulles Airport, som skulle kunna ta *Eero Saarinen i arbete.*

Dulles flygterminal, Virginia, USA.

emot de nya jetplan som då började komma i bruk, satte han i gång ett helt forskningsarbete för att få reda på vad folk gör eller gärna vill göra när de väntar på sina flyg. Han skickade ut en stab av medarbetare som utrustades med tidtagarur. De gick och mätte tider på alla större flygfält i USA. Så fick de till stånd en statistik över passagerarnas kommande och gående. Det var,

kunde Saarinen konstatera, allt för mycket gående. Därför konstruerade han en flygstation med rörliga vänthallar. Passagerarna går till sin hall, slår sig ned i fåtöljerna eller tar sig en drink vid baren. När flyget är avgångsklart kör hela hallen i väg. Planet väntar ute på fältet, där det tankats ur specialkonstruerade bränslecisterner. Utan krångliga småmanövrar kan det sedan ge sig av direkt till startplatsen.

Allt detta var vid denna tid ännu nytt. I själva verket så nytt att Saarinen hade svårigheter att få myndigheterna i Washington med på noterna. Men arkitekten gick till verket med en för honom betecknande målmedvetenhet. Han bad sin goda vän Charles Eames göra en film, som skildrade den tid passagerarna fördriver på en flygplats. Hela filmen ackompanjerades av ljudet av gående steg. Efter att ha sett den godkände stadens herrar utan omsvep Saarinen projekt.

Men inte bara funktionen är i behov av förberedande undersökning. Alla byggnader står inte lika fritt som passagerarpaviljonger på flygfält. När Saarinen ritade en ny byggnad för USA:s ambassad i London gällde det att passa in ett modernt hus bland gammal bebyggelse i centrum av en storstad. Vid Grosvenor Square kunde man inte komma med några släta betongfasader. Eero Saarinen tog tid på sig och studerade fasaderna i London och fann, att materialet de var gjorda av tenderade att förändras kraftigt under årens lopp. Det gällde att hitta ett material som var vackert ännu efter flera decennier. Han valde Portland kalksten, ett fasadmateriale som använts för många hus i London, och som med tiden får en vackert skiftande patina. Men på en modern slät fasad skulle skiftningarna inte komma till sin rätt. Därför gav Saarinen sin fasad en rik profilerings, en lösning som bland andra också Alvar Aalto valt med det s.k. Enso-Gutzeithuset vid Salutorget i Helsingfors. Profileringen ger byggnaden en egen karaktär och tillåter fasadmaterialet att åldras vackert och bibehålla sin skönhet oberoende av väderlek och tidens påverkan. Profileringen gjorde också att kontrasten mot den äldre, ofta rikt utsmyckade arkitekturen runt omkring nybygget inte blev alltför stor. ”Det är viktigt att en byggnad har egen egen prägel”, sa Saarinen, ”men den måste också vara en god granne”.

Elva år av berömmelse

Vid sin död räknades Eero Saarinen som en av USA:s främsta arkitekter. Många ansåg honom vara tronföljare till Frank Lloyd Wright, och även om han inte på samma sätt var en nyskapare, kom han framför allt genom sin förmåga att smidigt tillämpa både egna och andras erfarenheter att stå för en lång rad byggnader och byggnadshelheter, som utan tvekan hör till höjdpunkterna i 1900-talets arkitekturhistoria.

När Saarinen familj flyttade till USA – där fadern Eliel efter att ha placerat

sig väl i några stora tävlingar med rätta ansåg sig finna en större marknad än i Finland – var Eero bara 12 år. Sin arkitektutbildning fick han vid Yale-universitetet och avslutade studierna som primus i sin årskurs. I många år arbetade han som sin fars medarbetare med de stora uppdrag denne tilldelats. När fadern dog 1950 var ett väldigt projekt på hälft. Det gällde General Motors tekniska centrum i Detroit. De grundläggande planerna för det 14 hektar stora området var färdiga, men enskildheterna stod ännu långt ifrån sin fullbordan. Projektet lyckades så väl, att Eero Saarinens namn med ens flög ut över Förenta staterna som jämbördigt med faderns.

Nu följde uppdragen tätt med en snabbt växande berömmelse som följd. I juli 1956 fick hans porträtt pryda pärmen till tidskriften *Time*. Till hans mest kända arbeten hör, vid sidan av de ovan nämnda, Yale-universitetets studentbostäder och ishall, ett stort auditorium och ett kapell för Michigans tekniska institut MIT, IBM:s fabriker i Rochester samt ett tjog andra byggnader runt om i USA. Han deltog också i planeringen av Lincoln Center i New York och var vid sin död sysselsatt med sin första skyskrapa, Columbia Broadcasting Systems kontorsbyggnad på Manhattan.

Den kanske mest spektakulära och även mest omdiskuterade av hans skapelser är nog TWA-paviljongen på New Yorks internationella flygplats. Det berättas att Saarinen fick sin idé en gång när han satt och skalade en apelsin, och lade märke till hur det i bitar skurna skalets former kunde bilda väggar och tak över en flexibelt formbar yta. Modern betongteknik erbjöd samma möjligheter, och så var grundidén född. Medan terminalbygget på Dulles-flygplatsen i Washington omfattade hela fältets trafik, gällde TWA-paviljongen bara ett flygbolag, vilket klart begränsade funktionsbehoven. Det var därför möjligt att här skapa en byggnad med en strukturellt helt ny form bestående av praktiskt taget uteslutande böjda ytor. Saarinens förmåga att utforma interiörer till skulpturalt uttryckfulla rum, som samtidigt äger en smidig funktionsvänlighet, firar här triumfer. Han var också noga med alla detaljer, från biljettdiskar och loungesoffor till dörrhandtag och askkoppar. Inte utan skäl har paviljongen kallats ett unikt helhetskonstverk.

Som belysande för Saarinens sinne för böjda betongkonstruktioners estetiska uttryckskraft kan här inom parentes berättas anekdoten om hans medlemskap i juryn för tävlingen om ett operahus i Sidney. När han, en smula försenad, i januari 1957 anlände till mötesplatsen hade de övriga medlemmarna redan gallrat bland de insända förslagen. Saarinen kastade en snabb blick över resultatet, ursäktade sig för sin försening och lyfte ur högen av refuserade förslag fram Jørn Utzons bidrag med orden: ”Här är första priset”.

Saarinens intresse för skulpturala effekter kommer också fram i utformningen av North Christian Church i Columbus, Indiana. I den sexkantiga kyrkan bygger lösningen också på gjutna betongväggar men på en mera geometriskt

bunden grundplan. Kyrkan ligger mitt i ett relativt plant område, bebyggt huvudsakligen med låga bostadshus. De sex delarna kyrkans tätliska tak består av avskiljs genom smala fönsterrader och formar sig till en gemensam spets, som reser sig högt över den närliggande bebyggelsen. Den naturnärlighet som Saarinen hade föreställt sig att omgivande skogsplantering skulle ge helgedomen har inte förverkligats, men kyrkan räknas ändå som banbrytande i efterkrigstidens kyrkoarkitektur i USA.

Trekantig ambassad

Saarinens enda förverkligade byggnad i Norden är USA:s ambassad i Oslo. I början av 50-talet hade man i USA börjat tänka om när det gällde utformningen av byggnader för landets beskickningar utomlands. Man övergav den klassicerande stilen och anpassade sig i stället till lokala traditioner och omgivningens allmänna karaktär. Samtidigt skulle byggnaderna givetvis vara synliga och representera det bästa av samtida amerikansk arkitektur. Saarinen vidtalades 1952 för en tillbyggnad till ambassaden i Helsingfors, en tegelbyggnad i kolonial herrgårdsstil, men hans förslag – där han bland annat förde in associationer till en furuskog – vann inte uppdragsgivarens godkännande. När en ny ambassad i Oslo kort därefter blev aktuell fann han en uppgift som han löste med elegans, trots – eller kanske tack vare – den svåra belägenheten: en trekantig tomt vid Drammensveien intill parken runt det kungliga slottet. Han infogade elegant byggnaden i den omgivande bebyggelsen, lät triangelformen återklinga också i interiörerna, och gav fasaden en stark egenprägel genom att beklä den med plattor av betong som blandats med grus av norsk granit. Liksom i den nästan samtidigt planerade Londonambassaden gav han också här fasaden en stark rytmik genom att strukturera ytan i flera plan.

I Finland finns ingen byggnad som skulle bära Eero Saarinens signatur. Det enda genomförda projekt han här var inblandad i är ombyggnaden av Svenska teatern i Helsingfors, som hans far egentligen skulle ha hand om men som denne, på grund av överflyttningen till USA, överlät åt kollegan Jarl Eklund, med sonen Eero som assistent och kontaktperson. På 1930-talet deltog han utan framgång i ett par tävlingar i Helsingfors. Den ena gällde spritbolaget Alkos huvudkontor och fabrik på Sundholmen, där uppdraget gick till Väinö Vähäkallio. Det andra projektet omfattade den s.k. Forum-tomten i hörnet av Mannerheimvägen och Simonsgatan, där ägaren ämnade uppföra ett affärshus. Eero Saarinen ritade ett förslag till ett trevåningsbygge med glasväggar och en avrundad fasad mot Mannerheimvägen. Något bygge blev i alla fall inte av, och först efter kriget revs tomtens gamla träbyggnader och en butikslänga i en våning uppfördes, som till slut på 1980-talet ersattes av det nuvarande stora varuhusgalleriet. Slutresultatet står inte så långt efter det projekt, som Eero Saarinen skissade upp åt tomtens ägare redan 1936. Det återuppväckta

TWA-terminalen på JFK-flygplatsen i New York.

hoppet om att efter kriget få se ett bygge förverkligat här grusades ju också då uppdraget om en tillbyggnad till USA-ambassaden i Brunnsparken till slut gick till en annan arkitekt.

Enbenta stolar

Eero Saarinens intresse för de byggnader han arbetade med sträckte sig till de minsta detaljerna. Han tog del också i inredningsspörsmål; vad gagnade det att rummen var vackert planerade om de sedan belamrades med anskrämliga möbler? Redan som tonåring hade han formgett några möbler för familjens

hem i Cranbrook, och under sin vistelse i Helsingfors på 1930-talet hade han kontakt med Alvar Aalto och inspirerades av dennes stolmodeller av böjt fanér och laminerat bjujträ. 1940 deltog han i en tävling om "möbelmodeller för en modern tid" arrangerad av MOMA och vann första priset för en stolmodell som han utvecklade tillsammans med Charles Eames. Under krigsåren inledde han ett samarbete med inredningsföretaget Knoll International, och särskilt en modell som kallades "Gräshoppan" blev en klar framgång. Den bär med sitt kombinerade ben och armstöd i ett stycke laminerat bjujträ ännu tydliga spår av inflytandet från Aalto.

Kring mitten av 1950-talet lanserades Saarinen's mest kända stoltyp, kallad "Pedestal". Om hur den föddes finns en anekdot: Saarinen skall en gång till sina medarbetare ha sagt: "Det finns stolar med fyra ben, tre ben och två ben. Men ingen har gjort stolar med ett ben; vi skall göra det." Under sitt Finlandsbesök 1958 berättade han att han alltid irriterats av den skog av stolsben som ett rum med flera stolar var fyllt av; därför skapade han stolen med bara ett ben som nedtill utvidgar sig till en bottenplatta. Snart kompletterades den med några länstolar och bord enligt samma princip.

Pedestal-serien för Knoll blev oerhört populär och idén (som ju inte kunde patenteras) spred sig snart till andra möbelproducenter. Modellen har som teknisk lösning jämförts med Jefferson-monumentet. Vardera ger prov på ett förfaringssätt där teknik har kombinerats med estetik till en produkt som samtidigt är funktionell och skulpturalt skön.

Eero Saarinen har kallats både "Mer amerikan än finländare" och "Finländaren som formgav det efterkrigstida USA". Vilken betoning man än önskar ge hans alltför tidigt avbrutna bana, står det klart att han kan räknas till märkesmännen bland 1900-talets arkitekter. Öppen för tidens tekniska innovationer tillämpade han dem på hela skalan av byggnadsprojekt, från kyrkor och flygfältsterminaler till sporthallar och fabrikskomplex. Själv fick han se bara ett fåtal av sina mest innovativa skapelser fullbordade, men hans projekt förverkligades efter hans död av hans byrå, där hans hustru fungerade som en sammanhållande kraft. Byrån verkade ända till 1966, då den under ett nytt namn övertogs av en rad av Saarinen's medhjälpare. Det sista av hans projekt som fullbordades var "The Gateway Arch", Jefferson-monumentet, som invigdes i oktober 1965, samma projekt som också hade betecknat början på hans amerikanska ryktbarhet.

Om och av Eero Saarinen

Eero Saarinen (1910-1961) var inte någon produktiv arkitekturskribent, men bidrog då och då med artiklar till olika tidskrifter och skrev också presentationer av sina egna projekt. Ett urval av dessa utgavs under redaktion av Aline Saarinen 1962, samma år som hans båda flygplatsterminaler, TWA-termina-

len i New York och Dulles-terminalen utanför Washington, invigdes. Hösten 2006 arrangerade Finlands arkitekturmuseum i samarbete med bl.a. Yale-universitetet i USA en stor utställning av Eero Saarinens verk i Konsthallen i Helsingfors. Expon har gått på turné bland annat till Oslo och Bryssel och kommer också att visas på olika orter i USA. I samband därmed utgavs en statlig publikation med artiklar av en lång rad både finländska och utländska experter om Saarinens livsverk. Publikationen, som heter *Eero Saarinen. Shaping the Future*, innehåller också en kronologi över arkitektens liv och produktion.

Litteratur:

- Pierluigi Serraino. *Eero Saarinen 1910-1961. A Structural Expressionist*. 2006.
Antonio Romano. *Eero Saarinen*, 2003.
Jayne Merkel. *Eero Saarinen*. 2005.
Jane Loeffler. *Architecture and Diplomacy: Building Americas Embassies*, 1998.

TORBEN WEIRUP

AROS – OVER REGNBUEN

I NTs serie af nordiske museumspræsentationer karakteriserer kunst- og arkitekturanmelder ved Berlingske Tidende, Torben Weirup, det ny kunstmuseum i Århus, der har fået navnet ARoS. Museet ligger som en stor rødbrun teglmonolit i midtbyen, men åbner sig tiltalende indadtil med en smuk rumfordeling og en præsentation af samlingen, der rækker fra helvede til himlen.

I april 2004 flyttede Aarhus Kunstmuseum til en ny, både stor og høj bygning i centrum af Danmarks næststørste by ved siden af byens musikhus og kongrescenter og tæt ved forretnings- og restaurationskvarteret. Gennem en årrække havde museet, der – oprettet i 1859 – var det første i Danmark uden for København, haft til huse i bygninger i udkanten af universitetsparken, og lokaleforholdene havde længe været utidssvarende. Kun en yderst begrænset del af samlingen kunne vises, og et par sale måtte altid rømmes, når der skulle vises særudstillinger.

Der havde været overvejelser om at placere det ny museum i naturkønne omgivelser uden for byen som – for nu at tage et tilfældigt eksempel – Louisiana, der under stor publikumsmæssig bevågenhed i et halvt hundrede år har ligget i Humlebæk 35 km. nord for København, og var beslutningen om at opføre museet udskudt blot nogle få år, ville det sandsynligvis være blevet placeret i Århus Havn, der er i gang med en større udvikling og udbygning i takt med, at mange af dens tidligere funktioner er forsvundet. Men det blev altså midtbyen med dens generelt storartede infrastruktur, som det stadig ny museum nærmest er en del af.

Det nye museum blev døbt ARoS, for på disse kanter holder vi af at give vores kulturhuse navne. ARoS er et ældre navn for Århus og betyder »ved åens udmunding«. Når o'et er med småt, skyldes det, at de tre andre bogstaver tilsammen danner navnet ARS, der er det latinske ord for kunst.

Bygningen er tegnet af Schmidt, Hammer & Lassen, der er en tegnestue udsprunget af byens vitale arkitektmiljø. Det er en 17.000 kvadratmeter stor, meget markant bygning, som imidlertid ikke er større end at området, hvor der ligger flere andre solitære og massive rødstenshuse, kan bære det. Udefra er museet ikke lige kønt fra alle vinkler – men indeni er det til gengæld meget rigt på arkitektoniske oplevelser i det store indre rum, der strækker sig gennem ni niveauer fra kælder til kvist og er domineret af en buet trappekonstruktion, som kan lede tanken hen på Frank Lloyd Wrights Guggenheim i New York.

Som man bevæger sig op gennem bygningen, bliver udsigten over byen stadig mere storslået for at kulminere på tagterrassen, der er som skabt til cocktailparties og skulpturhave. Blot få år efter åbningen er midlerne tilvejebragt til et markant værk af Olafur Eliasson, som vi skal vende tilbage til.

Der eksisterer to grundlæggende opfattelser, når det drejer sig om (kunst)museer. *Den ene* går ud på, at det bør være steder, man decideret opsøger for i stilhed og andægtighed at møde det sublime og det sære og finde rum for refleksion men absolut ikke »oplevelser« og slet ikke underholdning. En portalagtig indgang, gerne med en høj(tidelig) trappe, er klart at foretrække, og café, boglade med nips, pusleborde, kendte skuespillere eller præster som foredragsholdere og lignende udenomsværker er en vederstyggelighed.

Den anden holdning er, at det gælder om at få så mange som muligt gennem tælleapparatet, og for dem er der så en vifte af tilbud, for groft sagt er det lige meget, hvordan gæsterne bruger museet. Det handler om oplevelser. Der ligger jo også en restaurant, som bør løbe rundt, og bygningen skal fyldes med mennesker, for det er i sig selv godt. Det er i hvert fald et afgørende succes-kriterium for mange politikere. Den nu tidligere direktør for Statens Museum for Kunst i København, Allis Helleland, sagde ved sin tiltrædelse vittigt (?), at hun gerne så et rullende fortov i anlægget foran nationalgalleriet, så publikum nemmere kunne komme frem – og kritikere af det synspunkt har lige så vittigt foreslået, at det fortsatte gennem huset, så de besøgende hurtigere kunne komme frem til cafeteriaet. Konsekvensen af den moderne eller demokratiske holdning til museer er draget i Århus, hvor det ny kunstmuseum er placeret, at man kan slentre fra parken bag Arne Jacobsens smukke rådhus gennem bygningens gadeplan videre ad en bred betonrampe ned i byen. I dette niveau ligger boghandelen, cafeen og et loungeområde samt adgangen til de store udstillingsrum. Byens borgere kan altså bruge en del af museet som møde- og frokoststed uden nødvendigvis at se på kunsten. Man kan ligefrem løse en gratis billet, der udelukkende giver adgang til den indbydende ART Restaurant på 8. etage, hvor kunstneren Erik A. Frandsens omfangsrige vægudsmykning i stålplader med store blomster fræset ind i de blanke plader er med til at understrege stedets cool karakter.

Det mere end antydes i Århus og omegn, at Schmidt, Hammer & Lassen fik et solidt museumsfagligt modspil, efter arkitektfirmaet i 1997 vandt konkurrencen om at bygge museet. Under alle omstændigheder er der en klar idé med disponeringen af udstillingsrummene, som museet selv har kaldt himmel og helvede. Konceptet, altså. Ikke udstillingsrummene. Ideen om himmel og helvede er i nogen grad inspireret af Dantes guddommelige komedie, hvilket også ville gøre etablering af en slags Paradisets Have på toppen logisk.

Guldalderen og den tidlige modernisme er placeret på øverste etage oppe under himlen. Guldalderbillederne har med himlen at gøre, og i modsætning til

011. AROS. Facaden.
© Karsten Weirup

det meste af den nyere kunst, trives de bedst ved dagslys. I den modsatte ende af huset, nede i helvede, finder man – meget logisk – den primære afdeling for lys- og videoværker kaldet De Ni Rum. Derved har museet elegant løst en del af sit behov for at vise videokunst, der ellers ofte kræver kasseagtige konstruktioner i udstillingssalene. Et par af rummene henligger stadig i mørke, men de fleste er taget i brug. Her er værker af Olaf Breuning, Olafur Eliasson, Mariko Mori, Tony Oursler, Pipilotti Rist, James Turrell og Bill Viola. Af sidstnævnte er det hans fem skærme store, meditative og meget smukke beretning om liv og død og genfødsel, »Five Angles for the Millennium«, fra 2001.

Trods stadig flere erhvervelser af arbejder af udenlandske kunstnere – eksempelvis Ron Mueck hvis næsten fem meter høje skulptur, »Boy«, er blevet en slags vartegn for huset – er museets samling domineret af danske kunstnere. Provinsmuseer og herunder også de københavnske er ofte under pres for at tilgodese lokale kræfter, men det har været uforeneligt med ambitionsniveauet hos lederen af AROS, Jens Erik Sørensen, og hans medarbejdere. Man kunne synes – det er i hvert fald en særudstilling værd på et tidspunkt – at museet som en del af den permanente ophængning kunne behandle den såkaldte århusavantgarde fra slutningen af 1960'erne, da en række begavede folk eksperimenterede, så det var en lyst, men foreløbig er der to gode rum med billeder af så fine kunstnere fra området som Mogens Gissel og afdøde Teddy Sørensen, der begge har rødder i 1960ernes frodige miljø i Århus.

Flytningen fra den gamle bygning til dens afløser gav anledning til en revurdering af samlingerne, og ophængningerne er skarpe og spændstige og trækker en række relevante linjer mellem markante danske kunstnere, men det er også muligt at følge og forstå især det 20. århundredes kunst. Begynder man fra oven og går ned gennem bygningen, er det således muligt at bevæge sig kronologisk gennem et par århundreders dansk og international kunst for at slutte i de særudstillinger, der gerne viser samtidskunst.

Eks-Skolen belyses naturligt vægtigt, men museet, som var det første, der købte en skulptur af Bjørn Nørgaard, har også glimrende værker at byde på. Per Kirkebys perioder vises, og der er centrale arbejder af f.eks. Poul Gernes og Peter Louis-Jensen. I 1970 ombragte Bjørn Nørgaard i samarbejde med Lene Adler Petersen, Henning Christiansen og en udlært slagter en hest. Og dele af Røde Fane, tidligere kendt som Tulle, der i sin tid blev konserveret i store syltetøjsglas, er udstillet på en ny måde i en museal montre, der trækker dem ud af konteksten – altså den aktion, Nørgaard & Co. udførte – og dermed demonstrerer, at Bjørn Nørgaard var et hestehoved foran de fleste og arbejdede med den slags (for)underlige ting, årtier før eksempelvis Damien Hirst begyndte at sylte dyr i formaldehyd.

Aarhus Kunstmuseum har som et af sine hovedspor samlet ekspresionistisk kunst – Svend Wiig-Hansen blandt andre – og museet var tidligt opmærksom på de nye vilde i både Danmark og Tyskland, Helmut Middendorf eksempelvis, så 1980ernes konceptuelle kunst er usædvanligt rigt repræsenteret med hovedværker af bl.a. Claus Carstensen, Erik A. Frandsen, Lars Nørgård, Michael Kvium og Christian Lemmerz samt et særligt smukt og vellykket rum af Peter Bonde, og så tæt er vi ved egen tid, at der er friske værker af nye maleriske talenter som Kaspar Bonnén og John Kørner. Blandt billedkunstnere, der arbejder med fotografi, kan fremhæves Annika von Hausswolff, Per Bak Jensen og Jesper Rasmussen; af videokunstnere Peter Land, Lars Mathisen samt makkerparret Birgit Johnsen & Hanne Nielsen foruden værkerne i De Ni Rum. Også den modernistiske kunst er fint ophængt med centrale værker af især Svend Wiig Hansen men også Richard Mortensen og Asger Jorn, og igen bemærker man den præcise udvælgelse, og at det er muligt at forstå sammenhængene og sporene i dansk kunst. De konkrete, de ekspressive, surrealistiske og dem der var enegængere i dansk kunst som f.eks. Preben Hornung og Mogens Andersen.

Særudstillingerne vises dels i en halagtig sektion, der er placeret i, hvad den besøgende umiddelbart opfatter som kælderen, uden at der dog er noget beskedent over størrelsesforholdene dér, samt det knap 400 kvadratmeter store Vestgalleri længere oppe i huset.

Ambitionen er to årlige, markante særudstillinger, og dertil kan komme mindre ophængninger. Museets første særudstilling var et lån fra Museum Ludwig

004 - 011
ARoS. Interiör.
© Karsten Weirup

af hovedværker inden for pop art. Herefter har museet under stor anmelderbevågenhed vist særudstillinger af blandt andre Robert Rauschenberg, Paul McCarthy, Wim Wenders, A.K. Dolven, Michael Kvium, Per Bak Jensen, John Kørner og Olafur Eliasson, der som nævnt har skabt et efter alt at dømmes spektakulært projekt til bygningens tag.

Olafur Eliasson arbejder i sine værker ofte med vores subjektive sansning og erkendelse af omverdenen. Og meget kort fortalt går hans projekt til taget på ARoS ud på at bygge nogle rum med særlige synsmæssige *features* og etablere en stor rund form eller høj skærm af farvet glas, publikum kan gå rundt langs med. Rundgangen på taget ligner Goethes farvecirkel, og det betyder ifølge projektbeskrivelsen, at »den besøgende kan bevæge sig i et cirkulært panoramisk forløb med 360° udsyn til den omkringliggende by. Byen, himlen og horisonten opleves filtreret i farver, der minder om og skærper forståelsen for farvens og lysets betydning i livet og i kunsten. Herfra er der adgang til såvel tagfladen med et camera obscura som til et kugleformet rum med indsatte prismer. I prismerrummet konfronteres iagttageren med en prismatisk brydning af lysets farvespektrum i en projektion, der afspejler Århus' beliggenhed på kloden. Camera obscura er et mørkelagt rum, hvori byens skyline projiceres på en vandret flade. Værket, der er blevet kaldt »Himmelrummet« eller »Your Rainbow Panorama«, skulle altså give en mulighed for at sanse og erkende lyset og herunder de goetheske efterbilleder, lyset skaber, når øjnene lukkes, på lidt samme måde som et af hans værker i museets samling, »Tell me about a Miraculous Invention«, demonstrerer øjets fantastiske evne til netop at danne efterbilleder under påvirkning af lys. Samtidig vil den store cirkulære form om natten lyse op som en farvestrålende glorie, forestiller man sig, og blive et vartegn for museet, der vil kunne ses ud over byen. Olafur Eliassons værk forventes indviet efteråret 2009.

Museet er stort – omkring 50 x 50 i bredden og 40 m højt – men ikke uoverskueligt. Det er indrettet på en sådan måde, at man på de enkelte etager, der omhandler enkelte perioder, går ind i den ene ende og ud af den anden, frem for – som det ofte er tilfældet – en vandring gennem en tilsyneladende endeløs række af rum. Stedets arkitektur skaber pauser mellem oplevelserne, al den stund man i stedet for at gå rastløst fra sal til sal i forventning om at finde noget endnu bedre længere fremme skal ud af de enkelte sektioner og uden for dem får sine øjne vasket af den spændstige arkitektur og lyset og det generøse blik over byen.

Flere af udstillingerne – navnlig kendte danske kunstnere som Olafur Eliasson og Michael Kvium – har været store publikumssucceser, men i 2007 faldt besøgstallet til 250.000 mod 373.000 året i forvejen, og det deraf fremkomne underskud har ifølge flere danske aviser fået museets direktør, Jens Erik Sørensen, til at overveje strategien med at insistere på udstillinger

ARoS
Ron Mueck, »Boy«, 2000
© *Karsten Weirup*

med den internationale avantgarde, hvor eksempelvis besøgstallene til Paul McCarthy og Mariko Mori har været skuffende i forhold til forventningerne. Museet overvejer at vise udstillinger om design og arkitektur, også ud fra en betragtning om, at kunstarterne i disse år flyder sammen og gensidigt befrugter hinanden, og museet må forventes i fremtiden at skæve til Louisianas grundlægger, Knud W. Jensens, radiatorprincip, der i adskillige tiår har sikret museet i Humlebæk store besøgstal efter danske forhold. Knud W. Jensens radiatorprincip går ud på at vise en blanding af kolde og varme udstillinger, hvor de sidstnævnte er sikre publikumssucceser, men de såkaldt kolde udstillinger præsenterer en kunst, der er ny og anderledes og ofte opleves som svært tilgængelig.

*ARoS.
Olafur Eliasson,
"Minding the World
Frost activity",
2004-2005.*

© *Karsten Weirup*

NT-INTERVJUN

NAJA MARIE AIDT

om det hierarkiske abesamfund

Naja Marie Aidt er født i 1963 i Egedesminde, Grønland. Hun flyttede til København som 7-årig. Debuterede i 1991 med digtsamlingen *Så længe jeg er ung*. Hun har siden udgivet en række digtsamlinger, novellesamlinger, flere børnebøger, fire teaterstykker, operalibrettoer, sangtekster til Lis Sørensen og Nikolaj Nørlund og manuskript til Anders Rønnow Klarlunds dukkefilm *Strings*.

Hun blev i 2008 tildelt Nordisk Råds Litteraturpris for novellesamlingen *Bavian* fra maj 2006, der blandt andet belyser forrælsen af samfundet som følge af individualiseringen. Lisbeth Bonde er cand.mag. og kunstsribent ved *Weekendavisen*.

Naja Marie Aidt

I sit forfatterskab sætter den danske forfatter Naja Marie Aidt (f. 1963) især fokus på de følelsesmæssige relationer mellem mennesker, hvad enten hun udtrykker sig i prosaen eller i den lyriske form – eller i dramaets replikform. Hun har en forunderlig, billedgenererende indlevelsessevne, og hendes fortællinger er intense og spændt ud mellem mange overraskende, følelsesmæssige 'cliff-hangers' – som var der tale om en action thriller i ord om menneskers konfliktfyldte, indre liv. Aids fortællestil er suggererende og sansenær, og hendes realisme er så skarp, at det forekommer læseren, at han/hun har gennemlevet handlingen selv. Sproget pulserer mellem lange og korte sætninger og lange og korte ord. Aidt zoomer ind, hun inddæmmer og udpensler detaljer i livet, som normalt overses. Hun er tiltrukket af katastroferne – dér hvor tilværelsen slår revner, og personer fremstår nøgne uden at forstille sig. Ofte handler det om ensomhed eller om opbrudte familier. Det kan også være yuppier, som lever i et historieløst vakuum, omgivet af luksus.

Med Aidt får vi mulighed for at kigge ind bag det moderne menneskes facade og følge dets reaktioner, når eksterne eller interne faktorer omkalfatrer livet. Når mennesker kastes ud på drifternes frådende hav, hvad enten det drejer sig om seksualdrifterne, der i høj grad interesserer Aidt, eller selvopholdelsesdrifterne, hvor de er truet på livet, møder vi dem i et eksistentielt knudepunkt. Med sin skrift skærer hun nogle uendelighedssprækker i virkeligheden, maskerne falder, og kødet lægges blot. Man tænker på Aidt som en sen ætling af Herman Bang, der dog pga. hans bigotte og bornerte tid måtte gå langt mere stille med dørene end Aidt, som lader etiketterne falde og kalder tingene ved

deres rette navn. Aidt stikker gerne fingrene ned i åbne sår for at indvie sin læser i menneskers indre kampzoner og dæmoni. Sammenligningen med Bang er ikke tilfældig, og i 1996 blev Aidt tildelt Herman Bang prisen.

Aidt skifter gerne fokus og fortællestemme – overrasker ved at gøre brug af implicite mandlige fortællere – og betjener sig af et dobbelt- eller tredobbeltbundet blik. Hun zoomer både ind på de små detaljer og panorerer hen over større sammenhænge i en til tider meget kompleks komposition, der giver læseren indtryk af en forfatter, som administrerer sine virkemidler virtuost. Efter endt læsning sidder man åndeløs tilbage. Ikke mindst efter den mesterlige novellesamling *Bavian* (2006) som Aidt blev tildelt Nordisk Råds Litteraturpris for i 2008. Her evner hun at leve sig ind i en toårig drengs tankeverden, en mand, der er syg til døden, og hvis halsbrækkende sygdomsforløb, vi følger, eller en ældre herre, der gerne lægger sig under trækrønerne for at finde fred. Aidt sprænger kønnet, tiden og stedet i sine polyfokale noveller.

Naja Marie Aidt har udgivet bøger i snart 20 år, og lad os her nævne nogle af dem. Hun debuterede med digtsamlingen *Så længe jeg er ung* i 1991. Den blev genudgivet i 1995 under titlen *Trilogi* sammen med digtsamlingerne *Et vanskeligt møde* fra 1992 og *Det tredje landskab* fra 1994. I 1996 kom *Huset overfor*, hvor hun lukker op for en sproglig fanden i voldskhed, og en vilter rytmik, som man genfinder i den forrygende digtsamling *Poesibog* fra i år. I sin lyrik lader Aidt i det hele taget vanviddet brede sig i et oplagt, kontroversielt og billedrigt sprog. *Poesibog* er en gennemspilning af hendes konfliktfyldte opvækst med de voksnes svigt og barnets følelse af forladthed, især efter en flytning fra Grønland til Danmark.

Huset overfor peger frem mod billedfortællingen *Balladen om Bianca* fra 2002. Sidstnævnte er en nyopfundet genre, en 'fotostory' om en fiktiv pige ved navn Bianca, hvorom Naja Marie Aidt digter, mens fotokunstneren Kim Lykke har skabt en række fotocollager. Samarbejdet resulterede bl.a. i en udstilling i Galerie Asbæk i København (august 2003). Et lignende samarbejde havde Aidt i 2007 i bogen *Voice of the Shuttle* bestående af 97 tegninger af billedkunstneren Cathrine Raben Davidsen, der akkompagnerer en digtcyklus med 18 digte af Aidt under titlen *En drøm om mørke og fugle*. I begge tilfælde var der tale om to selvstændige parallelle forløb, hvor billede og digt gensidigt befrugter hinanden. I 1999 udgav Aidt digtsamlingen *Rejse for en fremmed*. Her sprængte Aidt sig ud af den nutidige kontekst og digtede sig inde på kvinden Johanne, der to år efter sin udnævnelse til dronning af Castilien i 1504 erklæredes for mentalt forstyrret og blev detroniseret. Aidt efterlader læseren med en tvivl om, hvorvidt Johanne de facto var sindssyg, eller om hun blev sat af tronen af magtpolitiske årsager.

I 1993 udgav Aidt novellesamlingen *Vandmærket*, hvori hun afsøger mennesker, der bevæger sig på kanten af fortabelsen pga. vanvid, misbrug

eller almindelig skrøbelighed. De ni noveller er båret af Aids solidaritet og kærlighed til de svage personer. Dette viser sig i hendes minutiøse blotlægning af deres kranke skæbner og absurde tilværelse. Hun forfalder ikke til sentimentalitet, lige så lidt som hun tager parti for personerne, hvis konflikter hun snarere fremlægger og undersøger. Som læser får man følelsen af selv at kunne være en af disse ofre for skæbnens onde luner, så stærkt er de fortalt. Hendes næste novellesamling med titlen *Tilgang* udkom i 1995. Her kredser hun om hverdagens mere eller mindre banale temaer og har fokus på menneskers længsel efter kærlighed. Sproget er til tider barsk og surreelt, men hun ophøjer temaerne – selv om der er tale om ret banale hverdagshandlinger – til et nærmest mytisk niveau.

Ud over lyrik og prosa har Aidt en dramatisk produktion; hun har skrevet radiospil, en libretto og flere skuespil. Derudover har hun skrevet manuskript til spillefilmen *Strings* (2005) og en række børnebøger, senest den humoristiske *Hvor er Villy?* fra 2006, som henvender sig til de allermindste. Vi møder Naja Marie Aidt i en opbrudstid ganske få dage, før hun flytter til New York i to år sammen med sin familie for hermed at få et tiltrængt miljøskifte, der kan nære og udfordre hendes forfatterskab.

Dine noveller gennemskriver mange steder, sociale virkeligheder, aldre og miljøer. Du synes at kende en oldings bevidsthed, du er i stand til at lytte dig ind til en syg mands desperate tanker og til barnet, der er klemt inde mellem voksne, som raver vildfarne rundt i deres liv. Hvorfra kommer denne enorme indlevelsessevne?

– Jeg ved ikke, om jeg har en større eller mindre oplevelses- eller indlevelsessevne end andre mennesker, men man skærper den nok, når man skriver, og grundlaget for overhovedet at skrive er, at man forsøger at sætte sig ind i, hvordan andre mennesker har det, og hvordan deres virkelighed er. Jeg har hele tiden vidst, at jeg for at kunne skrive prosa skal kunne forestille mig, hvordan det er at være en mand på 85 eller en lille dreng på to og et halvt, og det er vel noget jeg har med mig – denne evne til at se og lytte. Jeg arbejder bevidst på at skabe et rum, hvor der er plads til andre menneskers bevidsthed, kan man sige.

Det er i høj grad et rum fyldt med kaos. Især i "Bavian". Dine personer står ved en tærskeloplevelse, eller måske er de helt ude ved afgrundens rand?

– Jamen, det har interesseret mig hele vejen igennem. Det handler om, hvordan mennesker agerer i forhold til hinanden, og hvad der sker, når hverdagen bliver brudt, og der sker noget uventet. Det kan både være noget tilfældigt, som driver personen i en anden retning, eller noget chokerende udefra kommende eller noget, som sker inde i personerne selv, der fylder dem med en ny og anden kraft. I *Bavian* er det både destruktive og erotiske kræfter. Novellen egner sig godt til at beskrive de skred, som sker undervejs i menneskelivet.

Den er en pointeret fortælling, hvor man skal igennem et forløb fra A til B på relativt kort tid. Der skal altid være et vendepunkt, som betyder, at tingene lige pludselig tager en anden drejning. Jeg udsætter personerne for nogle stressfaktorer, som overvælder dem.

Ved du på forhånd, hvilke elementer, du vil sætte i spil, når du starter skriveprocessen?

– Nej, overhovedet ikke. Men jeg havde i flere år været klar over, at jeg ville skrive en novelle, der var inspireret af Nordjylland, nærmere bestemt Bulbjerg, som er indledningsnovellen i *Bavian*. Jeg har tilbragt megen tid i den del af Danmark, og jeg skrev på novellen i mange år for at skærpe den og for at skabe en særlig fysisk fortælleform, som godt kan opleves som lidt krads. Her er man ikke særlig meget inde i personernes bevidsthed, men de reagerer på mødet med verden, så at sige. Da jeg havde udviklet denne fortælleform med 'Bulbjerg', vidste jeg, at jeg ville forsøge at bruge den til at skrive de øvrige noveller, som i høj grad handler om den materielle forkælelse, som mange danskere oplever i disse år, men hvor de ikke desto mindre føler et enormt pres udefra i forhold til, hvad de skal præstere. Men mens jeg skrev novellerne, vidste jeg ikke, hvad novellesamlingen skulle hedde. Normalt er det sådan for mig, at jeg helst skal have titlen, når jeg starter, for ellers får jeg et problem med at finde den senere hen. Men med *Bavian* kom titlen først til allersidst. Jeg kunne ikke kalde samlingen for *Bulbjerg og andre noveller*. Men da jeg til sidst sad og læste manuskriptet igennem, gik det op for mig, i hvor høj grad novellerne handlede om drifter, og da kom titlen til mig.

Hvad er de største problemer for dig at se ved det at være menneske og køn i vores tid?

– Det enorme fokus på det enkelte individ har bl.a. ført til, at man har meget svært ved at få grupper til at fungere. Det gamle begreb solidaritet, som vi kender så godt fra 1970'ere, synes glemt i skolesystemet og rundt omkring i samfundet. Individualiseringen giver ofte følelsen af ensomhed og utilstrækkelighed – og af at være forkert. *Bavian* handler meget om, hvad der sker, når man ikke har kontrol over situationen. Hvor svært det kan være at tackle det. Den manglende kontrol nærmer sig som noget fysisk – som i 'Bulbjerg', hvor det handler om utroskab og den seksuelle drift, der rammer destruktivt, eller det kan være sygdomme, som man ser i novellen 'Myggestik'. Noget kommer udefra og overmander en som et metaforisk lag.

Mange af personerne er præget af en nærmest baviansk abementalitet, og desuden optræder metaforen direkte i et par af novellerne, hvor det handler om den stærkes ret og et baviansk hierarki, hvor man forsvare sig selv på en meget primitiv måde. Vi lever i et hierarkisk abesamfund. Jeg ville forsøge at beskrive det moderne menneske i en tid, hvor der er så stort fokus på det fysiske – både på sundhed og sygdom og på det seksuelle, som er blevet så

synligt i det offentlige rum. Man har følelsen af at være udødelig, også fordi velstanden er så enorm i modsætning til fx det amerikanske samfund, hvor der er så megen fattigdom og en helt anden økonomi og en multikulturel samfundsrealitet. Man er velkommen derovre, så længe man følger spillereglerne. I de senere år har jeg følt det som en plage, at hele ansvaret for ens egen lykke hviler på den enkeltes skuldre, og fordi Danmark har redet på en højkonjunktur med deraf følgende umådelig velfærd, så betragtes man hurtigt som en taber, hvis ikke man bliver en succes. Det er faktisk et hårdt pres. Danmark og Norden er et udsted – en lille verden med nogle små og forholdsvis homogene folk, der har svært ved at acceptere alt det, der opleves som fremmed. I *Bavian* ligger der hele tiden denne her trussel, som genererer angst. Det er en af de problematiske følgevirkninger ved den stærke individualisering, vi har set i de seneste årtier herhjemme.

Hvad har din baggrund i Grønland betydet for dit forfatterskab?

– Jeg har aldrig skrevet direkte om Grønland, eftersom min forestilling om Grønland stadig er barnets. Jeg flyttede derfra allerede som syvårig. Men indirekte har det uden tvivl haft en stor betydning for mig, har jeg erkendt for forholdsvis nyligt. Grønland har også grundlagt min store frihedstrang og rastløsthed, der bl.a. udmønter sig ved at der hele tiden skal ske noget – også når jeg skriver. Det kan være en af grundene til, at jeg konstant skal skifte genre. Jeg har et ønske om hele tiden at have et stort rum omkring mig, et rum som jeg kan bevæge mig frit i. Denne frihedstrang stammer uden tvivl fra mine første år i den lille by Egedesminde eller Aasiaat.

I forbindelse med, at jeg fik Nordisk Råds Litteraturpris skulle jeg give en række interviews. Et af dem var til en grønlandsk journalist på mine forældres alder. Da jeg mødte ham, var jeg lidt nervøs for, at han skulle finde *Bavian* for direkte og ubehagelig. Men han var påfaldende afslappet, og så sagde han, at han sagtens kunne se, at jeg var vokset op i Grønland. Den meget fysiske og kropslige direktehed præger nemlig den grønlandske kultur, sagde han. Han kunne virkelig genkende min måde at beskrive mennesker på fra sig selv. Jeg husker udmærket fra min barndom, hvor behård kulturen var. Når børn havde slået sig og græd, så lo forældrene af dem. Det gjorde de for at hærde dem. Man blev opdraget til det gamle fangersamfund, og hvis man ikke kunne klare mosten, så døde man. Det gjaldt om at få det lært! ler Naja Marie Aidt.

I Grønland var der ingen diskretionslinjer. Kroppen og seksualiteten var – da jeg var barn i hvert fald – åbne fænomener, og man kunne se folk sætte sig ned og skide i sneen, ligesom seksualiteten er helt anderledes åbenlys. Man talte om, at de grønlandske kvinder var nemme. De tog det ikke så tungt, hvem de var sammen med. Der var dette her ikke-tabuiserede forhold til kroppen, for man har jo ligget sammen i store bunker for at holde på varmen, da Grønland stadig var et fangersamfund, og man boede i tørvehytter. Det er slet ikke så

lang tid siden. Grønland har gennemgået en enorm udvikling på meget kort tid, og det er altid problematisk. Og det er selvfølgelig til dels en myte og er ikke ment nedsættende overhovedet. Det er et dybt interessant samfund, fordi der er den store grænseløshed på den ene side og så alle de mange ritualer, som skal overholdes for at kunne overleve på den anden. Med den moderne teknologi og samfundsstruktur – dvs med koloniseringen – har landet fået alvorlige problemer, for nu er der kun grænseløsheden tilbage. At jeg ikke har nogen som helst problemer med at skrive direkte om meget ubehagelige ting, stammer uden tvivl fra min grønlandske fortid.

Du fik Nordisk Råds Litteraturpris – den største hæder en forfatter fra vore breddegrader kan få? Havde du regnet med dette?

– Nej overhovedet ikke. Jeg vidste selvfølgelig, at jeg var indstillet. Faktisk havde jeg slået det helt ud af hovedet, men om morgenen, hvor det skulle offentliggøres, var jeg alligevel blevet lidt nervøs og var gået i fitness-centret. Apropos kropsdyrkelsen! Da jeg stod splitternøgen midt i omklædningsrummet i bedste bavian-stil, og de ringede fra Stockholm, og jeg kunne høre klap-salverne i baggrunden, det var en stor og overrumplende glæde.

Blandt de forfattere, som har inspireret Aidt mest, nævner hun svenske Gunnar Ekelöf, Raymond Carver, Ernest Hemingway, Agota Kristof og de norske forfattere Kjell Askildsen og Per Petersson.

Lisbeth Bonde

FÖR EGEN RÄKNING

FOLKBIBLIOTEK ELLER ALLMÄNT KULTURHUS

Kommer folkbiblioteken i framtiden att omvandlas till allmänna kulturhus? Måste boken – ett av vår kulturs viktigaste framsteg – konkurrera om utrymmet på biblioteken med andra, mer lättsmälta medier? Med utgångspunkt från dansk och svensk debatt drar journalisten Sture Näslund en lans för folkbibliotekens fortbestånd.

Redaktör för radioprogrammet ”Grannland” var Sture Näslund under många år. Från sin utsiktspunkt i Malmö följer han utvecklingen i Danmark på nära håll. Sture Näslund är medlem av Letterstedtska föreningen.

Sture Näslund

Vid Observatorielunden i Stockholm står en världsberömd 80-åring. Tidlös, elegant, en skönhet. En 80-åring som förenar antikens klassiska skönhet med 1900-talets rationella enkelhet. Det är Stockholms stadsbibliotek, ett av arkitekten Gunnar Asplunds huvudverk, invigt år 1928. Inom dess väggar rymms en av de stora kulturella innovationerna: folkbiblioteket.

Nu ska 80-åringen få en tillbyggnad. Arkitekter världen runt har sänt in mer än 1000 förslag till en tävling om hur den ska se ut. Heiki Hanada från Weimar i Tyskland vann med förslaget Delphinium. Nu återstår att se om de beslutande politikerna anser att denna tillbyggnad är den bästa – och – får man tillägga, att den behåller den kulturella tråd från antiken till modern tid som Asplund lyckades spinna med sitt hus som utstrålar monumentalitet och enkelhet och med den mäktiga rotundan som försvar för dess viktiga innehåll, böckerna.

Många stridande viljor har sagt sitt om tillbyggnaden av detta folkbibliotek. Tack för det! Utformningen av stadsbibliotekets tillbyggnad är ett viktigt ingrepp i Stockholms stadslandskap varför alla åsikter bör komma till tals. Bibliotekets inre med dessa bokskatter är naturligtvis det viktigaste, men även det yttre spelar stor roll. Fasader och former rymmer mycken symbolik som påverkar en besökares sinne. Se bara på det nya stadsbiblioteket i Malmö, ritat av dansken Henning Larsen, som med sina glasväggar kallas Ljusets kalender, en öppen famn för besökaren.

Men även om det yttre utseendet av dessa byggnader ofta väcker debatt och invändningar är det en annan och viktigare fråga som mer och mer kräver vår uppmärksamhet. Frågan om folkbibliotekens inre. Vad ska finnas där? Ska det fortsatt vara b i b l i o t e k eller är förutsättningarna för dessa hus så föränd-

rade att de bör förvandlas till allmänna kulturhus där böcker endast är en del av innehållet, ja, kanske inte ens den viktigaste delen av innehållet?

Man kan hävda att folkbiblioteken måste följa med i den utveckling som gett oss nya medier och att digitaliseringen av vår tillvaro måste accepteras. Det är en utveckling som pågått en tid; många av folkbiblioteken är i god fart på väg att bli allmänna kulturhus. Nya medier har intagit sina platser, yngre biblioteksbesökare kommer inte till biblioteken i första hand för att låna böcker, en ny generation bibliotekarier har ofta en annan syn på sitt arbete än tidigare generationer.

Det finns en risk att anklagas för att vara en vår tids maskinstormare om man hävdar det klassiska bibliotekets rätt att förbli bibliotek. Men så är det ingalunda. Ingen förnekar väl att den tekniska utvecklingen även påverkar något så centralt som boken. Den liksom andra medier berörs naturligtvis. Dagstidningen är inte längre något som bara dimper ner i brevlådan i gryningen. Den kan också läsas på internet eller laddas ner i mobiltelefonen.

Samma sak gäller radion. Numera måste man inte passa tiden noga om man vill höra radionyheter eller lyssna på ett speciellt program i Sveriges Radio. De flesta program finns som webbradio på nätet när du vill lyssna eller nå ditt öra via mp3-filer.

Även tidskrifter har följt med den tekniska utvecklingen. *Nordisk Tidskrift* är ett exempel. Den kan numera läsas som PDF-fil.

Med alla dessa möjligheter att få information och kunskap, behövs verkligen pappersboken? Ja, utan tvekan. Det är en fantastisk uppfinning som visserligen förändrats många gånger genom tiderna, men som nu kan definieras som ett större antal blad eller ark med texter som häftats ihop längs ena sidan. De tekniska förändringar som fört fram till denna bok har gått från lertavlor, papyrusrullar, codex, inkunabler, pergament, lösa typer, papper.

Boken är helt enkelt ett av våra största kulturella framsteg. Den bevarar och förmedlar vetande, den roar och oroar, den får plats i fickan, den kan vara vackert, samlad i bibliotek förvandlas den till en mäktig källa, en Mimers brunn.

Vi bör också sända en uppskattande tanke till de som i antiken kom på idén att börja samla det nedskrivna, som skapade boksamlingen, biblioteket. Även om de inte kunde kallas folkbibliotek fanns det också boksamlingar tillgängliga för allmänheten under den hellenistiska tiden och i Rom planerade Caesar det första offentliga biblioteket som öppnades tre årtionden före år noll.

Trycket på folkbiblioteken att förändras och anpassa sig till den nya informationsteknologin finns inte enbart i Sverige. Det är globalt, även det.

I Danmark har debatten om framtidens folkbibliotek nog varit hårdast i de nordiska länderna. Den närmast exploderade när den nye chefen för Köpenhamns huvudbibliotek, Pernille Schaltz, förklarade att böckerna skulle få konkurrens av andra medier, att många äldre böcker skulle ner i magasinen

och att nya böcker av t ex Camilla Läckberg (!) ska lyftas fram i tävlan med digitala medier.

Debatten i Danmark fick snart ett eget namn: Den Stora Biblioteksfejden. Författaren Merete Pryds Helle svarade bibliotekschefen med att säga att hon tycks vilja förmedla för stunden populär litteratur i stället för att ge oss något som gör oss större som människor. Den danska debatten blev alltså inte endast en debatt om bokens existens utan även om vad som är viktig litteratur.

De som vill förvandla folkbiblioteken till allmänna kulturhus har ett ytligt sett starkt argument. Utlåningen av traditionella böcker minskar. I Danmark, där debatten är hård, har bokutlånen de senaste 25 åren minskat från 88 miljoner till 48 miljoner om året. Många bibliotek lånar idag ut mer digitalt material än böcker. Ett danskt exempel: författaren Leif Davidsens senaste roman kan lånas direkt i bokform på huvudbiblioteket i Köpenhamn. Vill man i stället låna den som CD är väntetiden 13 månader.

Ungdomar besöker sällan folkbiblioteken för att låna böcker, och om de lånar något är det främst digitalt material. Spela dataspel och surfa i IT-laboratoriet är populärare.

I USA har den digitala vågen fått Mark Bauerlein vid Emory University att skriva boken ”The Dumbest Generation”, (Den dummaste generationen). Han syftar på de unga i USA som i den digitala tidsåldern tycks fråga sig varför man ska lagra kunskap i hjärnan när den finns på Google. Bauerlein hävdar att ungdomarna inte fördjupar sig, bara flyter omkring på kunskapens yta, att de inte utnyttjar nätets stora möjligheter.

Man kan hävda att Bauerlein skjuter på pianisten, men hans varnande ord bör nog trots allt beaktas.

Alla dessa digitala aktiviteter ska naturligtvis vara tillgängliga för såväl unga som gamla; det vore totalt fel att hävda något annat. Men ska det ske i folkbiblioteken på sådant sätt att boken måste konkurrera med andra lättsmälta medier?

Ska folkbiblioteken i framtiden mer och mer förvandlas till allmänna kulturhus? (En kritiker har kallat dessa för kommunala värmestugor, det är fel och nedlåtande.) Går vi obönhörligt mot en sådan förändring att sådana allmänna kulturhus kommer att stå där folkbiblioteken står idag? Den förändringen har redan pågått en tid.

Kommer det att finnas motkrafter starka nog att motstå de marknadskrafter som ser den nya tekniken som ett sätt att tjäna stora pengar?

Jag har en isländsk vän som vid ett samtal om de berömda medeltida isländska handskrifterna sade:

-Ett lands kulturella nivå bestäms av hur man tar hand om sina gamla och sina böcker!

Boken är en unik bärare av kultur och kunskap och folkbiblioteken som nu

finns i många länder har varit och är en källa till den sociala och kulturella utveckling vi så gärna är en del av.

I gymnasiet hade jag en svensklärare som brukade avsluta sina lektioner med att med en glimt i ögat säga till sina elever:

-Ta med er Östergren i sängen i kväll!

Dubbeltydigheten kittlade oss gymnasister, även om vi visste att läraren menade Olof Östergrens klassiska häfte "Våra vanligaste främmande ord" som Verdandi i många år gav ut.

Det lilla rostbruna häftet hade många fördelar i sängen. Mer lätthanterligt än en bärbar dator eller e-bok. Det behövde ingen uppkoppling, inte ens elektricitet.

Sture Näslund

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

NAPOLEONKRIGEN FÖRÄNDRADE NORDEN

En och samma historiska händelse kan beroende på tidpunkt och utgångspunkt skildras på många sätt. När lång tid förflutit är det sannolikt att händelsen omvärderats flera gånger. Och om flera nationer är inblandade ökar den mångfald av skildringar som genereras med utgångspunkt i en händelse av en sådan betydelse att minnet av den överlever den utbredda förmågan att glömma.

När historien om en händelse berättas idag förmedlar den något väsentligt om vår egen tid, om vad som uppfattas som sant och viktigt nu, och det kan ibland vara lika intressant som den kunskap som förmedlas om den historiska händelsen i sig.

I Finland och Sverige uppmärksammas nu Finska kriget 1808-1809. Orsaken är förstås att det nästa år är 200 år sedan det tidigare gemensamma rikets östra och västra riksdelar skildes från varandra. Efter att under mera än 600 år ha varit en integrerad del av Sverige förvandlades de östligaste landskapen i det gemensamma riket efter ett ryskt angreppskrig till Storfurstendömet Finland.

Det finns anledning att återvända till hur Finska kriget faktiskt uppmärksammas i Finland och Sverige. Det kan dock först finnas skäl att påminna om att det finns många tänkbara perspektiv för den som vill berätta historien om Finska kriget. Detta är blott ett urval.

Den märkvärdigaste berättelsen om Finska kriget är en av de första som sattes på pränt, och säkerligen den berättelse som getts störst spridning i Finland och Sverige, nämligen Johan Ludvig Runebergs *Fänrik Ståls sägner*. När något når en stor framgång talas det ibland om att det funnits en social beställning. Den sociala beställning, nationalismen, som förelåg i mitten av 1800-talet då Runebergs verk utkom, dels 1848 dels 1860, möjliggjorde att det otvivelaktiga nederlaget i kriget i dikt främst inspirerat till stolta hjälteskildringar som vann mycket stor popularitet. Att mycket i sägnerna är ren fiktion hade ingen betydelse – verkets centrala betydelse är den roll det haft för det finländska nationsbygget.

Det brukar sägas att det är segrarna som skriver historien. När det begav sig uppfattades Ryssland som segrare. Finska kriget är dock mer eller mindre obefintligt i ryska skildringar av landets historia. Och i världslitteraturens sannolikt främsta skildring av Napoleonkrigen, Leo Tolstoys *Krig och fred*, får Finska kriget en mycket obetydlig uppmärksamhet. I fallet Finska kriget är det förlorarna som skrivit historien, mest detaljerad är skildringen i den svenska Generalstabens krigshistoriska avdelnings verk. I den unga generationens forskares verk må särskilt Umeåforskaren Martin Hårdstedts *Finska kriget 1808-1809*, nämnas.

I ett europeiskt perspektiv, händelsen som del i Napoleonkrigen, blir Finska kriget en liten episod, hur svekfylld Sveaborgs kapitulation än må upplevas och hur tappert men slutligt tröstlöst Carl Bildts förfader än må ha kämpat vid slaget i Oravais. I ett provinsiellt och nationalistiskt perspektiv blir övergivandet av Sveaborg och Svartholms fästning liksom slagen vid Siikajoki, Revolax, Jutas, Virta bro och Sävar, plundringen av Piteå inte att förglömma, viktiga händelser. I ett europeiskt perspektiv är det uppenbart att slagen vid Trafalgar, Austerlitz, Jena-Auerstedt, Friedland, Borodino, Leipzig och Waterloo väcker större intresse.

Den finländska historikern Matti Klinge har hävdatt att det är utfallet i slaget vid Trafalgar 1805 som leder fram till Finlands självständighet idag. Om främjandet av förståelsen av Europa varit motiv för undervisning i historia skulle det varit uppenbart för än flera att Klings tes är berättigad. Finska kriget, och dess konsekvenser synliga också i vår tid, är ett exempel bland många på hur de små nordiska staternas öden i historien till betydande del avgjorts av större makter. Att det var det Napoleonstyrda Frankrikes intresse av att bringa England på fall som ledde fram till Rysslands angrepp på Sverige och som i sin tur i avgörande utsträckning bidragit till Finlands möjlighet att växa fram som självständig stat är en hypotes som är svår att motbevisa.

Napoleonkrigens betydelse för det nutida Norden är större än så. Det torde vara svårt att gendriva uppfattningen att inget annat skede i historien haft lika stor betydelse för Nordens struktur idag som just Napoleonkrigen.

Före Napoleonkrigen befann sig de regionala stormakterna Sverige och Danmark i nära nog ständig envig. Av de 16 regenter Sverige hade från och med Gustav Vasa till Karl XIV Johan förde 13 krig med Danmark. Snart har 200 år passerat sedan Napoleonkrigen avslutades och då kommer vi kunna fira det enastående i att småstaterna Sverige och Danmark, ja hela Norden, haft fred i sina interna relationer i 200 år.

Napoleonkrigen förändrade Norden. Köpenhamn bombades av engelska flottan 1807 för att danskarna inte ville gå in i Napoleonkriget på engelsmännens sida. Danskarna ville vara neutrala, men engelsmännen fruktade att de skulle alliera sig med Frankrike. Danmark försvagades medvetet då det låg i den starkare maktens, Englands, intresse.

Sverige kom att försvagas 1809. Rysslands angreppskrig föregicks av att Frankrikes Napoleon förmått Rysslands Alexander I att själv acceptera, och därtill lova att leverera Sverige i, kontinentalblockaden mot England. Om inte Danmark försvagats före Sverige kunde Sverige mycket väl ha raderats från kartan.

Så anföll Napoleon Ryssland. Emellan två slag, Smolensk och Borodino, far tsar Alexander till Åbo 1812. Där görs en överenskommelse med Sveriges kronprins Jean Baptiste Bernadotte, känd (?) som 1812 års politik, som i

förenklad sammanfattning leder till att Sverige avskriver anspråk på att återerövra Finland och istället skapar fred med Ryssland. Därtill läggs grunden till en process där Norge skiljs från Danmark och, efter mindre än 100 år i personalunion med Sverige, blir Norge helt suveränt som stat.

Det är naturligt att perspektivet förändras med tidens gång och skiftande utgångspunkter. I dag är det naturligt att i Finland främst lägga vikt vid 1809 års betydelse för Finlands framväxt som suverän stat och sammanhållen nation. Att Finland skulle kunna uppmärksamma 200-årsminnet av 1809 på det sättet var naturligtvis inte möjligt att föreställa sig 1809, det var möjligen en förhoppning 1862 och det var något som man visste att man måste vara beredd att riskera livet för 1917-1920 och 1939-1945. Under åtskilliga år därefter har många i Finland levt i fruktan, och fred och frihet tas inte heller nu för givet.

I Sverige uppmärksammas 1809 som året som gav Lill-Sverige, som Matti Klinge retfullt brukar benämna landet, en ny grundlag, ett konstitutionsutskott med uppgift att kontrollera den verkställande makten och världens första Justitieombudsman. Därtill, och kanske trots allt främst, ordnas en rad aktiviteter ägnade att uppmärksamma Sveriges och Finlands ödesgemenskap.

Ett nordiskt och europeiskt perspektiv när Finska kriget granskas förutsätter kanske att fokus inte bara har en vidare geografisk omfattning än Sverige-Finland utan också en längre tidsperiod än 1808-1809.

När Kulturfonden för Sverige och Finland tog initiativ till att uppmärksamma 1809 års betydelse för dagens Finland och Sverige så gjordes det i förhoppning om att medvetenheten om den gemensamma historien i de båda länderna skulle stärkas, att kunskapen om dagens verklighet i respektive grannland skulle främjas och att viljan till samarbete länderna emellan skulle öka än mera. Det är goda målsättningar.

Nutidens värdering av Finska krigets betydelse skiljer sig beroende på om vi har Oravais, Sävar, Köpenhamn, Oslo eller Reykjavik som utgångspunkt. Perspektivet 2008 är annorlunda än det var 1848.

Men det finns kanske ett annat perspektiv värt att notera. Bombningen av Köpenhamn liksom Rysslands angreppskrig på Sverige 1808 handlade om kontrollen av varuflöden mellan Östersjöregionen och det som brukade (brukar?) benämnas som kontinenten.

Att hantera större makters intresse är en bestående uppgift för mindre stater kring Östersjön.

Anders Ljunggren

BOKESSÄ

ETT BIOGRAFISKT STORVERK OM GÖSTA MITTAG-LEFFLER.

På julaftonen 1899 anlände professor *Gösta Mittag-Leffler* med hustru Signe och sin personlige läkare till hotellet Mena House vid Kheopspyramiden i Egypten efter en dryg veckas resa från Stockholm. Syftet var att professorn skulle återvinna sin hälsa, som försvagats genom en alltför tung arbetsbörda och uppslitande konflikter. I mer än två månader följde han ett inrutat program med massage, gymnastik, solbad och promenader, men det fanns också utrymme för ett växande umgänge med tillresande besökare, däribland Selma Lagerlöf och Sophie Elkan som kommit till Alexandria samma dag som Mittag-Lefflers. Från resan och vistelsen i pyramidernas skugga skickade han mer än trettio brev hem till sin gamla mor i Djursholm, och hustrun berättade för sin svärmor, att hennes Gösta hade börjat arbeta med sin älskade matematik igen och alltså var nöjd och glad.

Sin nästan 760-sidiga biografi över Gösta Mittag-Leffler (1846-1927) inleder *Arild Stubhaug* med ett kapitel om denna rekreationsresa vid förra sekelskiftet. Med suverän överblick presenterar han här huvudpersonen på livets middagshöjd, som det heter. Här framtonar bilden av en *grand seigneur*, som samtidigt var en framstående matematiker, sjuklig och klen till kroppen men intellektuellt oerhört vital och med en vilja av järn, en starkt modersbunden femtioåring som tillvunnit sig en ledande ställning inom sin vetenskap internationellt och även skapat en stor, tidvis ofantlig personlig förmögenhet. Stubhaug skisserar också den tragiska familjebakgrunden och den akademiska miljö kring Stockholms högskola och Vetenskapsakademien, i vilken Mittag-Leffler spelade en kontroversiell huvudroll.

I ett följande kapitel skildrar han så den nyanlagda villastaden Djursholm norr om Stockholm, där Mittag-Lefflers hörde till de första bosättarna. Deras magnifika villa nära Viktor Rydbergs Ekliden blev inflyttningsklar 1891, och till makarnas första lunchgäster hörde August Strindberg, som också bodde en tid i Djursholm. Stubhaug redovisar med imponerande sakkunskap högreståndsmiljön på det gamla Banérgodsets marker och dess särpräglade förening av rikedom och idealitet. Han för också fram berättelsen till nutiden genom att kort redovisa utvecklingen av det Institut Mittag-Leffler i villan vid Auravägen, som blev ett av Gösta Mittag-Lefflers främsta bidrag till den matematiska forskningen.

*

Den store tyske matematikern Karl Weierstrass, Mittag-Lefflers högt älskade lärare, hävdade att den som ville bli en verklig matematiker också måste vara

något av en poet. Arild Stubhaugs litterära aktiviteter visar, att även en lätt varierad version av tesen kan gälla: den som vill skriva om stora matematiker bör vara förtrogen med poesi. Han debuterade nämligen i sin tidiga ungdom med en diktsamling och har en omfattande skönlitterär produktion bakom sig. Mest kända och spridda i översättning till många språk har dock hans levnadsteckningar över Norges två största matematiker blivit, Niels Henrik Abel (1996) och Sophus Lie (2000). Stubhaug har förvisso erövrat akademiska poäng i matematik, men det är säkerligen hans erfarenhet av litterär konstutövning, som gör hans biografier så sällsynt levande och njutbara även för den matematiskt fäkunnige.

Den nya Mittag-Lefflerbiografen, som föreligger i svensk översättning sedan hösten 2007, har ställt särskilt höga krav på litterär förfarenhet, eftersom föremålet var engagerad i så många andra kulturella och sociala aktiviteter än sin matematiska forskning. Den skiljer sig också från sina föregångare genom att det biografiska materialet är överflödande rikt. Mittag-Leffler sparade på alla brev livet igenom, och från och med professorsutnämningen i Helsingfors tog han också kopior på de brev han skickade. Det handlar om många tusen brev och nästan etthundra bevarade dagböcker samt ett stort antal manuskript till tal och föreläsningar. På Kungliga biblioteket upptar hans kvarlåtenskap mer än 50 hyllmeter, och då är ändå den vetenskapliga korrespondens, som han själv ordnade, kvar på institutet i Djursholm. Att ha lyckats urskilja de stora linjerna ur detta kolossala material och samtidigt få med så många betydande detaljer är en bragd, så mycket mer beundransvärd som den genomförts av en författare utan landsmannens förtrogenhet med Mittag-Lefflers svenska miljö.

*

Efter den summerande upptakten med dess skickliga porträttskiss följer en kronologiskt upplagd levnadsteckning, som sig bör inledd med ett avsnitt om släkt och barndom. Göstas bror Frits, professor i svenska språket och ivrig släktforskare, har här försett Stubhaug med bästa tänkbara underlag. Som uppvaktning på femtioårsdagen fick Gösta nämligen ett släkträd av sin bror med inte mindre än 530 grenar, varav flera hade spårats ända till 1200-talet. Till Sverige kom den förste Leffler från östra Tyskland i senare hälften av 1600-talet, och en av hans ättlingar i senare led blev morfar åt generalen Erich Ludendorff. Gösta Mittag-Leffler besökte sin berömde fyrmänning i München 1922 och fick sig till livs den etablerade myten om hemmafrontens svek tryfferad med antisemitiska utfall. Själv bidrog han med kusligt framsynta profetior om framtida atomvapen, som helt skulle förändra krigets karaktär.

Alldeles unikt var inte detta militära inslag bland anorna, men de närmaste leden bakåt upptogs av fredliga borgare och präster. Farfadern var segelmakare i Göteborg, därtill under många år riksdagsman i borgarståndet, och han

sände sin äldste son Johan Olof till Uppsala för att bli präst. Så blev det nu inte, utan Olle Leffler valde lärarbanan, där han i sin krafts dagar kom att inta en bemärkt plats. Under studietiden hade han träffat Gustava Mittag, prästdotter från Västergötland, med vilken han gifte sig 1844. Morfaderns prästgård i Fågelås nära Hjo blev ett barndomsparadis för Gösta, som var det förstfödda barnbarnet, och det var för att hedra minnet av prosten Lorenz Gustaf Mittag, som han ensam av de fyra barnen anlade dubbelnamnet Mittag-Leffler. På grund av sjukdom blev hans skolgång i Stockholm oregelbunden och hans betyg var inte särskilt höga, med ett undantag: A i matematik. Han hade lyckan att få en duktig och förstående lärare i matematik på gymnasiet, som på alla sätt uppmuntrade honom att odla sin uppenbara talang för ämnet.

Som nybliven student skrev han in sig i Stockholms nation i Uppsala i maj 1865. Han avsåg att först ta en kandidatexamen vid den filosofiska fakulteten med förhoppning om att sedan gå vidare till doktorsgraden. Kraven för kandidatexamen omfattade tolv betyg, med latin och minst ett naturvetenskapligt ämne som obligatoriska, och Gösta började sina studier med matematik och latin. Han gick flitigt på professorers och adjunkters föreläsningar och deltog i docenterna Björlings och Dillners kollegier i matematik. Tillsammans med några vänner från skoltiden deltog han i studentlivet men måste alltid vara försiktig med mat och dryck, eftersom han redan led av sina livslånga magbesvär.

Efter att ha ägnat höstterminen 1866 åt studier för Hjalmar Holmgren vid Teknologiska institutet i Stockholm återvände han till Uppsala med stärkt självförtroende och började medverka i den matematiska studentföreningen med egna föredrag. På våren 1870 måste han temporärt avbryta sina studier för att följa med fadern till släktingar på västkusten. Olle Leffler hade länge visat symptom på psykisk ohälsa, och det hade nu gått så långt, att modern ville få bort honom från hans rektorstjänst och politiska verksamhet i Stockholm. Fadern blev aldrig mera frisk utan vårdades på olika hem och anstalter till sin död 1884. Utsikten att drabbas av hans öde oroade naturligt nog Gösta, men han undgick det – däremot var brodern Frits sjukledig så gott som hela sin tid som professor i Uppsala.

Vårterminen 1871 hade han samlat ihop de tolv betygen till kandidatexamen och fick pengar av modern till en första utlandsresa, som gick till kuranstalterna Karlsbad och Marienbad i Böhmen – den skulle följas av otaliga flera, Mittag-Leffler måste ha varit en av de svenska privatpersoner som flitigast utnyttjade det ständigt växande europeiska järnvägsnätet. Efter en bisarr erfarenhet som informator hos hovstallmästaren Demirgian, en egyptisk äventyrare som duperat Karl XV, lyckades han snabbt färdigställa sin doktorsavhandling och försvarade den i maj 1872. Liksom brodern Frits och bäste vännen Johan Hagströmer, som också disputerat denna vår, fick han docentbetyg och därmed rätt att hålla egna kollegier. Han utsågs även till för-

ste kurator på Stockholms nation och fick mycket beröm för de tal han i denna egenskap måste hålla för diverse honoratiöres. Uppenbarligen förvärvade han här den säkerhet att framträda offentligt, som på gott och ont blev hans signum längre fram i karriären.

I maj 1873 tilldelades han ett stort resestipendium och bestämde sig för att fara till Paris, där han hoppades få lyssna till tidens ledande matematiker. Utrustad med rekommendationsbrev och med bistånd av den svensk-norska kolonin lyckades han få kontakt med den intressantaste av dem, Charles Hermite. Till sin stora häpnad fick Gösta av honom rådet att vistas en längre tid i Tyskland och detta av ett mycket gott skäl: "Mitt hjerta blöder, men jag måste tala sanning, äfven i den matematiska vetenskapen äro Tyskarne oss för närvarande mycket öfverlägsna" – så återgav han i dagboken vad Hermite sagt, med särskild syftning på Weierstrass och Riemann. Han stannade dock kvar i Paris till påsken 1874 och följde Hermites föreläsningar, liksom hans uppmaning att först och främst läsa Abels s k Parisavhandling i biblioteket vid Académie des Sciences.

Göttingen blev första uppehållet i Tyskland, och där kunde han ta del av två Gausslärjungars föreläsningar, men det stod snart klart för honom, att det var till Berlin och Weierstrass han måste bege sig. Från hösten 1874 bodde han där i tre terminer och fick avgörande impulser till sin utveckling som matematiker. Den första tiden tycks han nästan ha glömt både tid och rum för de perspektiv, som öppnades för honom när Weierstrass föreläste om elliptiska funktioner. Hans matematiska extas avhöll honom dock icke från att hålla utkik efter akademiska befordringsmöjligheter. I brev till modern ursäktade han sig för att han glömt att gratulera henne på födelsedagen men berättade också att han sökt en ledigförklarad professur i Helsingfors. Till det som gjorde starkast intryck på honom under det livliga umgänget med tyska matematiker hörde Abels höga anseende, i skarpast tänkbara kontrast till den kompakta tystnaden runt hans namn i Uppsala. Det kändes bittert för Mittag-Leffler att först vid nära trettio års ålder få tillträde till matematiska domäner, som öppnades för tyska studenter vid blotta tjugo.

*

Än mer betydelsefull blev kontakten med Sonja Kovalevskaja. Hennes namn omtalas första gången i ett brev från februari 1875, där han skriver att Weierstrass hade berättat om hennes doktorsavhandling och kallat henne den mest begåvade elev han någonsin haft. Han träffade henne i S:t Petersburg året därpå, när han var på väg till Helsingfors för att provföreläsa, och ett brev till professorn och statsrådet Carl Johan Malmsten vittnar om den 26-åriga ryskans utstrålning:

”Som qvinna betraktad är hon charmant. Hon ser mycket bra ut, och då hon talar upplyses hennes ansigte af ett uttryck af qvinnlig godhet och af öfverlägsen intelligens, hvilket verkar nästan förbländande. Hon är i sitt sätt enkel och naturlig och utan ett spår af pedanteri eller affekterad lärdom. I öfrigt är hon helt och hållet *une dame du grand monde*. Som lärld utmärker hon sig genom en ovanlig klarhet och precision i alla sina uttryck, samt genom en ytterst snabb uppfattningsförmåga.” (s 231)

Han skulle visserligen få många skäl att nyansera detta första intryck av hennes komplicerade karaktär, när han lyckats göra henne till professor vid Stockholms högskola tio år senare, men mycket av ”förbländningen” bestod. Det är lätt för läsaren att inse, vad Mittag-Leffler själv inte tycks ha begripit: att både modern och hustrun såg med svartsjuka blickar på hans nära relation med Sonja Kovalevskaja, även om den med all sannolikhet endast utspelades på matematikens abstrakta plan.

I Helsingfors hamnade Mittag-Leffler mitt i den inflammerade fennomanska kampen och utsattes för infamt förtal i pressen, men till sist utnämndes han till professor en vecka före sin 31-årsdag 1877. Efter en stärkande fjällsemester i Norge deltog han i Uppsala universitets 400-årsjubileum tillsammans med bl a sin mentor Weierstrass och fick då bevittna, hur kronprinsen under en tysk talares lovprisande av Abel som representant för skandinavisk vetenskap frågade sin adjutant, vem Abel var. Weierstrass förstod frågan och förklarade enligt Mittag-Lefflers dagbok för den blivande Gustav V, att ”Abels namn är en af de mäst glänsande prydnaderna i Eder faders dubbelkrona” (s 267). Den för prinsen genanta episoden gav Mittag-Leffler ytterligare skäl för sin åsikt, att Sverige stod på undergångens rand på grund av sitt antikverade utbildningssystem. Tidigare på året hade han fått höra talas om planerna på att grunda en högskola i Stockholm, och han anmälde genast sitt intresse, förutsatt att den blev en forskningsinstitution och inte en examensfabrik som de gamla statsuniversiteten, och att man endast etablerade matematik och naturvetenskaper inom den filosofiska fakulteten.

Från den uppfattningen vek han inte, sedan han 1881 utnämndes till professor i ren matematik vid Stockholms högskola, trots att den så gott som omedelbart förde honom på kollisionkurs med styrelsen och på sikt skulle utsätta honom för ständiga konflikter och bittra besvikelser. Men när han nyförlovad med Signe Lindfors anlände till Stockholm på sommaren 1881 var han full av energi och optimism. Han utvecklade sina idéer om att starta en matematisk tidskrift och att organisera ett samarbete med Sonja Kovalevskaja. I brev till henne sade han sig vara övertygad om att han tillsammans med henne skulle göra den nystartade högskolan till ett av världens främsta lärosäten på det matematiska fältet. Inte heller denna megalomana vision gav han upp förrän hennes oväntade bortgång 1891 tvang honom till det. Efter det olycksåret avtog hans egna forskningar påtagligt i intensitet, men arbetet med tidskriften

Acta mathematica fullföljde han okuvligt, ofta även med betydande egna ekonomiska insatser, ända till levnadens slut, och han hade både samlat högt begåvade lärjungar kring sig vid högskolan och byggt upp enastående rika internationella kontakter.

Ett år efter Sonja Kovalevskajas bortgång drabbades han av en ännu tyngre förlust, när systemen Anne Charlotte avled i Neapel av en brusten blindtarm. Hon hade stått honom mycket nära, han hade engagerat sig starkt i hennes litterära ambitioner, och det var också genom broderns internationella aktiviteter, som hon fick uppleva en senkommen passionshistoria. Under en resa till Italien möttes makarna Mittag-Leffler och Anne Charlotte av en ung matematikprofessor i Neapel, som hade avdelats för att tjänstgöra som deras guide. Den tio år äldre berömda författarinnan förälskade sig sanslöst i Pasquale del Pezzo, som den unge mannen hette i väntan på att ärva titeln Duca di Cajanello, och kärleken blev lika intensivt besvarad. Det ledde till en skandal i hans strängt katolska familj, så häftig att den tycks ha orsakat faderns frånfälle och därmed påskyndat tillträdet till hertigtiteln. Efter många märkliga och motbjudande turer i den kyrkliga byråkratin – Anne Charlottes mångåriga äktenskap i Sverige förklarades vara ofullbordat, bl a efter ett läkarintyg av Axel Munthe – kunde de dock gifta sig. Fyra månader efter sonen Gaetanos födelse dog Anne Charlotte Leffler som hertiginna di Cajanello, och i dagboken blottar brodern sin förtvivlan:

”Jag kan ej nu mäta djupet af min personliga förlust, men känner att livet ej mer har något att bjuda mig af det som godt är, om icke möjligen att kunna göra något för hennes barn. Ensam, ensam, ensam!! Alldeles ensam är jag icke ännu, då jag har min mor och min hustru, men ingen har så förstått mig som Anne Charlotte, med ingen har jag kunnat tala som med henne.” (s 456 f)

*

Tomrummet efter Sonja och Anne Charlotte, vilka varit nära vänner och samarbetat litterärt, fylldes av en intensifierad affärsverksamhet. Han hade redan i början av 1880-talet kommit att intressera sig för livförsäkringsbranschen, och genom sin förmögne svärfar fick han många kontakter i finansvärlden. Åtskilliga av hans förvärv var mycket framsynta, däribland köpet av flera vattenfall i Norrland, andra blev förlustbringande, men oavsett vilken utgången blev gav de honom många fiender. Till dem hörde anatomiprofessorn Gustaf Retzius, som genom äktenskapet med Anna Hierta själv blivit mycket förmögen, och från honom stammar den bekanta anekdoten om Alfred Nobels utbrott, när han upptäckte Mittag-Leffler på gatan utanför sitt hotellrum: ”Där går den störste finansskurk, som finnes i Stockholm!” (s 465) Stubhaug berättar också om vissa transaktioner, som onekligen verkar dubiösa från etisk synpunkt. När Vetenskapsakademien inhämtade anbud på tryckningen av

almanackan 1904 verkade Mittag-Leffler som ledamot ivrigt för att man borde överge Norstedts efter åttio år och i stället välja Almqvist & Wiksell i Uppsala, trots att detta tryckeri var dyrast. Vad han inte upplyste akademien om var att han hade stora intressen i Almqvist & Wiksell, och givetvis inte heller att han redan hade tjänat tio gånger sin årslön som professor på aktieaffärer, som kunde genomföras därför att han hade unik insyn i båda parter agerande.

Men lyckan växlade, och de barnlösa makarnas donation till Vetenskapsakademien för Institut Mittag-Leffler, som var det skäl han åberopade för sig själv och andra för sin affärsverksamhet, blev inte alls så stor som han hoppats. Till viss del berodde det på att hans mest betrodde medhjälpare, ett hovrättsråd, vid sin bortgång visade sig ha förskingrat större delen av förmögenheten, så att Mittag-Leffler under sin sista tid tvangs att sälja av både tomtmark och annan egendom för att klara sina löpande utgifter. Kontrasten ter sig bedövande mot de år vid seklets början, då den största begivenheten i samband med nobelprisutdelningen var makarna Mittag-Lefflers middag i sitt hem. Det gick ett extratåg på Djursholmsbanan från Kungliga biblioteket till den egna hållplatsen nedanför villan vid Auravägen, och tidningarna var dagen därpå fulla av devota skildringar av hur dryga hundratalet galaklädda gäster med årets pristagare i fysik, kemi och litteratur i centrum välkomnades med retorisk briljans av värden och undfägnades generöst, tills det var dags att äntra tåget för återfärden.

*

Den eminente personhistorikern Wilhelm Odelberg brukade hävda, att det fanns två skäl till att det aldrig skrivits någon biografi över Gösta Mittag-Leffler trots allt vad han betytt: 1) de flesta potentiella skribenter kan för litet matematik för att kunna rätt värdera hans insatser, 2) karlen var så elak och avskydd att ingen skulle stå ut med att gräva i hans efterlämnade papper. Men till all lycka har äntligen en erfaren och matematiskt kunnig biograf valt att tillbringa flera år i hans sällskap och tecknat sin empatiska och trovärdiga bild av honom. Han döljer inte de mörka inslagen: härsklustnaden, egocentriciteten, hänsynslösheten i affärer. Men han dröjer hellre vid det positiva, som Mittag-Leffler lyckades förverkliga av sina stora visioner: *Acta mathematica* blev en av världens ledande matematiska tidskrifter, och Institut Mittag-Leffler ett förmämligt och attraktivt forskningscentrum. Han återupplivade snabbt de nordiska matematikerkonferenserna efter unionsupplösningen 1905, och han uppträdde modigt till försvar för Marie Curie mot det hypokritiska förtälet i samband med hennes andra nobelpris 1911, han var en tidig förkämpe för kvinnans rösträtt, och han drev en framgångsrik kampanj för att utse Sonja Kovalevskaja till professor och mottagare av ett prestigefyllt pris.

Om allt detta och oändligt mycket mer står att läsa i det storverk som Arild

Stubhaug har åstadkommit med sin levnadsteckning. I motsats till förhållandena under föremålets livstid anses svenskar inte kunna läsa böcker på norska, och sorgligt nog finns det därför skäl att även prisa översättaren Kjell-Ove Widman. Visserligen har han gjort sig skyldig till några norvagismer som ”fortgent” och ”gengiven” i stället för ”framgent” och ”återgiven”, men de är liksom tryckfelen få – små pikanta moucher som roar mer än de stör.

Arild Stubhaugs mästerliga biografi kommer rimligen att bli en standardreferens inte bara – eller ens i första hand – för de matematikintresserade utan också för var och en, som studerar svensk kultur- och samhällutveckling vid tiden för det moderna genombrottet.

Inge Jonsson

Arild Stubhaug. *Att våga sitt tärningskast. Gösta Mittag-Leffler 1846-1927*. Övers. Kjell-Ove Widman. Atlantis, Stockholm 2007.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

INGMAR BERGMANS KONSTNÄRLIGA GÄRNING

När Ingmar Bergman sommaren 2007 gick ur tiden ett år före sin 90-årsdag ledde det till en uppmärksamhet i medierna, inte minst internationellt, som torde ha förvånat de flesta i Sverige. Eftermälenas era hade inletts. Men redan sedan flera år tillbaka pågick hyllningsprojekt inför 90-årsdagen. Bland annat var *Mikael Timm* sysselsatt med att skriva en biografi.

Lusten och dämonerna – Boken om Bergman; så lyder kort och gott titeln på det 600-sidiga verket, utkommet i våras på Ingmar Bergmans ”eget” förlag Norstedts. Just mellan lust och dämoner utspelades ju också, enligt hans egen utsago, hela Bergmans konstnärliga gärning. Men Timm tycks också vilja pretendera på att ha skrivit själva Boken – och han har i flera framträdanden också talat om sig själv som Författaren, sannolikt då i analogi med Regissören som det hela handlar om. Hans anspråk stöds förvisso av att han var handpålagd av ingen mindre än Regissören själv. Samtidigt är det intressant att Timm flera gånger återkommer till det faktum att Bergman – trots att han tycks ha velat skaffa vissa garantier för hur den egna levnadsteckningen skulle utformas – lockades av mothugg och kunde protestera åtskilligt om han fann sig struken medhårs. Med tanke på detta kan man möjligen beklaga att Timm inte i högre grad än vad han gör tagit upp den kastade handsken, och till exempel givit sig på att på allvar behandla en tidig film som *Sånt händer inte här*, som Bergman själv uttryckligen tog avstånd ifrån och som efter hans bortgång därför plomberats av rättighetsinnehavaren SF. Det är en sällan visad film som på flera sätt ger intressanta ingångar till hur den tidige Bergman prövade sig fram, på gott och ont. Timm hade chansen – men nu är möjligheterna stängda för forskningen, kanske för alltid.

Men den som eventuellt irriteras över pretentioner och därför avhåller sig från att läsa Timms bok går förlustig en både initierad och rik framställning av Bergmans verksamhet inom teater och film, men också litteratur – eller av mer personliga aspekter av hans liv. Boken baseras inte minst på forskning i Stiftelsen Ingmar Bergmans arkiv, som tillfört källmaterial som kunnat bidra med nya infallsvinklar. Diskussionerna av den tidiga litterära produktionen, liksom av teaterverksamheten under sent 30-tal och tidigt 40-tal, är exempel på sådana aspekter av Bergmans gärning som här ställs i helt nytt ljus. Inte ens förlagets slarv i fråga om faktagranskning (där ockupationen av Danmark och Norge förlagd till 1943 torde vara det mest flagranta exemplet) kan förta intrycket av en gedigen vägledning till Bergman och hans verksamhet, utmärkt också som uppslagsverk.

Betydligt mer lågmält neutral är titeln på den mångåriga Bergmanforskaren

Egil Törnqvists nyutkomna bok: *I Bergmans regi*, utgiven av skandinavistikcentret vid Amsterdams universitet där Törnqvist länge varit verksam som professor. Gemensamt för de bägge böckerna, och symptomatiskt för dagens förnyade vilja att förstå Bergman ur det helhetsperspektiv som forskningen så länge tycks ha undvikit, är greppet över hela hans verksamhet: teater- film- och tv-regi, liksom hans gärning som dramatiker och manusförfattare. Tyngdpunkten hos Törnqvist ligger dock, som titeln antyder, just på regikonsten.

Hur analyserar man egentligen regi? Det är en metodologisk fråga av vikt inom såväl teater- som filmvetenskap, men också en återkommande fråga i konstnärliga sammanhang och inom kritiken, liksom vid jurybedömningar och liknande. Törnqvist väljer forskningens kungsväg: han utgår från olika motivkretsar – *teatrum mundi*-metaforen, nattvardsmotivet, handsymboliken – men också från formmässiga aspekter – subjektivt berättande, musik – för att kartlägga regikonsten, och han berör också särskilt växlingarna mellan olika medier. Men, med Törnqvists ord: ”Vad boken handlar om är slutprodukterna, ett antal av de färdiga teaterföreställningar och filmer som Bergman signerat”. Det är alltså inte själva regiprocessen som här står i centrum, utan dess resultat. Är då inte i synnerhet dessa filmer redan till leda utforskade? Inte självklart – Törnqvist påpekar exempelvis att en stor del av tidigare forskning kring Bergmans filmer (före videons och DVD:ns epok) bygger på manuskripten, inte på de färdiga filmerna.

En grundläggande skillnad mellan Timm och Törnqvist är förhållandet till källor liksom till tidigare Bergmanforskning. Törnqvist skriver som en traditionell forskare, med en diskret men informativ notapparat och en allmän reflektion kring övergripande forskningsfrågor. Timm däremot har valt att skriva en biografi utan notapparat – det är antagligen ingen slump att han lär ha lekt med tanken på att skriva en roman – där han förhåller sig som om ämnet vore jungfrulig mark för en skribent att beträda. I markadsföringen av boken som ”den första” som utnyttjat det unika arkivmaterialet är det emellertid direkt missvisande: *Maaret Koskinens* Augustprisnominerade *I begynnelsen var ordet* från 2002 gör just detta. Det som är nytt hos Timm är att hans främsta ärende är att teckna bilden av mannen bakom verket. Samtidigt är skillnaden hårfin när det gäller en människa som Ingmar Bergman, vars liv och verk i så oerhört hög grad var ett. Timms bok handlar även den till stor del om teateruppsättningar och filmarbete, om samarbetet med skådespelarna eller om kritikens kommentarer till hans verk.

I tacket på slutet framgår hur de ymniga citaten i Timms framställning ska läsas: att de, när inget annat anges, är hämtade från en serie samtal mellan Bergman och Timm inför arbetet med biografien. Men ibland är det uppenbart att citaten istället härrör ur manus, arbetsböcker eller anteckningar. Timm nöjer sig här med den allmänna kommentaren, alltjämt i efterhand, att han

föredragit tidiga, opublicerade manusversioner. Som läsare irriteras man emellertid av att inte själv omedelbart kunna värdera och väga författarens citat utifrån de sammanhang där de hämtats, särskilt när de härrör från någon som Bergman, som med sådan konsekvens (och uppenbar förtjusning!) tycktes ägna sig åt att sprida motsägelsefulla uppgifter på olika håll om sig själv och sitt verk.

Det sistnämnda är också något som Törnqvist tar fasta på i sitt sista kapitel, ”Bergman om Bergman”. Här konstaterar han att det ligger en forskningsmässig utmaning i att ”skärskåda hur teorin i hans fall har förhållit sig till praktiken”, och alltså inte okritiskt anamma regissörens egna uttalanden till stöd för den ena eller den andra ståndpunkten. Han analyserar några illustrativa exempel, och visar på det motsägelsefulla inte bara i yttranden fällda vid olika tidpunkter, utan inom en och samma kommentar till det egna arbetet. Det kan vara värt att lägga på minnet.

Samtidigt låter sig Timms bok också läsas med alla dessa motsägelser tagna i beaktande. I hans framställning får schablonbilden av demonregissören gradvis träda tillbaka för bilden av en obändigt energisk, oavslåligt rastlös person, med en aldrig sinande nyfikenhet: på andra människor, på de hemligheter som kunde avlockas det förflutna, på nya uttrycksformer och utmaningar. Själv frapperades jag framför allt av Bergmans tvära kast mellan genrer, som här framstod tydligare än någonsin: Bergman gillade verkligen växlingarna mellan ymnigt och stramt, eller mellan komik och tragik. Samtidigt framträder tvärsigenom dessa skiftningar paradoxalt nog en oerhört enhetlig konstnärlig vision, där motiv från de första åren kommer igen helt mot slutet. Här tecknas också bilden av en människa som ständigt gick vidare och vidare, som först mot slutet av sitt liv – och även då närmast motvilligt – hejdade sin framfart, och som i efterhand endast ångrade ett enda personligt svek, åtminstone offentligt. Därtill möjligen ett och annat konstnärligt misslyckande – även om hans metod att genast kasta sig in i något nytt och annorlunda tycks ha utgjort ett effektivt motgift mot skrupler och dämoner.

Astrid Söderbergh Widding

Mikael Timm. *Lusten och dämonerna, Boken om Bergman*. Norstedts förlag, Stockholm 2008

Egil Törnqvist. *I Bergmans regi*. Amsterdams universitet 2008

POLITIKERN SOM NOVELLIST

SAULI NIINISTÖ MINNS

Talmannen i Finlands riksdag, *Sauli Niinistö* (nationella samlingspartiet), är en ovanlig politiker. Utåt ger han ett rätt kärvt intryck – så där som riktiga finska män förutsätts göra – och han är långtifrån någon publikfriare även om

han har ordet i sin makt. I debatter och intervjuer framstår han som en något butter sanningssägare. Men på senare år har han utgivit två böcker och därmed har uppfattningen om honom nyanserats.

Till råga på allt är Niinistö omåttligt populär. I sin politiska come back i presidentvalet 2006 gick han till final och gav sittande presidenten Tarja Halonen en hård match om segern (48,2 procent av rösterna). I riksdagsvalet 2007 kammade han hem alla tiders största väljarstöd med sammanlagt 60 563 personliga röster!

Niinistö's politiska karriär inleddes i slutet av 1970-talet i stadsfullmäktige i hemstaden Salo, som ligger fem mil öster om Åbo. I riksdagen är han inne på sin femte period (1987-2003, 2007-). Utanför politiken har Niinistö gjort en karriär inom domstolsväsendet och 1994 utnämndes han till hovrättsråd. 2003-07 var han vicepresident för Europeiska investeringsbanken EIB i Luxemburg.

I sin första bok *Viiden vuoden yksinäisyys* (Fem år av ensamhet) beskriver Niinistö den ensamhet han kände både privat, efter att hans hustru dog i en bilolycka 1995, och professionellt i egenskap av finansminister 1996-2003, när Finland återhämtade sig från den svåra krisen i början av 1990-talet.

Niinistö gillar noveller och det märks också i hans egen produktion. Han är en god stilist med säker känsla för sparsmakad berättarkonst. Han avslöjar att sorgetiden inte blev speciellt lång, han hade två tonårpojkar och ett stort parti att ta hand om. Han gav sig själv fem år att klara uppgiften, men beträffande politiken blev eran något längre. Ordförandeskapet för samlingspartiet lämnade han 2001 och ministerposten i samband med valet 2003.

I sin andra bok, *Hiljaisten historia* (De tystlåtnas historia) fortsätter Niinistö att reflektera över världens gång och filosofera kring både stora existentiella frågor och små vardagliga ting. Niinistö odlar en ironi som går bra hem hos finländarna. Han tränger in under huden till exempel på en soldat som tjänat Frälsningsarmén i 40 år och troget stått på pass vid ingången till Stockmanns varuhus, på en kenyansk "hare" som till sin egen och inte minst publikens förvåning valde att vinna loppet på anrika Bislett, på den kinesiska centralbankschefen som under ensamma stunder vid tekoppen räknar inflödet av miljarder i statskassaen.

Beskrivningen av den oärliga utbyteseleven från USA, den överenergiske kommundirektören, den överskuldatta entreprenören som låtit sig luras av bankdirektören, och historien om svarta sockor som tenderar att bli omaka par i tvätten är alla underhållande och sedelärande.

I texten som handlar om den bitterhet som förekommer bland medelålders i det forna Östeuropa, konstaterar Niinistö att man sannolikt även i Finland kommer att syna de så kallade Rozenholz-arkiven och vända på alla Stasi-dokument eftersom "en nation måste känna även de mindre ärorika stigarna i sin historia".

Men bokens stora behållning är texterna som handlar om Niinistös syn på presidentvalet 2006 och rivaliteten med Halonen samt hans och sönnernas överlevnadskamp på Khao Lak annandagjul 2004.

Utomstående betraktade Niinistös kandidatur som onödig eftersom Halonen ansågs överlägsen, men under valrörelsens gång, när han blev bättre känd bland folket och kom i nära kontakt med väljare över hela landet (inte minst på bensinmackarna), växte gallupstödet och till sist blev det hela en gastkrämmande politisk föreställning.

I kapitlet ”Sorgens siluetter” beskriver Niinistö i sorglig, men saklig ton kryddad med lakoniska kommentarer de fasansfulla ögonblick han och sönnerna upplevde när tsunamin sköljde över semesterparadiset där så många nordbor valt att fira jul.

Boken har tillkommit, som Niinistö skriver i förordet, under ensamma veckoslut i Luxemburg och långa ljusa sommarnätter i Finland. Niinistö är en driven skribent och med tanke på att han i talmansjobbet knappast får utlopp för all sin energi är det inte uteslutet att Hiljaisten historia får en uppföljning i god tid före presidentvalet 2012.

Henrik Wilén

Sauli Niinistö. *Hiljaisten historia*. Teos, 2007.

OVER STREGEN

*»Jeg staar som paa Skafottet, med bagbundne Hænder,
ser langt ud over Torvet, kender Fjender, ser Venner ..
Konventets Dom er fældet. Jeg veed, hvad den gjaldt:
En kold Tavsheds Galgereb skal lydløst overskære
min Sangerstrube. Mange raaber: 'og det Liv, din Ære!'«*

Skrev den tidligere danske nationalskjald Valdemar Rørדם i bekendelsesdigtet ”Tanker undervejs”, da han efter befrielsen i 1945 iscenesatte sig som digtermartyr. En misforstået forfatter, der betalte for sin Hitler-hyldest og nu var endt for revolutionsdomstolen.

Rørדם havde ellers nydt skyhøj anseelse for sin nationale, nordiske lyrik og blev spået Nobelprisen i litteratur. Rørדם, der mistede en søn i den finske vinterkrig, havde i 1941 svulstigt hyldet Hitlers felttog mod Sovjetunionen, blandt andet i digtet ”Så kom den Dag, som vi har ventet længe!” Og så var der ingen pardon. Rørדם var gået over stregen, digterens tekster blev slettet af litteraturhistoriens afdeling for god smag og i stedet hengemt i de døde poeters klub. Og det har han været indtil vore dage, hvor danske national-konservative kredse er begyndt at rehabilitere skjalden.

Det er Hans Hertel, dansk litteraturprofessor, der i den nye antologi *Over stregen – under besættelsen* både levende og kritisk skildrer Rørdams livsbane og receptionshistorie. I antologien har en lang række besættelsestidskendere bidraget med portrætartikler om personer, der enten gik over stregen eller blev anbragt der af andre. Antologien griber fat i deres forskellige motiver, og hvad deres brøde bestod i: mord, stikkeri, ønsket om karriere, indtjening af hurtige penge, nazisme af overbevisning, beundring for Tyskland og meget andet.

Hele 35 portrætter er der, og bag den otte cm tykke sag står forskningschef ved Det Kongelige Bibliotek i København, *John T. Lauridsen*. Hans ønske har været at indkredse, hvor stregen gik under Nazitysklands besættelse af Danmark 1940-45, og hvordan den streg bevægede sig undervejs i de fem forbandede år og i efterkrigstiden. Det med den rigtige og forkerte side af stregen er et eviggyldigt spørgsmål, især i situationer, hvor mennesker er udsat for »unormalitetens vilkår«, som Lauridsen skriver. Antologien kommer vidt omkring, og vældig mange forskere udmærker sig.

Indgangsartiklen står Sofie Lene Bak for, og hun giver et godt rids af de nazistiske og antisemitiske miljøer i Danmark. Men ellers handler hendes artikel om Danmarks fremmeste antisemit – Aage H. Andersen, der selv efter nazistisk målestok gik over stregen. Han agiterede i bladet ”Kamptegnet” for racelovgivning i Danmark, indførsel af jødestjerner og raceopdelte arbejdslejre. Bladet bragte også alskens sladderhistorier om danske jøder og deres indblanding i sexskandaler og kriminalitet. Det var en stil, ledende nazikredse mente kunne vække afsky i den brede befolkning for nazismens sag, og Andersen var så kontroversiel, at han hele to gange blev ekskluderet af Danmarks National-socialistiske Arbejderparti.

Peter Edelberg har skrevet en interessant fortælling om den britiske SOE-agent Andy Larsen og Grethe Thomsen alias »Lorte-Grethe«. Det er historien om, hvordan den åbenmundede Andy blev arresteret af tyskerne, hvilket Lorte-Grethe fik skylden for. I modstandskredse blev hun også kaldt »den notoriske spion«, og man forsøgte at likvidere hende. Andys arrestation handlede nok så meget om egne fejl hos SOE, der derfor som led i et blame game opbyggede en legende om stikkersken Lorte-Grethe .

I samme stil leverer Henrik Skov Kristensen en spændende fortælling om en anden femme fatale, stikkerpigen Grethe Bartram, der angav 70 danskere til tyskerne og var skyld i, at ni af dem døde.

Peter Øvig Knudsen bidrager også med et velredigeret uddrag fra sin store biografi ”Birkedal” (2004) om torturbøddlen Ib Birkedal Hansen. Det efterfølges af Henrik Lundtoftes ligeså gruopvækkende historie om terroristen Henning Brøndum fra Petergruppen. Begge gik så langt over stregen, at de blev dødsdømt.

En meget perspektivrig historie er Esben Kjeldbæks beretning om modstands-

gruppen BOPAs bombeaktion på Café Mokka i København. Aktionen ramte tilfældige tyske soldater og danske ”feltmadrasser”, men også tilfældige gæster. Kjeldbæk beskriver interessant, hvordan modstandsbevægelsen efterfølgende overvejede, hvorvidt denne anarkistiske, tilfældige form for vold var hensigtsmæssig i den overordnede kamp.

Og John T. Lauridsen leverer selv et af antologiens bedste bidrag med en historie om Curt Carlis Hansen, der blev en af de mest kendte danske nazister, fordi hans handlinger vakte opsigt i pressen: Han skjulte våben for en nazistisk gruppe, han var agent for Gestapo, han foretog en dristig kidnapning af en tysk kommunistisk flygtning, og han medvirkede til oprettelsen af en tysk vejrstation på Grønland.

Aldeles glimrende er også Joachim Lunds artikel om den intellektuelle kollektion, hvor han portrætterer og analyserer geografiprofessor Gudmund Hatt ved Københavns Universitet. Hatt skrev og forelæste i radioen om den uundgåelige fremtid under et tyskledet Europa og roste i den sammenhæng Nazityskland.

Ydermere har Hans Sode-Madsen skrevet en fremragende skildring af Helmer Rosting, chef for Dansk Røde Kors, som var både tyskvenlig og antidemokratisk. Rosting trådte over stregen ved at foreslå, at man for hver sabotagehandling i Danmark deporterede 50-100 jøder.

Endelig skal Arne Hardis’ artikel om forfatteren Knud Nordentoft nævnes som antologiens mest velskrevne bidrag. En bizar historie om en mand, der satsede karrieren og sin families skæbne på at blive fuldtids partifunktionær i nazistpartiets afdeling for kulturpolitik. Nordentoft var en fantast, der blandt andet flirtede med kommunismen og var overbevist om sit eget geni, hvilket verden ville forstå, når hans dagbog blev udgivet! Det blev den ikke, men 60 år efter fandt Hardis en dagbogsafskrift i arkiverne og udgav ”Forræderens Dagbog” (2005). Den er endnu et eksempel på – på linje med Peter Øvig Knudsens arbejde – at journalister i de senere år har bidraget med noget af den mest originale besættelsestidsforskning i Danmark.

Men de mange gode bidrag til trods, er antologien for lidt repræsentativ: De grove tilfælde af lovbrydere dominerer, mordere, stikkere og landsforrædere. Derimod er de danske samarbejdspolitikere slet ikke repræsenteret, og det er et savn – de seneste års forskning af erhvervslivets rolle under Besættelsen taget i betragtning – at det kun er lykkedes at få ét bidrag om en erhvervsleder, direktøren for Aarhus Oliefabrik. Ærgerligt, da spørgsmålet om at bevæge sig på den rigtige side af stregen inden for erhvervslivet var yderst kompliceret.

Der er flere kulturpersonligheder beskrevet, maleren Gudmund Hentze, kunsthistorikeren Vilhelm Wanscher, men det havde gjort antologien mere interessant, hvis en betydelig figur som Ole Wivel havde været med. For den sværmeriske unge digter var netop en person, der gennem sit tilhørsforhold til

bohème-kredsen omkring nazisten Fritz Waschnitzius bevægede sig frem og tilbage over den berømte kridtstreg. Og Wivels digt "Korset" fra 1941, og som først kom dagens lys 60 år senere, er måske mere Hitler-hyldende end nogen af Valdemar Rørdams.

Endelig overser antologien de kommunister, der af loyalitet til Stalin varmt støttede Danmarks samarbejde med Nazityskland, så længe der eksisterede en ikke-angrebspagt mellem Hitler og Stalin.

Det virker desværre som om, at John T. Lauridsen har ladet hatten gå rundt i det danske historikermiljø og indsamlet bidrag fra dem, der nu en gang ønskede at medvirke. Dermed har antologiens persongalleri et lidt tilfældigt præg, som Lauridsen også selv erkender: »Den præsenterede personkreds giver ikke mulighed for at generalisere noget videre om, hvem det var, der gik over stregen og hvorfor.« Forhåbentlig vil andre en dag grave det spadestik dybere.

Men trods den anke er "Over stregen" absolut en skatkiste af 35 spændende eksempler på sprællevende dansk besættelsestidsforskning, hvor råmateriale er mennesker af kød og blod. Mennesker, som i mindre fredelige tider trådte over stregen.

Jesper Vind Jensen

John T. Lauridsen (red.): *Over stregen - under besættelsen*. Gyldendal, København 2007.

AMBITIÖS BIOGRAFI OM C.J.L. ALMQVIST

En regnig eftermiddag i oktober 1840 sätter sig Carl Jonas Love Almqvist ned i sin soffa, för tillfället placerad i Paris, med penna, rökverk och avsikten att skriva en självbiografi. Han är vid det här laget en omtalad man – inte minst genom det senaste årets hetlevrade strid kring samlevnadsromanen "Det går an", beryktad för sin osedlighet. Efter bara några rader tröttnar Almqvist på arbetet med sin levnadsteckning.

I stället är det litteraturprofessor *Johan Svedjedal* som, närmare 170 år senare, tar sig an att teckna Almqvists livsöde. *Rosor, törnen* är andra delen av tre digra band kring denne produktive författares liv och livsgärning. Love, som han rätt och slätt kallas hos Johan Svedjedal, var inte bara produktiv; han var också motsägelsefull och mångfacetterad. Under toppåret 1839 publicerade han 45 artiklar i tre olika tidningar, nio bokverk (alla utom två nyskrivna) hos fyra olika förläggare samtidigt som han arbetade som lärare och läroboksförfattare på Nya Elementarskolan samt bevakade sina chanser för en professur i Lund.

Under de år biografien avhandlar – 1833-1840 – skrev han såväl kulturhistoria, samhällskritik, skräckromantik som melodram; han författade såväl läsdramer som romaner och den litterära miljö han valde kunde lika gärna

vara bordellen som kyrkan. Om man begrundar att det under hela 1830-talet i genomsnitt bara gavs ut sexton nya romaner av svenska författare per år så förstår man att Love Almqvists gärning var diger.

Av naturliga skäl blir det alltså en hel del katalogfakta i Johan Svedjedals skildring. Tungt kan det tyckas ibland, men när det tenderar att bli rabblande bjuder Johan Svedjedal på en putslustig formulering, som när Love Almqvist liknar kollegan och brevkamraten PDA Atterbom vid en ”maratonlöpande snigel” eller när han sägs ha ”retat ett helt pingvinberg av akademiker genom sitt agerande”.

Utgivningen av samlingsverket ”Törnrosens bok” löper som en röd tråd genom bandet. En av höjdpunkterna där är förstås den fantastiska berättelsen ”Drottningens Juvelsmycke”, vilket föranleder Johan Svedjedal att föra ett intressant resonemang kring den mystiska och könsöverskridande gestalten Tintomara. ”Man föds inte till androgyn, man blir det” är en tes som nog skulle tilltala både Simone de Beauvoir och nutida queerfilosofen Judith Butler.

Love Almqvist kom att sakna tjänst vid universitetet men tillhörde trots detta tidens bildningselit med såväl filosofie magister-, präst- som pastorexamen. Men som politiskt liberal, kanske i synnerhet i kombination med prästerskapet, blev han skandalomsusad och ibland tillrättavisad. ”Tidvis liknade han vädret självt. Love var någon som alla pratade om men som ingen kunde göra något åt” skriver Johan Svedjedal. I samband med ”Det går an” beskrivs han som en ”slarvig tänkare, omoralens apostel, underklassens förförare”.

Men var hans sätt att väcka uppseende kanske en medveten strategi? Vi förstår av *Rosor, Törnen* att Love Almqvist, som den journalistikens man han var, också lärde sig att utnyttja massmedias makt. Hans sätt att använda sig av pressen för att marknadsföra sig själv, framstår än i dag, i medieträningens dagar, som modernt.

Han lyfte fram sig själv som författare, ibland genom att sko sig på andra. Han favoriserade på ett tvivelaktigt sätt dottern framför den intellektuellt svagare sonen. Hos Johan Svedjedal lär vi känna Love Almqvist som en människa med fram- och baksidor, fulla och sköna. Odödlig har han hur som helst gjort sig. Och i Johans Svedjedals ambitiösa men inte alls tendentiösa biografi poängteras en av hans viktigaste insikter, nämligen den att ”konstnärens plikt är att avhjälpa missförhållanden i samhället, inte att komma med undanflykter eller sådant som får människor att glömma sina sorger.”

Anna Hedelius

Johan Svedjedal. *Rosor, törnen. Carl Jonas Love Almqvists författarliv 1833-1840*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 2008.

MARGARETA WINBERG SER TILLBAKA

Den socialdemokratiska dominansen i svensk politik är för tillfället bruten. Den borgerliga fyrpartialliansen sitter sedan två år tillbaka i ledningen för landet. Göran Persson avgick efter valnederlaget med tio slitsamma statsministerår bakom sig. Nu styr och ställer den forne rikshushållaren på sin gård Torp i Flens kommun medan efterträdaren Mona Sahlin sliter med att formulera ett regeringsalternativ inför valet 2010.

På de politiska memoarens område dominerar socialdemokraterna fortsatt. Göran Persson sade sitt förra året, först i intervjuform och sedan med hand på penna. Den första vetenskapliga biografien om Olof Palme kom ut i våras. En andra del ligger på bokhandelsdiskarna våren 2009. Två böcker till om Mona Sahlin har publicerats. Fd finansministern Pär Nuders memoarer har också kommit ut. Under mellantiden har fd vice statsministern *Margareta Winberg* givit ut sina memoarer med titeln *Lärlarinna i politikens hårda skola*.

Låt det med en gång bli sagt att Margareta Winbergs bok inte utgör någon höjdpunkt på memoarområdet. Ett inte helt oberättigat missnöje präglar hennes syn på vad hon varit med om i politiken. Göran Persson står – välförtjänt måste det nog medges – ofta i skottgluggen för den winbergska kritiken. Ändå utnämnde just han henne till chef för det tunga arbetsmarknadsdepartementet 1996 och sex år senare till vice statsminister. Så kom avskedet 2003, då Margareta Winberg fick bli Sveriges ambassadör i Brasilien. En fin avrundning på en framgångsrik politisk karriär, kunde man tycka. Men Margareta Winberg kände sig sparkad åt sidan.

Den politiska framgångssaga som Margareta Winberg fått vara med om började under fattiga förhållanden i Trollhättan. Mamman var först hemmafru och blev sedan hemsamarit. Pappan var slipare. Efter den älskade faderns tidiga död hamnade Margareta Winberg på barnhem. Om det har hon inte berättat förrän nu. Inte ens hennes egna barn fick veta något om barnhemsplaceringen förrän rätt nyligen.

Till Jämtland och Näliden flyttade Margareta Winberg som gift. Hon blev folkskollärare, därav bokens titel. Hon befann sig alltid i opposition mot arbetarekommunens ledning, mot den manliga hierarkin i samhället, mot Olof Palme i riksdagsgruppen, mot statsministrarna Ingvar Carlsson och Göran Persson, mot borgerligheten och direktörerna. Ändå nådde hon ända in i maktens högsta boningar. Partiledare blev hon dock inte och inte heller svensk kommissionär i Bryssel.

Till riksdagen kom hon 1981 först som ersättare. Invald blev hon 1982, då socialdemokraterna återtog regeringsmakten efter sex års opposition. Politik är att vilja, brukade Olof Palme säga. Margareta Winberg lanserar i memoarboken en mera utförlig definition: politik är att vilja, att lyssna, att övertyga och att göra.

Margareta Winberg är mest till sin fördel när hon skriver om jämställdhetsfrågor. Hon blev mycket riktigt också ansvarig för jämställdhetsfrågorna inom s-regeringarna. Hon citerar sociologen Rita Liljeströms sentens från 1970-talet – ”Först kommer barnens behov, sedan mannens, och så får kvinnan ta det som blir över...”. Att vara feminist är, enligt Winberg, ”att se orättvisan mellan könen och vilja göra något åt den”. Bra formulerat.

Erotiken var inte frånvarande i riksdagshuset, påpekar Winberg. Den blommade faktiskt ganska friskt. Ibland utvecklades den till kärlek. Själv kastade hon sina blickar på vpk-ledamoten Jörn Svensson. Han var en fantastisk talare och kunnig i det mesta. Det uppstod ömsesidig sympati och små lappar utväxlades i riksdagens postfack. De två blev småningom ett par. Att Margareta Winberg levde tillsammans med en vpk-riksdagsman – eller som hon skriver i boken klev över gränsen – låg henne i fatet. I varje fall antyder hon det i samband med diskussionen om vem som skulle efterträda Ingvar Carlsson 1996.

Ordförande i det socialdemokratiska kvinnoförbundet blev Margareta Winberg inte utan strid 1990. Tre goda vänner kandiderade; förutom Winberg var det Ingegerd Sahlström och sedermera statsrådet Maj-Inger Klingvall. Strid på kniven blev det som så ofta när Winberg var inblandad. I slutomgången vann hon emellertid en överlägsen voteringsseger med siffrorna 217 mot 123. En som inte skyndade sig att gratulera till ordförandevallet var Ingvar Carlsson. När det mäktiga socialdemokratiska verkställande utskottet skulle ha sin kvinnorepresentation utökad, var det Mona Sahlin och Anna Lindh som stod i förgrunden och inte Margareta Winberg. Sahlin, som inte ens var med i kvinnoförbundet, betraktades av Winberg som grabbarnas kvinna. Tillsammans med Anna Lindh hamnade Sahlin till slut i verkställande utskottet.

När Ingvar Carlsson fick bilda regering 1994 efter tre år av borgerligt styre blev Margareta Winberg jordbruksminister. Med sina många år i riksdagens jordbruksutskott var det en given regeringspost för henne. Det fanns emellertid de som trodde att hon skulle bli Sveriges motsvarighet till Elisabeth Rehn dvs. bli försvarsminister. Den s-regering som såg dagens ljus 1994 hade elva manliga och elva kvinnliga statsråd. Mera jämställt kan det inte bli.

När Göran Persson avlöste Ingvar Carlsson som partiledare och statsminister blev det dags för Margareta Winberg att ta sig an de svåra och komplicerade arbetsmarknadsfrågorna. Som grädde på moset blev hon också nordisk samarbetsminister. Den sistnämnda uppgiften kan inte ha roat henne särskilt mycket för redan efter något år övergick de nordiska samarbetsfrågorna till Leif Pagrotsky.

Göran Persson utsätts för spott och spe i memoarboken i ett slags vendetta. Den perssonska tron på kommunerna gör honom, enligt Winberg, till munkramare. När Persson samlade regeringen för en intern minnesstund efter mordet på Anna Lindh i september 2003 beskrivs det så här i memoarboken:

”Jag påmindes om den entré som Hillary Clinton gjort i Reykjavik 1999. Klapp, klapp, klapp och så stod hon där. Med följe. Klapp, klapp, klapp. Nu stod han där. Med följe: Pär Nuder, Sten Olsson och Lars Danielsson. Göran, Pär, Sten och Lars. Grabbarna hade gjort entré. Det var en entré som hette duga. Värdigt, lite von oben, blickade de ut över oss andra med en min som sa: Nu har vi kommit, nu kan det börja!”

I det sammanhanget tar Winberg även upp frågan om vem som kunde tänkas bli Perssons efterträdare. Till skillnad från många andra trodde Winberg aldrig att Persson ville ha Anna Lindh som sin efterträdare. Persson hade nämligen sin egen kronprins – Pär Nuder. Det hade inte varit någon dålig efterträdare, medger Winberg. Nuder var både kunnig, beläst och erfaren.

En svuren motståndare till EU var Margareta Winberg. Tillsammans med Morgan Johansson, Marita Ulvskog, Leif Pagrotsky och Lena Sommestad var hon också mot EMU.

Mot bakgrund av hennes emfatiska EU-motstånd är det svårt att begripa hur hon kunde tro att hon skulle få efterträda Anita Gradin som svensk EU-kommissionär i Bryssel. Men det tycks hon på fullt allvar ha gjort, och hennes förvåning var stor när posten gick till Margot Wallström. Efter viss politisk turbulens fick Wallström fortsätta ännu en femårsperiod i Bryssel, men nästa gång en svensk brysselkommissionär utses bör det rimligen bli fråga om en borgerlig politiker.

Centerpartiet var Margareta Winberg en varm vän av. Hon hade lätt att samarbeta med de jämtländska centerpartisterna i allmänhet och med statsrådssonen Per Åsling i synnerhet.

1998 var det dags för ett nytt ”kvarssamtal” med Göran Persson. Nu ville han att Winberg skulle återgå till jordbruksfrågorna samt hålla sin fasta hand över jämställdhetsfrågorna. Så blev det under fyra år. Lagstiftningen mot mäns våld mot kvinnor skärptes 1998. 1999 infördes förbud mot köp av sexuella tjänster. Ett nationellt råd för kvinnofrid inrättades.

Winbergs politiska karriär avrundades med ett år som vice statsminister 2002-2003. ”När du nu inte blev statsminister så kanske detta känns bra”, sade Persson till henne. Rätt rart sagt av statsministern, skriver Winberg som glädde sig åt att få behålla jämställdhetsfrågorna på sitt bord.

Men säg den glädje som varar beständigt i politiken. Efter något år som vice statsminister fick Margareta Winberg lämna regeringen i samband med att den ombildades. Hon hade haft på känn att avskedets stund närmade sig, men hade inte räknat med att bli ”deporterad” till Brasilien som ambassadör. ”Ja du, det finns ett vackert residens i Sydamerika!”, fick Winberg veta under avskedsaudiensen med statsminister Persson. ”Ja, och det finns en vacker vit flygel där”, fortsatte han. Efter någon dags betänketid tog Margareta Winberg skeden i vacker hand och beslöt att anta UD-utmaningen.

De knappa fyra åren i Brasilien upptar ungefär en tredjedel av memoarboken. Winberg trivdes bra i Brasilia, och fann att hon aldrig haft det så bra i hela sitt liv förut. Hon skriver intresseväckande om vänsterpresidenten Lula, beskriver träffande hur UD fungerar och analyserar inträngande vad det egentligen innebär att vara ett lands ambassadör dvs. representant i ett annat land.

När förordnandet småningom gick ut begärde hon inte förlängning eftersom hon tyckte att Brasilien låg väl långt borta. Ambassadör i Oslo ville regeringen Reinfeldt inte göra henne till. Inte heller fick hon den borgerliga regeringens stöd för att kandidera som chef för det genderinstitut som etablerades i Vilnius. Margareta Winberg sade då upp sig från UD och satte sig att skriva sina färgstarka memoarer.

De stundtals rätt korta kapitlen i boken – ibland bara två sidor – gör boken lättläst. Ett och annat personskvaller kunde möjligen ha strukits. Ordförande i kvinnoförbundet blev Winberg. Chef för jordbruks- och arbetsmarknadsdepartementen likaså. Vice statsminister också sedan Lena Hjelm-Wallén lämnat politiken. Missnöjet som pyr genom hela boken får mig att undra vad som hade krävts för att Margareta Winberg skulle ha varit nöjd?

Claes Wiklund

Margareta Winberg. *Lärarinna i politikens hårda skola*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2008.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Hedelius, Anna, kulturskribent och teaterkritiker, Stockholm

Vind Jensen, Jesper, redaktör, Köpenhamn

Jonsson, Inge, professor em. i litteraturvetenskap, Saltsjö-Duvnäs

Söderbergh Widding, Astrid, professor i filmvetenskap, Stockholm

Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta

Wilén, Henrik, kulturråd, Finlands ambassad, Stockholm

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrifts traditionella temanummer om litteraturen i Norden under år 2007 inleds av tidskriftens danske redaktör Henrik Wivel. Lars Bukdahl lyfter i sin danska översikt särskilt fram Jens Smærup Sørensens roman "Mærkedage". Mervi Kantokorpi konstaterar i sin sammanfattning av förra årets finska skönlitterära utgivning att nivån på debutanterna och på diktsamlingarna varit hög. Gustaf Widén understryker i sin artikel om den finlandssvenska litteraturen att det är de stora romanerna som bokförläggarna efterlyser. Den snabba omloppstiden på bokmarknaden är ett problem, menar Widén. Úlfhildur Dagsdóttir noterar att de isländska sagorna verkat inspirerande inte bara på isländska romanförfattare under 2007 utan även på barnboks-författare. Hans H. Skei, NT:s norske redaktör, påpekar att det biografiska inslaget i förra årets norska bokutgivning varit omfattande både på det politiska och det litterära området. Birgit Munkhammar, slutligen, lägger vikt vid de livliga litterära debatter som Sisela Lindblom, Maja Lundgren, Åsa Linderborg, Lo Kauppi och Sofia Rapp Johansson åstadkommit med sina romaner.

Erik Kruskopf skriver insiktsfullt om den i USA verksamme finländske arkitekten Eero Saarinen. Torben Weirup presenterar konstmuseet AroS i Århus. Lisbeth Bonde har intervjuat Naja Marie Aidt som mottog Nordiska rådets litteraturpris vid den nyligen avhållna 60:e sessionen i Helsingfors.

Radiojournalisten Sture Näslund tar under "För egen räkning" upp frågan om folkbibliotekens framtida roll. Klarar den tryckta boken konkurrensen från andra, mera lättsmälta medier? Anders Ljunggren analyserar i sin nordiska krönika den inverkan som Napoleonkrigen haft på Norden. Inge Jonsson recenserar Arild Stubhaugs biografi om den svenske matematikern Gösta Mittag-Leffler i en utförlig bokessä.

"Kring böcker och människor" innehåller fem bidrag. Astrid Söderbergh Widding skriver om Ingmar Bergmans konstnärliga gärning med utgångspunkt från Mikael Timms biografi "Lusten och dämonerna" och Egil Törnqvists bok "I Bergmans regi". Kulturrådet Henrik Wilén har läst den finländske presidentkandidaten och talmannen Sauli Niinistö's memoarer. Jesper Vind Jensen skriver om en antologi om den tyska ockupationen som John T. Lauridsen redigerat. Anna Hedelius recenserar del två av Johan Svedjedals monumentala biografi om författaren Carl Jonas Love Almqvist. NT:s huvudredaktör Claes Wiklund sammanfattar huvuddragen i den självbiografi som Sveriges förutvarande vice statsminister Margareta Winberg skrivit.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin teemanumerossa, joka käsittelee Pohjoismaiden kirjallisuutta vuonna 2007, on ensimmäisenä lehden tanskalaisen toimittajan Henrik Wivelin artikkeli. Lars Bukdahl nostaa Tanskan-katsauksessaan erityisesti esille Jens Smærup Sørensenin romaanin Mærkedage. Mervi Kantokorpi toteaa vuoden suomenkielistä kaunokirjallisuutta koskevassa tiivistelmässään, että debytanttien ja runokokoelmien taso on ollut korkea. Gustaf Widén korostaa suomenruotsalaista kirjallisuutta käsittelevässä artikkelissaan, että kirjankustantajat kaipaavat suuria romaaneja. Kirjamarkkinoiden nopea kierto on Widénin mielestä ongelma. Úlfhildur Dagsdóttir panee merkille, että islantilaiset saagat ovat inspiroineet vuoden 2007 aikana sekä islantilaisia romaanikirjailijoita että lastenkirjailijoita. NT:n norjalainen toimittaja Hans H. Skei huomauttaa, että biografisilla aineksilla on ollut merkittävä osuus Norjan viime vuoden kirjojen julkaisussa ja tämä koskee sekä poliittista että kirjallista aluetta. Lopuksi Birgit Munkhammar kiinnittää huomiota niihin vilkkaisiin kirjallisiin keskusteluihin, jotka Sisela Lindblom, Maja Lundgren, Åsa Linderborg, Lo Kauppi ja Sofia Rapp Johansson ovat saaneet aikaan romaaneillaan.

Erik Kruskopf kirjoittaa asiantuntevasti USA:ssa vaikuttavasta suomalaisesta arkkitehdistä Eero Saarinen. Torben Weirup esittelee Århusissa sijaitsevan taidemuseon AroS. Lisbeth Bonde on haastatellut Naja Marie Aidia, joka sai Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon Helsingissä äskettäin pidetyssä 60. istunnossa.

Radiotoimittaja Sture Näslund ottaa För egen räkning -palstalla esille kysymyksen kansankirjastojen tulevasta roolista. Selviääkö painettu kirja kilpailusta muiden, helpommin sulavien medioiden kanssa? Anders Ljunggren analysoi pohjoismaisessa kronikassaan, mitä vaikutuksia Napoleonin sodilla on ollut Pohjolaan. Inge Jonsson arvostelee laajassa kirjaesseessään Arild Stubhaugin laatimaa ruotsalaisen matemaatikon Gösta Mittag-Lefflerin elämäkertaa.

Kring böcker och människor -otsikon alla on viisi artikkelia. Astrid Söderbergh Widding kirjoittaa Ingmar Bergmanin taiteellisesta työstä lähtökohtanaan Mikael Timmin kirjoittama elämäkerta Lusten och dämonerna ja Egil Törnqvistin kirja I Bergmans regi. Kulttuurineuvos Henrik Wilén on lukenut Suomen presidenttikandidaatin ja puhemiehen Sauli Niinistön muistelmat. Jesper Vind Jensen kirjoittaa saksalaista miehitystä käsittelevästä antologiasta, jonka John T. Lauridsen on toimittanut. Anna Hedelius arvostelee Johan Svedjedalin kirjoittaman kirjailija Carl Jonas Love Almqvistin laajan elämäkerran toisen osan. NT:n päätoimittaja Claes Wiklund tiivistää Ruotsin aikaisemman varapääministerin Margareta Winbergin kirjoittaman omaelämäkerran pääpiirteet.

C W-d
Suomennos: *Paula Ehrnebo*

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2008 sin hundra-
tioförsta årgång, den åttiofjärde i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden
begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska
kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt
hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar
sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda
områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att
fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska
samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2008 är
250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

*Prenumeration för 2008 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr
409195-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75
Skå.*

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till
redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 33,
11221 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.
Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 2 tr, Stockholm.
Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.
E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.
Tel 0158-137 89 (bostaden).
E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.
Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.
Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.
Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.
Tel 22-85 4145. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no